

РУСЛАН ҚАПБА

ШАМИЛ
БҒАНБА

Σ3.3 Αδχ
Κ33

ΑΠCНЫТӘИ АХӘЫНҢҚАРРАТӘ УНИВЕРСИТЕТ

Руслан Қапба

Шамил Бганба

Иңстазаарей иреиамтеи

11152

2
для публикации
АЖИИ
Ошанс
2

Акәә • 2003

БЕЛГІЛІК

ALCHITSN AXBPH-THNPA BYA-NEBCHITSE

Российский

Императорский

Николаевский

5014

Портрет
Императора
Николая II
в 1914 году

А.И.И.И.И.
2014

2014

Гэыкала итабуп хэа
иасхэоит абри ашэкэы
атыпра зыбзоуроу
Заур Рамшыыхэ-ица Бганба.

Ари ашэкуы азкыуп икэрахьымзахаз апоет, апрозаик, ашэакэа рацэаы Шамил Камшышь-ипа Бганба ипстазаареи иреиамтей. Цабыргуп, уи иреиаратэ тынха хыцхъазарала ирацэам, аха хлитератураэы тематикалагы, стильтэ хырхарталагы излалукааша ахатэ чыдаракуа амоуп.

Шамил Бганба алитератураэы данцэырц аамтазы хажэлар ртоурыхтэ пстазаара ашэарта гэгэа итагылан, аполитикатэ уеиа баапсын, Сталини Бериеи иахзеицаркэакэоз аусхэымгакэа ирыхкыаны хаказаареи хакамзаареи азцаара ахэыцпа иакын. Ехагы ишэартан, амахэ-оа икэгылан шыаза-гэазала итэыз 37- тэи ашыкэскэеи Ацынцэтылатэ еибашыра Дуззеи /1941 – 1945/ ирцэынхаз, хмилат адоухатэ культура ареиара знапы алакыз ауаа рыпстазаара.

Абас аполитикатэ тагылазаашыа баапскэа шыказгы, апсуара амфакэа шаркызгы, апсуа шэкэыооцэа зэырыи еипш Шамил Бганбагы игэы камыжкэа, ижэлар рдоухатэ цымчхараэы ихэартуо цкар хэчык иадамхаргы изсалацозар хэа ареиаратэ усура даэын.

Ашэкуаэы абарткэа зегы ирзаатгылоуп, итцаауп, иара убас акэыцхъ зымбац иоымтакэеи ахархэара зызуым аматериалкэеи жэпакы арака ирыхцэажэоуп, ицэыргоуп рацхъаза акэны.

Хгэы иаанагоит Шамил Бганба изку ашэкэы апхъаоцэа гэхэарыла ирыдыркылап хэа. Избанзар, уи иреиаратэ тынха хмилат сахьаркыратэ литература атоурых иадакыоуп, иатэыштыроу акоуп.

«1935 шыкэса раахыс сажэеинраалакэа знысто, акыр ажэцэа зхалахыоу сальбом абгыцкэа еихыршэшэо, уи ианысцахыоу аоымтакэа срыпхыо уажэы сэанынасха, шыардаза сдырхуцит, иахыа уажэраанза сызнысхыоу сыреиаратэ моа хэчы еилыхха иснарбартэ еипш, схаэы иааит жэашыкэса рыонупкала исылсыршази, исзапцази – хэа азцаара. Сара ажэеинраалакэа рацэаны изоит, урт рыбжеихарак, сгэаанагарала, ицэгьам, апоезиатэ бжыы хаа рхоуп. Аха уртгы мачуп сгуахэареи сыреиаратэ планкэеи рыла санрыхэапшуа. Агэра згоит ихафсыз 10 шыкэса рыонупкала соымтакэа оынтэ рыла, икалап хынтэ рылагы еиханы, рхатабзиарагы еигыны икасцар хараза исылшон хэа, аха ...» - иоуеит апоет кэрахьымза Шамил Бганба автобиографиатэ казшыа змоу «Жэашыкэса зхышуа сыреиара»¹ хэа хыс измоу, ихатэ рхив иагэылоу истатиаэы.

Шамил Бганба ибиография аилкаареи инханы икоу иреиамтакэа рытцаареи рзы хыхь иагаз ацитата зланцэо ажэа «аха» ахыцкэа иртганы иахцэажэатэхоит. Иарбан апоет кэыпш иреиамтакэа ирцырхагахаз, зызбаху имоу «аха» закэи, насгы зегы ирзеипшу акы аума, мамзаргы ихала мацара иитэу, иреиамтакэа лахынцак еипш ирыдцабланы изкыз хыаума?

Хыхь зызбахэ схэаз астатиа иапхъалак игэеимтарц залшом 24 шыкэса иртагылаз, зажэеинраалакэа акыпцхь рымбацыз /акык-обак агазет «Ацсны капшыи» «Алитературатэ журналы» ирнылахыаз рызбахэ хамхэозар/, апхъаоцэа ирзымдыруаз /атеатр аэы аус ицызуази изааигэаз иоыцэеи алахамцозар/ апоет кэыпш ихы дшакэгэыгуаз, иреиаратэ моа атакпыхкэра шыныруаз. Хэарада, уи дзыкэгэыгуаз иомтакэа шэкэны итыцны апхъао инапаэгы икамызт, мацара инапылабыракэан, альбомкэеи азеипш тетрадкэеи ракэын изныз.

¹Д.И. Гулиа илитературатэ-мемориалтэ музеи афонд аматериалкуа, Шамил Бганба ихатэ архив.

Аха уи урт ишәкәкәаны итыцны иапхьа икәызшәа ибон, рыгәра игон, Ирхылтуаз апоезиатә бжы-хаа иахауан, иахадараз ареиаратә гәахәара иртон.

Ари афакт, сгуанала, иахәоит, акы: злахынца зыщымныкәаз, зыцстазаара маншәаламхаз ауабы имагәыцгәәара, ахаранацшра. Обагы, акыпхь шырымба-цызгы, инапы ицигоз иажәеинраалакәа, иашәакәа, иажәабжыкәа, ипиесақәа рыгәра игон, имилат литература иапкарны ишынхоз акара оныцкала иныруан, иахьа акәымзаргы уацәы зны насыц лашак шырзылыпхоз, апхьао икынза ишнейуаз, зынза ишыбжамзуаз идыруан. Ажәакала, апоет қәыпш ицстазаара ауабытәыосатә гәыгра дукәа ирыдихәалон. Амала, рыцхарас икалаз, урт агәыгракәа ихатә цстазаараеы иахьимеижьаз иапцамтақәа реоуп, урт хьцхьазарала имацзаргы, ирныцшуеит фырхацала итәыз апстазаара ду агәеисыбжь.

Шамил Бганба истатиа «Жәа-шықәса зхьцуа сыреиара» акны «жәа-шықәса рыонупцкала икасцахьоу хьцхьазаралагы имацуп, хатабзиаралагы ицегы еигьзар алшон» хәа ихы иайто гәыбган иамоуп аобективтә мзызқәа. Иаххәап, аполитикатә уеиа, ахатара акулът ашәткакачра, уи ахкьа-цкьакәа, Ацьынцтәылатә еибашьра Дузза, Ацсны Ленинтә милаттә политика аилахәара, апсуа қьыпхь амехак артшәара, иара убас ауабы ихатә цстазаара иацу акыба-зыбарақәа, айкәмпшәаракуа, алахьынцадарақәа ухәа жәпакы.

Абартқәа зегы Шамил Бганба зака хатала инырыз, ихтынхьааз, иреиара моаеы иааркьаезаны акәзаргы ирзаатгылатәуп. Ускан ауп уи ихаесахьа поетк иахасабала игәылтәааны ианаапшуа.

Ацсны қыта цыцхьаза иамоуп иара зхьехәаша, аблачыц еипш иахьчаша ацеицәа хазынқәа, иаххәап, Уарча – Д.И. Гулиа, Азобжьа – А.М. Чочуа, Атара – С.И. Чанба, Кәтол – И.А. Когониа, И.Гь. Папаскьыр, А.Е. Лашәриа, А.Т. Ацьынцбал, Мархьаул – М.А. Лакрба, Лыхны – Н.А. Лакоба, Г.А. Зизариа, К.С. Шьакрыл, П.С. Шьакрыл, Члоу Б.У. Шьынқуба, А.Н. Цьонуа, Ч.М. Цьонуа; Мгәызырхәа –

В.В. Агрба, Гәыц – З.Хә. Дарсалиа, Х.С. Бгажәба, Шь.Д. Инал-ица; Река – Л.Б. Лабахәуа, А.М. Лабахәуа, Цакәашь – М.Л. Ахашба, Кь.Ш. Чачхалиа, Кәланьрхәа – М.М. Трапшь, Хәап – В.П. Анкәаб, Н.Ч. Хашыг, Ешыра – В.Г. Арзынба, Арасазыхь – С.Е. Қалба ухәа убас егыртгь. Аацы итәы хәазаргы абра диит, ихәчратә шықәскәа ихигеит икәрахьымзахаз апоет, апрозаик, ашәакуа рапцабы, рархәабы Шамил Камшьышь-ица Бганба. «Шамил Камшьышь-ица Бганба диит 1921 шықәса ианвар мзазы /арыцхә арбазам – Р.К./ Гәдоута араион Аацы акытан. 7 шықәса анихьцуаз – 1928 шықәсазы акытаетәи алагартатә школдтәлеит»¹.

Шамил апараеы игәеилцара, игәынкыларә бзиан, иахауаз, ицатәыз, иашәаз, жәытә жәабжыыз иаразнак игәникылон, чыдала ицсы рылан ашәакәа, акәашарақәа, ажәлар рхәамтақәа. Урт иахьей – уахей ибон, иахауан, дрылагылан иқыта апстазаараеы. Дшыхәчызгы аныхәакәеи ачарақәеи раан акихәа ибжы аатыркьаны ахапа ихәон, ахьухәа иозцәа днарылцаны, агыргын еипш, улапш ихьымзо дышьтхьсааны дкәашо даакәлон. Уи иқыта гоакьа Аацы ацшзара дыткәаны даман, ацсабара ашәахәацәа мыцхәы игәы карцон, ссирк игәы аеы идыреыхон.

Уи ус иагыкалеит. Шамил хәчы игәаца итыбуа иалагеит макьана ишьакәмгылацыз ашәа амелодиақәа, иқытауаа рыбзазара иалхыз, аха иара иитәыз, иара ибжы зхаз», – хәпхьоит Шамил Бганба апсуа литература атоурых далазыргылаз ишәкәы хәычы «Абзиабара аацын» иацу «Ашәеи ажәеи»² – хәа хыс измоу апоет Платон Бебиа истатиаеы.

Шамил иаб Камшьышь 30-тәи ашықәскәа рыла-гамтазы – 1932 шықәсазы даауеит Акәака нхара, иабхәында, Тац Дгебиа ицхьраарала, Куибышев иулица акны иргылт ускантәи аамтала аоны (№ 62) бзиа.

¹ Абиография зомз автор ихьз арбазам, анапылабыра о-бгыпк ыкоуп.

² Шамил Бганба «Абзиабара аацын» Акәа – 1976, ал. 3.

Абрака дынхон Камшыш итацееи иареи деицаооы.
/Иман оыща ацацееи/ Шамил, Александр /оыща апхацееи
/Шьушья, Луиба/, анцеа ишихеара дыкан. Абри аоны
иахьагы игылоуп, амала уажеы апшема ицкар еиуоу
азегы дахым, урт рыштахь иаанызкылаз агыруагы
инхарта еыц ицеытшэахан апхьакалагы аштахькалагы
иациеит, сара соуп икоу хэа дыштэаз, Шеварднадзе
иахзааигаз аибашьра дыкэхэа дагеит. Шамил длахеыхза
изхауан. Игэы аладун икыта апстазаара. Уи апсабара цшза,
ахауа зобыда, унацеа хызцео азыхькэа, цыхэапцеарада
иахауаз апсуа жэлэр реапыштэ хэамтакэа, чыдала
афырхатара злаз ажэабжькэа зегы ицсы рылан,
ионукатэи дуней асы псымчхара дук рыманы, имыцео
цэымзацас иххаза иакын. Абри дахьиз, цшышыкэса ацара
ахьитоз «ицсадгыл хучы» инатеит агэыбылра, иара
ахьынзацаулоу, иахьынза беиоу акынза ацаоы ускан инапы
зынамзазаргы, икэымшэышэыз ихэычы дуней аныррала
дымшашэ еиликааит ижэлэр рдоухатэ культура, риетика,
рхымшашгашья, рыпату, реихацгылашья, рыламыс зака
игэгэаз, аханатэ аееиларцахны иаауаз, насгы уаоы
дызэыцшышпаз акы шакэыз. Ари еицш адырра уи инатеит
апсуа цстазаара ацабыргхата.

Шамил Бганба Аацытэи алагартатэ школ далгеит
1933 шыкэсазы ибзианы. Ускан иаб ихара, хыхь ишхэо
еицш, Акэака даахьан. Акыта цаоы хэчы акалакь асы ацара
ицеыуадаоамхазеит, иман агэырцкэыл бзиа. Уи Акэатэи
апсуа школ акны ацараеы иоызак азэгы ишьтахь
дгыламызт. Дрыхьон ашэкэкэа рацеаны урысшэала,
апсышэала итыцуаз иарбан шэкэызаалакгы
бжбайжьюамызт. Абиблиотека аизгара даеын.

Абар Акэатэи апсуа школ асы ацара аницоз ицтаз
иоыза, иахьа здуней зыцсахьоу, Апснэтэи АССР акны
зеапсатэыз артист Назим Аозба дшигэалаиршэо: «Сара
Шамил Бганба дыздыруан 1935 шыкэса раахыс,
хаибадырит апсуа школ дантаз, ханхэчкэаз бзиа хаибабеит,
хаиоызцеа гэакьахеит. Уи иман ауаоы дызлаигэапхашаз
аказшья бзиазакэа, зегы рапхьа аразра, ауаоы игэыбылра,

аамысташэара, мацкьа-шьяцкьа аныкэара, аоызараеы акы
уэицбомызт, уицны абаа уажэлэрын, убриакара дыгэраган,
дагыгэымшэан. Ускан Акэа акалакь асы апсуа еар
мацзамызт, ибзианы исгэалашэоит хаицылалон,
хаикэшэалон, хаицныкэалон. Зеицш чкэнцеааз икахэхэа-
кахэхэа, рыжэоахьркэа цеаеаза хэылбыехала агаеахь
ианцоырцуаз ачкэынцеа. Азгабцеагы рыбакеа тыщцео,
рзара пакеа ткэыцеаа, еихышэашэо, рылатапшра
агоахэара ду унато иаакэлалон апшахэахьы, аха еиха
иуарла-шэарлан. Ашьтахь 37-тэи ашыкэс хьантакэеи
Ацынцэтэылатэ еибашьрей рынахыс атагылазаашья
аеапсахит, имацхеит апсуа еар.

Шамил иан Хамсада /Дгебиа-пхан, Багмарантэын,
ажэлэр реы хатыр зкэыз, рымацгы зыхьаз Тач Дгебиа
диахэшьян/ мыцхэы бзиа илбон лычкэни сарей
хахьейцныкэоз, хахьейоызцеа бзиахаз. Избанзар, акыта
цхэыс, уака аазара зауз, акалакь аетэи апстазаара
дшашьцылахьазгы, ибзианы ишылдыруазгы, мацк
дацеошэон, амилац рацеа ахьейлоу лычкэын дымшакьар,
имша бжыск дацыкэслар хэа. Аха Шамил ус узыцэшэоз
иакэзамызт, уи сара данызба иидырша иидырхьан,
дышэхьан, убри акара асахьаркыратэ литература
дапхьахьан, уи зызбахэ ихэоз авторцеа сара ахаангы
исмахацызт, икоуп хэагы сыкамызт. Уи ицеыушьяша,
ашкол дантазгы абиблиотека бзиа иман, еихарак
аклассикцеа роымтакэа. Сара иара икынзагы ашэкэкэа
шаахэатэыз /хартцага шэкэкэа рыда/ сыхшыо азымцацызт,
иатахьуп хэагы сыкамызт.

- Назим, школсгы, малсгы икоу шэкэуп, - ихэеит
снак Лермонтов иажэеинраалакэеи ипоемакэеи зныз
шэкэы еыц аахэаны дшааиуаз адошьята азааигэара
дааспылан. Уи дгэыргьон.

- Есенин иоымтакэа срышьтоп, аха исоуам, - ихэеит
гоынамзarak иныцшуа.

Сара издыруан уи ажэеинраалакэа хьшиоуаз,
акырынтэгы дысцапхьахьан. Аха исыздырам измааназ,
зныкгы урт ркышхьра дазыхацахацо сымбеит, уи атызшэа

ихео смахит. Арахь, сара стәала, иажәеинраалакәа
ихачкәакәараза икан».

Ашкол цстазаара еснагь иацуп агәыргъара, агәыгра,
азхъаракәа, ақәлацәа бзиақәа рырхара, апстазаара ду ахь
ахәыцра, ицоураны акалара. Арткәа зегъы изызхауа
иказшьоуп, ицәафа иацны, онуцкала иланы иаауеит. Дара
убарт ашколтә цара шықәсқәа рынцәамтахьшәа ауп ацафы
псабарала илоу, иапхьака дызмарахоу, ибаохатәрагы
анцәырцуа, даеакала иухәозар, апстазаараеы ихадароу ахы
анцәырнаго, уи абзиабара мцапшьшәа еибазыркыша амч
анцәырцуа, апша анацала изырпрыша амцәыжәақәа
анаиоуа.

Ацафы Шамил Бганба итәы ххәозар, иапхьака
иалихшаз азанаат, ижәлар гәакъа рымац злаиуша аусхкы
иара ипшаахьан. Уи – аказара акәын, уи – асахьаркыратә
литература акәын. Ихы-ипсы уи иазишътхьан,
дацәымфашьо идырхьан, инырхьан амилац литература
ауаажәларратә цстазаарае иацанакуа закуз. Ихатә рхив
иагәылоу, ихәежъаахахьоу қбаад бгыцк аеы иоуеит:
«Сара, абар сынтәа апсуа школ салгоит, ицәгъазамкәа
сцара иацысцартә еихау царануртак /Акәатәи харцаоратә
институт акәзаргы/ сталартә акара сазыкацоуп хәа сгәы
иаанагоит. Аха уи макъана сахыццак уам, хапхьака икоуп
аамта. Сымфа сырхар стахыуп аказарахь, атеатр ашка,
уантәи алитература адуней ахь. Атеатр апстазаара ахьырцо
школуп. Ииашоуп, сара сызныларц исызбаз амфа, каиматла
издыруеит ишымариам, ауадабракәеи, агәыпжәаракуеи
еиха еихазар калоит агәыргъарақәеи ақәыиарақәеи рааста,
чыдала амарцеиратә шықәсқәа раан, ацафы инапы злакыу
аус аеы дшәаанза, ишырхәо еицш, дпрофессионалхаанза,
дзанаатуафхаанза. Сара схы-сыцсы еицш истахуп хажәлар
рказара, рышәахәарақәа, рыкәашарақәа, ражәабжь
ссиркәа, ахшыоцак хьанта згәылоу ражәапкакәа,
рацуфарақәа, ражәаццакқәа. Убарткәа зегъы рхыцхырта
ахьыкоу ажәлар рыпстазаараеы ауп. Зыжәлар рыпстазаара
цкарацәала изцаз, издыруа иоуп урт рыпстазаара
аазырцшуа, асахьаркыратә фымтақәа раццара зылшогъы.

Абри аусхк аеы акыр алпоит атеатр. Саргы убрахь схы
кыдуп. Цабыргуп, макъана уи аганахь сызлаехәаша,
сззнейуа ауаа рыба инхыскылаша хәа акгы сымам,
исымоуп мацара уи абзиабара. Уажәазы уигъы цъара акы
ахәозар акәхап, настәи, анцәа исатәишьозар, нак-нак
иаабап, уи схәеит хәа, издыруада агха сыхьуазар, схы
сажьозар? Сшьаеа ахьеихызго атып аеы иазымхозар
сашәахәара, сыкәашара, амузикаеы исымоу /аилкаара,
агъама? Арт аханатә исымоу алитература абзиабара,
изыоуа ажәеинраалакәа арака урт мыч дук рымам,
издыруеит. Аха схатә пиесақәагы срызхәыцлоит...»

Абжьаратә школ иалгаз ацафы чкәын ионуцкатәи арт
ихәыцрақәа, иажәакәа дышхәыдамыз хдырбоит.

Нестор Лакоба ихъз зхыу Акәатәи абжьаратә школ
аеы ирацәафын апсуа литература иазелымхаз, аора иаеыз,
зхы пызшәоз, Апсны ашәкәыооцәа реидгыла иаецауаз
аеар. Убас иказ даарылагылеит Шамил Бганба. Уи, иыза
гәакъа Назим Аозба излеигәалаиршәо ала, Аацы школ
дантазгы, ихы рызцахьан ажәеинраалакәа рыора. Аха,
акы, ускан дмачзан, алагартатә школ ацафы иагъа ухәаргы
дхәычын, фбагы уака икамызт уи аипш атагылазаашьа,
иахауаз ажәлар рхәамтақәа иага игәы дырәыхаргы
алитература апстазаара акынза изнейуамызт. Акәатәи
апсуа школ атәы ххәозар, уи асакзан. Ускантәи аамтазы
апсуа техникуми апсуа школи¹ апсуа культура
иахәштаарақәаны икан, уака ацара зцоз иреигъыз
агәрцкәыл змаз аеар чыдала хмилат культура, хлитература
иазелымхан, урт рахьтә ашьтахь азәырогы
ишәкәыооцәахаз, ипоетцәахаз, ицарауаахаз, ихә-
ынткарратә - уаажәларратә усзуоцәахаз калеит. Ас иказ
аилазаара, хәарас иатахьузеи, анырра бзиен амч еыци
иртон абаохатәра зманы иааз ақыта чкәын. Уи изы
Акәатәи апсуа школ, апсуа интеллигенция цхьакатәи
иреиаратә /еиуеицшым амзызкәа ирыхьаны уиакара

¹ Урыхуапш абри азцааразы сышәкәкәа: «Къаазым Агумаа» - 1964 ш.,
«Леуарса Купниа» - 1969 ш.

зымехак тбаамхаз, анарха змауз/ усураеы, идунеихэац-
шышьаеы ицхрааит, дтышэынтэалеит, цсабарала илаз
абаохатэра агэра иго дкарцеит. Ацсуа школ аеы еиекааз
алитературатэ хеилак активла далахэын, уака дрыцхэон
ихатэ жэеинраалакэа, зныкымкэа еилдыргахэан. Уи иара
изы кыпцхэк иабызан, иреиаратэ тахра ханартэауан,
агэахэарагы инатон.

Шамил Бганба Акэатэи ацсуа школ аеы ацара аницоз
аамтазы ацара рцон /зегыцэкэа класск аеы акэмзаргы/,
дырдыруан, изааигуан Алиоша Чычба, Хақыбеи Бгажэба,
Шамил Абардан, Константин Лазба, Кэыкэыша
Цыкырба, Вахтанг Гэлиа, Алиоша Аозба, Гьаргь Аозба,
Камыгэ Хэырцлаа, Алиоша Цьопуа, Зураб Анчабазе,
Валентина Леиба, Ниура Ахашба...

Хыхь зызбахэ схэаз асар зегы рлахынцакэа хазы-
хазы ацстазаара гэымбыл-цэабара ирыцхамшыакэа
иарблакэеит. Шьоуки насыпны излашэаз акэпарасеы,
ацстазаара азеибафараеы, ирzymариамхазаргы, аиааира
ргеит, еиха ииашаны иухэозар, рыжэлар рдоухатэ
цстазаараеы иахэартахартэ еипш, ирылдыршаз калеит.
Даса шьоукых, рхы абахаха, рыбгы еипцхха рмазакэа,
гэнахарала икьуа 37-тэи ашыкэскэеи Ацынцэтэылатэи
еибашьрей инарыхэлабга ицеит рыцстазаара кэыпсычхарак
еипшха. Даса шьоукгы, хыхь зызбахэ схэаз ашыкэс
хьантакэа ириаины шыаеакэак цхьака реархеит
ацстазаара ду ахь - хапсадгыл ауалцшыа нахагзоит хэа, аха
уаанза Ацсадгыл ахьчараеы ироуз ахэракуа рыцсынцры
дыркэаезеит.

Убас злахынцахаз дреиуоуп Шамил Бганба.
Ацсуа школ ацаоцэа, еихарак аихабыра класскэа реы
итэаз, цыдала змилат литература, акультура, атоурых
иазелымхаз, иахызаауаз, уи ацеипш бзиа иазхэыцуаз,
уацэы ацсуа интеллигенция иаргьажэоаны ирывагылашаз,
абаохатэра змаз апатриоттэ цэаныррала иаазаз асар,
хэарада, ргэы тнамшыаарц, онуцкала гэгэала ирнымрыц,
ихьаарымгарц залшомызт, икацэкэаз инагзаны
ишырзымдыруазгы, ишырзеилымкаауазгы /ускан дара

рыкорасы, рдырраеы иказ ракэым акырза иреихазгы
дырраллагы, ацстазааратэ пышэараллагы инагзаны
ирзеилкаазомызт икацэкэаз) имоашьо ирбон Ацсны зегы
рыла иреигыыз, Ацсадгыл асахэы зхэашаз, уацэы ицэатэы
шыаканы иацагылашаз, амышхэырбзазара азташаз ацеицэа
иуунагза ишапдырхаз, акраамта абга азеицымхуа
ишыкарцаз. Аха уи арыцхара ду атэы ахэара акэым
онуцкалагы агэаанагара гэгэыуацэан ускантэи аамтазы.
«Ажолар рагацэа» хашшаашьа рымазма! Изгэагыуадаз уи
абыла! Мадара мазала зцэа-зжы иалоу ачымазара баапсы
еипш, ирхыргон, ихьааргон, ирцэабон, еихазаха ргэы
ицажыын.

Ари арыцхара ду запхьака ихэыцуа ауабы
ихьаазымгара дарбан? Ус дышшаза давсны цашьа имазам
змилат уацэтэи амш, уи аказаара алахьынца иазхэыцуа
ауабы?

Убри анаосангы, хыхь зызбахэ схэаз ацаоцэагы,
зызбахэ сымхэазгы налацаны, хатала ирзааигэаз /забгы,
зашьагы дрылаз убал/ ауаагы алазит, имкэылха ажэлар
ирзыкалаз аамта баапсы инахэлабганы ицеит.

Сыззааиуа, абри атрагедиа ду ацсуа школ ацаоцэа
хатала ареиара иадхэалаз, ашэкэыооцэа ирзааигэаз акыр
ирныцшит, ихьааргеит, рыреиаратэ моа еыц изнылаз,
иацыкэсылеит. Урт нцэас ирымаз Самсон Чанба, Владимир
Агрба, Леонти Лабахуа, Ацсны Асовет мчра аазгаз, Ленин
имоа ианыз Нестор Лакоба, Ефрем Ешба, Николай
Акыртаа... ртархара, рырзра, рыхьз-рыцша ацэы ахышья
рдоухатэ цстазаара ахьаа ду анатеит.

Абар абри ахтыс азы Шамил Бганба хыхь зызбахэ
схэахьоу иоыза, ацсуа артист Назим Аозба ишихэо:
«Ишэиу урт ашыкэскэа хажэларкэа зака ааха гэгэа рнатаз,
рыцстазаара хнарбгалаз атэы ахэара уадаоуп. Ус шакэу
уажэоуп иахагы ианаабо, адемократиа, иаартны
ицэажэара аныкала аахыс /1985/, аха ускангы ажэлар
газамызт, цэара рыцхара дук шыказ акара рдыруан, аха
иара закэцэкэаз уажэеипш ахгы, агэтагы, ацыхэагы убо
икамызт, еихарак хара ацара зцоз асар хзын.

Енак Шамил ифы снейт, аоны ашытахытэй ауадағы дтэаны ашэкэы дапхон, уа акэын уи дахышыталоз, ацарагы ахыцоз, дахыоуаз. Иашыагы иахэашыагы азэггы дпцырхагамызт.

- Абри ауада сара сақөитуп, исхатөуп, -ихэон уи дахыхэмаруа. Александр Диума ироман «Граф Монте Кристо» апхыара даеын.

- Кох, ари адузза данбалгой апхыара! - аастөахут истол икэыз ашэкэуы сылапш аннакөшөацөкыа.

- Згэы алаканы иапхыо изы ари ашэкэы хазынацөкоуп, аха згэы алакам изы еихагы еигушөа збоит сара сахыхөацшуа, - ихэсит апсшөа сахөо, иапхыа игылаз акөардө аеы саниртөа ашытахь, сгөанаагара идырызшөа даасөацшын.

- Ус акөзаргы калап, - схэсит сара уаха саламлакөа, избан акөзар, Александр Диума хэа француз шөкөооык дшыказ акара сахыхазар каларын акөымзар, иарбанзаалак уи иоымтак аеы аахтны самыпхыацызт, иасхэараны икааз!

- Икоу удыруоу, Назим, дара сгөалакара бжыисуп, ашыз зыхыа еипш, сцөылакөакөаны ауп сшыкоу ари абжыарак, акы, сгэы сзакөмк уа спатөкөацөкыа сымч рыкөымхо схөо акынза схы збоит, - ихэсит ибжы аармачшөа, даасөацшын.

- Адөахы, апшахөахы /амш бзиан, еаоратагалан ацыхөтөантэй амза акөын/ хандөылцып, агаеаеы хаалеиөеип, хауа цкыак хфап, еиха угөгы еыцхап, - схэсит сара ауада идөылгара сеазкны.

- Уи хахызап, зны хөчык хаацөажөап, насгы Багмарантэй амачар бзиа хамоуп, агыама убал, зеггы акоуп, сан акруөамцазакөа, аоы агыама умырбазакөа улышпцтом, - ихэсит дцак казцоз азөы иахасабала.

Саргы иамасымкит, ихөаз сазыразхөит, избанзар, издыруан уа снейны, иан акы самырцхакөа сшылышпцтуаз, насгы амачар - аоы өа смыржөкөа илуазма. Уи ихалалыз, зчеицыка бзиаз цхөысын, насгы лычкөыни сареи бзиа хахыеибабоз мыцхөы хатыр сыкөылцон, уи иоызцөа зеггы рзын ус дыкан, илказпхан.

Рапхыа ажөа цөырызгарыда хэа ххөозшөа, хамтак ханөацшуа хаанхөит. Уи аены акраамта хайдтөалан. Ажөа эмаз, ицөажөоз дшапшөымаз моашыо, иара иакөын, сара мацара сизызыроуан. Урткөа зеггы уажөы иабасгөалашөои, уи аахыс зака шыжөса ыкөха ицахыоузеи, иара саргы өаупшкыху. Аха бзанцы исхамыштүа иаанхөит абарт ажоакөа: - «Шамил, абарт атакракөа, апроцесскөа ицо, имышмыждарахөит Апсны азы, ибгапцөагахөит хмилат ры. Уажөы ауп хлитература, хкультура, хсөциалисттө хөыптқарра ашыапы акөгылара ианаөу. Уи арейара активла иалахуу ауаа анахухлакь, ианыкөухлакь, нас Апсны иапсыхөоузеи? Апсы азейвымго акраамта икөхөит. Атама быбшза ишөтны ишгылоу апыткөыр ылнагаанза агьейхөа ицаар, ма акырцх баапсы ауыр, афыртын асыр иалшарызеи, апсы азейхру? Мап, хөарада. Убри ауп уажөы хара хөейпшу. Чанбей Лабахөуеи, Агрбей зцөызыз икөыпшу хмилат литература зака ирыцхау ахөара атахзам. Ех, Назим, Назим, абзиара анцөа иахзыкаца, абзиа хэа рацөак цбөм, - иажөа аөахцөара дахызаанза, - нан, шөааи, афатө хноуп, - ауада ашө аартны дааөналеит сөыза иан. Харгы ицөажөара хазөыз уака ацыхөа аацацөөит.

Акранахфа, амачар анаажө, агаөахы ацара мап ицоикит. - Сатоумцан, Назим, сара Диума ишка сцоит, -хэа даахөмарын, өапхыа иуадахь дыөналеит гөалакара дук имамкуа. Саргы аоныка схынхөит. Амөан сахыауаз сөыза сизхөыцуан, имөашыо избон уи инагзаны /абри акара хшеицызгы/ дышсзымдыруаз. Зака игөы инархыуаз, хатө хыааны ицрыхөоз хажөлар рлахыинца, урт зыкөшөоз изаамуракөа. Уажөоуп урт реиха санрызхөыцуа, ускан сыхшыо иазыцкомызт. Иара еиликаауан, иныруан, ибон ижөлар азаамура ишташөаз, амхацырра өапхыа иугөалазыршөашаз хтыс баапсны ишырзыкалаз».

Арака иаазгаз агөалашөара иханахөит Шамил Бганба иуаөра зейпшраз данычкөыназ, ашкол дантаз инаркны ипсадгыл ахыаа шихыаз, уи агөыргыара шигөыргыараз (Амала, уи ипсы танацы уи аганахыала митөык дзейгөргыашаз акгы имбөит Аиааира ду амш маи 9

азбаху хамхәозар!), ихатара зака ицкьаз, ицоураз. Иара убас Шамил Бганба еипш акән ишырныруз, ишрыхтынхьауаз ацара зцицоз иара икәлацәа, иара иеипш ицоураны иоагылаз, чыдала ареиара иазелымхаз, уи амәа ианылахьаз, зхатәы еахәы зхәарцы, зыпсадгыл аеапхьа зуалпшья назыгзарацы иашьтаз апсуа асар.

Шамил Камшышь-ипа Бганба Акәатәи абжьаратәи апсуа школ далгеит 1939 шыкәсазы. Аха аәада иагаз уи игәалашәара ипахәо еипш, уаха даеа цариуртак ахь ацара иеазимкит, аусура далагеит Акәатәи ахәынтқарратә драматә театр акны. Уи аказара бзиа ибон. Шамил ацара ицызцоз, аус ицызуаз изааигәаз итахцәа, ибызцәа изларгәаладыршәо ала дуаә хаан, ицәәа тынчын, дуаә иашан, ахацарагы агәымшәарагы илан онуцкала ицәахны, залымдыррак, иашамрак ибар изычхауамызт, дааагылон, дарбанзаалакгы агъарахәа иеаеы исихәон, игәыжәла цәгъан, арака уи ашьхауаәы иказшьақәа ракәын имаз. Шамил иоура, итбаара назан, ицшра-исахьа бзиан, деиекаан, илакта цкьан, аразра аныцшуан. Агәыкра зцаз ихаца лакта еснагь иадубаауан акәытареи ачхареи. Шамил бзиа иибоз атеатртә казараеы имамызт ацышәа, апрофессионалтә дырра. Аха ипсабаратә баохатәра иакәгәыгны /иаргы ус ауп дышныкәаз/ дрыдыркылеит атеатр анапхагацәа. Ускан хмилаттә театр асцена иабахьан апсуа драматургцәа роымтакәа реипш, адунеи иадыруа аклассикцәа рдраматургиатә пцамтакәагы. Хартистцәа рбаохатәра ахәапшыоцәа агәра ргахьан, бзиагы ирбахьан, апсуа театр апрофессионалтә театрны ишьақәгылахьан.

«... Из абхазской драматургической студии, из учеников-абхазцев выросла абхазская государственная драма, которая с самого начала своего существования выдержала трудный экзамен постановкой «Ревизора» Гоголя и «Доходного места» Островского, овладела опытом театрального мастерства в пьесах русских и грузинских авторов, положила затем начало созданию и

своей национальной абхазской драматургии»¹, - иоуеит М.А. Лакрба иусумта «Апсуа театртә казара атоурых ахьтә почеркқәа» реы.

Амилат акультура ахәштаара ду ахь днеит ареиаратә гәицәара иманы апсуа школ иалгаз ацаәы Шамил Бганба. Абар уи изы СССР жәлар рартист, адраматург Шәарах Пачалиа иххәо: «Сара Шамил Бганба таацәала /иан, иаб, иашья, иахәшыцәа/ аханатә издыруан. Уи иаб Камшышь акытаеггы, ақалакь аеггы хатыр зкәыз, инагаз, апсуа ламыс иыкәызгәоз, зчеицыка бзиаз уаәын. 20-тәи ашыкәсқәа раан Апсны уажәы еипш, амашьяна хәыцқәа аукахыз, урт уарла-шоарлазан, еиха мацурала ирылыхәхәоз ракәын измаз. Ускан ахатыр млакәыцызт афаетон. Камшышь иман ишпраауа дназга-аазгәоз ихатә фаетон.

Шамил Бганба хтеатр аколлектив аеы икан дыздырузгы, шәахәабык, кәашабык, уаәы лахәык, еихарак аказара бзиа избоз, алитература зхы азцоз азәы иакәны. Хәарас иатахыузеи, атеатртә казара, асцена бзиа избонит мацара акузам, уи иатахыуп абаохатәра, адырра, апышәа. Арт зеггы еикәхапса, акы рыгзамкәа, иацы абжьаратә школ иалгаз изтахуадаз. Уи рдыруан дыздызкылаз атеатр анапхгацәа. Аха убри инаваргыланы, ирбеит, ихы ааирцшит абаохатәра злаз чкәынаны, дуаәы хәатәхатаәы, апсуаа ишырхәо еипш, убла дхызар дхыухрым хәа ззухәаша азәы иакәны.

Хәарада, актиор кәыпш аспекталь афырхацәа хадацәа рроль дыхәмарыртә, инаигзартә далакамызт, уи аәыза атакцхыкәра ду азәгы инапы ианицомызт. Уи ус шакәыз иаргы заманала еиликаауан. Аспекталькәа «антрыжбуаз», имч зыкәхөз, рацхьа амассатә кәгыларақәа реы, нас аепизодкәа реы атыц иртон, иаргы уи дазыразхон. Уи лассы ицеит атеатр иамоу ахатә цстазаара ачыдарақәа. Сара стуанала, Шамил Бганба апсуа театр аеы иусура /иибашьяра калаанза уи ашьтахьгы налацаны/ илагала актиорк иацкьыс /уи ацыхәтәан игәабзиара иахкьаны

¹ М. Лакербай. Очерки из истории абхазского театрального искусства, Сухум, 1962, стр. 92.

рацэак иеазимшэсит/ икаицеит иара аус иуанацы
икэдыргылоз апсуа спектаклькэа рашэакэа музыкала
реиекаара, реикэршэара аус аеы. Аспектадькэа реихаразак
амузыкатэ-комедиатэ, иргэылаз ажэеинраалакэа зегы
иара иоит, мамзаргы еитеигон. Сгуанала, абри аганахь
дытцаазар, имоашьо иубоит акыр шилиршаз. Зегы ртэы
сара исхэом сара соымта «Гэында» иалоу ажэеинраала –
ашэакэа зегы Шамил Бганба иоуп изоыз. Ус зака? Уи
ашэеи, агитарей, ачамгэыри ипсы рылан. Мамзаргы
ишцаирхэоз? Апсы ахаитон, ускан аестрадатэ казара,
уажэы зымехак тбааны хказара хкы иалоу, хажэлэр
ирдыруа икамызт, амехак тбаа аманы ицэырымтыцызт.
Аха Шамил Бганба игитарей иашэеи санрызхэыцуа,
ахачахэа дысгэаладыршэоит Владимир Высоцки. Хэарада,
арт абыцэагы, акы баохатэрала еицшым, обагы, рхэашьа
аманерагы ацэабагы, еицшым, ихазы-хазуп. Владимир
Высоцки итэы ххэозар, иажэеинраалакэа ишэакэхалаз,
аеырцысра зцэымгыз, апстазаара анегативтэ ганкэа
иреагылон, иеапнаеуан. Уи амотив аидеиала икацыз
ашэакэагы рмузыка, рмелодиа абжы мчын, игыын, рдоуш
гэгэан. Шамил Бганба иашэакэа, иажэеинраалакэа урт
зынза аеакын, уи илирика кэымшэышэын, акритика
каицозаргы «атынчра» ахэаа итыцуамызт, азиас тынч
иоызан, аха иаагылазомызт, иацаз ахаара, агэыкра, уцэа-
ужы италон, уарэыхон, амилац цэа аныцшуан.

Шамил Бганба данысгэалашэо ахачахэа схаеы
иааиуеит абаохатэра зманы икурахымзахаз иара
иоызцэагы. Урт рацэаоуп реикэцхэазара салагар, сеацхэа
иааины игылоит, сгэы ихыухыууа ицалоит
рлахынцадара, реахэы рзымхэакэа еиуеицшым амзызкэа
ирыхкэаны рыцстазаара иахьалцыз, иахьхапхаз. Урт
еилымшэакэа иказтгы иахэа хдоухатэ культура,
хлитература акара ацны иказарын».

Шамил Бганба атеатртэ цстазаара даланыцылеит,
ибейт асценатэ цстазаара шроуаз адраматэ оымтакэа, урт
«ртыжэра» шымариамыз, аеазыкацара гэгэа шатахыз,
артистцэа рхы «ацбыка ыкэырхыр» акэын, избанзар, уаха

иошхэа амам, иага абаохатэра умазаргы, даеазэы уара
уакэушэа, уи ипстазаара, ихигаз уара иухыугазшэа
иаршэра мариам. Атеатр аеы Шамил Бганба имоашьо
ибейт прежиссиор ибаохатэра, ихаранацшэра зака апанакуа
ионоктакль аказарала акалараеы, апстазаара ацабыргхата
иаршэраеы, артистцэа ахырхартэ иашэа рытараеы,
иарманшэалараеы, нас ишхэадоу досу дызмароу
/баохатэрала, цэаоала/ аролькэа рзалхра ухэа убас
акоаматамаракэа жэпакы. Арт зегы уи, акы, атеатртэ
казара ашка имаэ еихагы идыргэгэон, ддырлахэых уан,
обагы, идырэыхон иреиаратэ цстазаара.

Шамил Бганба акытаеы ииз, иаазаз, уака алагартатэ
школ иалгаз, хэарас иатахыузеи, еснагь ипсы алан
акыта... Уи акалакь цстазаарагы иаразнак данаалеит.
Цоооас ишэтихит абиблиотекакэа рыецаара, акультуратэ
хышэаракэа /иаххэап, акинокэа, хапсадгыл еиуеицшым
акалакькэа ркнытэ гастроль хасабла иаауаз атеатркэа,
ириаратэ коллективкэа/ лассы-лассы ртаара. Урт зегы
иара аказара аганахьала идырра, идунеи-хэацшышэа
дыртбаауан, иртоз рацэан. Ус шакэу аабоит изалымгакэа
икоу ипрозатэ оымтакэа, чыдала урысшэала иоу
иновеллакэа реы. Урт абжеихарак акалакь цстазаара атэы
ауп ихархэо. Уи арака ирхэит абызцэа бзиахэа, ихы
рылаирхуит аинтеллигенция, чыдала, дизааигэан апоет,
апатриот Кэаазым Агэмаа. Урт абыцэагы еидызкылоз
дахынцак роман-афронт иалыргаз ахэра.

Убас шакэызгы, акыта цстазаара, уи иамаэ
аритуалкэа зегы хаштшэа имамызт, дахьдалак ицын,
ириамтакэа ирхыцхыртан.

Шамил Бганба икыта гэакэа Аацы еицшэкэа бзиа
ибон Кэалашэыр азиас иаваршэны амшын акынза
иаагзаны уи ахэкуа Далтэи ашэхахэа ирыцаеырбо ишэтоу
апсуа кыта Багмаран. Ари апоет ианшыцэа ахынхэоз
адгыл ауп.

Ишдыру еиш, апсуа ипстазаараеы акыр рыпаркуеит
аншыцэа. Урт ахынхо, ртыц, реибаркыра, еихарак ан
лыцсы анто. Икалап аншыцэа рышка апшка, ахэычы иоуа

абзиабара амгэарта итигозар, уантэи иаауазар, избанзар, иара убри ангы, тэымцара даеа кытак ахь хаца дцазаргы, дахыз, дахьаазаз аоны нлыжьзаргы, уи абзиабара цсра енынза илыцуп илыцрымзаазо.

Ус анакэха, Шамил Бганба Багмаран акыта бзиа ибазар, уахь лассы-лассы дцозар, ицьяшъатэзам, ипсабаратэуп. Насгы ианшыцэа зыцсы злаз, агъарахэа инхоз, зысас, зыцэас ыказ уаан.

Абар уи ианшыцэа иреиузу Натбеи Цьагуа-ипа Дгебиа¹ ихэаз: «Шамил сара ибзиазаны дыздыруан, сихаануп. Ианшья Тац Дгебиа акыр аамтагы хкытаеы аколнхара хантэаора азиуан, ажэлар рус дазаапсахьан, ианшыцэа оыцба пасатэи Ацбынцэтэылатэ еибашьраан итахеит, акьалантаркэа реипш избалакь дреигургъарын. Таацэа дуун, таацэа еикэшэан, рчеицъыка ыкан, ауаа еснагь ирсархасыртан, ирнеиртан. Шамил ес цхынра уахь хашка днеиуан, уи адагы сабшала, мейшала аамта аниауаз, уахь акэын имоа ахьхаз. Ианшья дицэыцхашьон, дахьейхабыз, дахьаншьяз акнытэ, аха уи ицшэма Тера илеихэон закэнтэ исахахьааз, «абрака еипш цъара срахатым, сыцсы ыкэуп» хэа.

- Нан, цшзала икалаша упцы ыкэзаргы цхашьароума, уан дахьиз, дахьаазаз аоната ауми, ан лышътра, апсуараеы аханатэ ус икоуп, - иаталкуан ларгы. Ускан уи дхэыцзамызт, атеатр аеы аус аниуаз акэын.

Багмаран хашьцэа, хауа-хтахыраеы, хгэалараеы ачаракэа аныруаз иархэон, днарыцхьон, иаргы, шамахамзар, днеиуан.

Исгэалашэоит, Ахмет Хацбы-Оглы цхэыс дааигон, Шамильгы днарпхьейт хатыр акэпаны. Уахь ханцоз ахэылбыеха /ускан ачаракэа абжыуаа ркны еипш, аракагы уахынла ируан/, абас сеихэейт: - Натбеи, уара макъана усабиуп, сара сааста, акнытэ иузеилымкаар калап сара ачаракэа рахь ацара бзиа изызбо? Иухэашт, хымпада, ажэра, афара, ахэса хэычкэа алаф рахэара, анапш-аапшра,

¹ Ипстазаара далцит жэабран мза 6, 2000 шыкэсазы.

хэарада, ачаракэа реы урт зегьы ыкоуп, аха изыстахыцэкьюу зынза аеакыуп, сыгэра угоу сыздырам акэымзар, - ихэан аинтеллигент сахьа змаз инапы кахэхэакэа рыла схы аилачыра ааишышъит, иасхэарызеишъ хэа даасеацшын. Сара сгылан исхэо хэа рацэак сакэымшэо, самацхашьашэа. Нас оацхьа ихы-иёы гэхэхэарак аакэлан, иситаз азцаара атак ныкаицеит абас: - «Сара ачаракэа рахь ацара бзиа избоит апсуа шэакэеи акэашаракэеи рзы мацара. Агэыргъара зцоу ачара иахылцуа ашэакэеи акэашаракэеи роуп атемперамент зцо, аказарацэкьа ахьыкоу! Избанзар, ажэлар рашэакэа, рыкэашаракэа ажэлар реоуп иахьиуа, убрака ауп иахьцатэу, - иаахицэейт иажэа аштагы хантыцны амоа хнаньлейт.

Схата закэнтэ исахахьааз Шамил дааит хчара ашэахэара, акэашара агхом, ирцшзоит хэа рхэоны хтахыра, хгэылара хазлаз.

Ицабыргыцэкьаны, ашэахэара, акэашара, ахьзыртэракэа умакала дрызказан, ашэа анихэоз чамгэырла ибжы хааза игаландаз, исахаландаз ухэарын, убри акара онуцкала хаарак узцэырнагон, уаргэтэуан, ахьшыцбеипш иблакуа тыпхон дыкэпраан даныкэашоз акэзар, ула араапсазомызт ихэапшра, упцы унаршьон, онуцкала гэытыпраарак узцэырнагон, икейкеиуа угэы хнатуан.

Иахьейпш исгэалашэоит сан Минуца /уи Дочиа-цхан/ ашэашьыраеы дыртэаны ажэйтэ жэабжькэа, ажэапцакэа анылирхэоз, иара икьаад - азейпш тетрад карандашьяла ианицон, дыщакны иоуан, аха ипочерк даара ицшзан. Зны Заз Дарсалиа идрама «Ажэйтэра иагаз» хашкол аеы апаоцэа хамчала икэхаргылейт. Уи хэаназыкахцоз аамтазы аоны дааит, ианаисхэа игэы иахэейт, дсыццейт, «хрепетиция» дахэапшит, ишыкахцашаз, ипаххэмаршаз ухэа абжьгаракэа хайцейт. Ацыхэтэан «апримиера» анхамазгы иара дхалатэан ибейт, ихамаирехэейт. Ускан апсуара лахэ-лахэы ианашьяклапшуаз, иандырхэчуаз аперид акэын. Мачк иадамхаргы апсуара зхэоз

дамыргэыргьарц залпомызт, уи апоет апатриот иаша
злаиакэыз ала.

Аоны даннеилак, еихарак азын цхкэа раани апхын
мшкэа ашэшьяра ханыцатэози дахазрыцхьон апсуа
шэкэқэа, иара убас ихатэы жэеинраалақэа, атетрадқэа реы
ицкыза ианцаны имаз. Акэа рыоны саб иахэшья Аграфина
слыманы саннеиуаз, ус схалагы егыарааны снейхьан,
иуатах ашэкэқэа рыла итэын. Уажэы избо цысшыоит,
истол азыбжак ацак еикэыз апапкақэа, рацхьа ианызба-арт
закэи, Шамил, хэа ицшыаны саниазцаа сышэкэқэа роуп,
ихэсит дааччан, - нас инациеит, арт снапымтақэа роуп, аха
ишэкэхаргы ауесит, Натбей, - ихэсит ихы-итэы алаканы.

- Нас ианба тыцуеи ишэкэқэаны? - спаант сара.

Ртытра сахыццакуам, дара снапымтақэа ишыстахыу
икалаант, уажэазы уаха стахым, - насатеикит иара.

Аоны дыштан, енак, ибара хнеит, уафы диқэгугуа
дыкамызт, иалтра атэы уадафын, иаргы ибагэшьон иускэа
зеицшраз, акраамта дзақэпоз /аибашья иахылеиааз/
ачымазара уажэшьята дамгар шамуаз, аха итахымызт
инирцшырц, илахынцадара дахашшауамызт азэы исапхьа.
Убри аены иажэа иналацаны ианшьей уи ицхэыс Терей
/саргы урт срыцны/ ихы нарықэкны ихэсит.

- Саташэымцан, ус ахысхэо, мацк ипцзам сара
еганахьала, хацак иахасабала, аха ижэдыруазарц стахыуп,
сыцсыр дасацара снышэнап калар стахым, сыжэга убрахь
шэа шэнышэнтракуа рахь, Багмаран ауп сыбжеихара
ахьаазаз, уа икэуп сыцсы, уака сабгы джуп», - адыхэтэаны
ибжыы ааирмачын иажэа неахицеит.

Хамтак тынчран. Тера нак зымэа дыцшуан, иара
димбарц азын, лылагырзқэа ахэхэыхэа илэыкьаса
илеиуан...

- Апсра акгы зеамшэаз абахтахыу, абазразы ауп
иззықэпатэу, убри ауп излацэажэатэу, - ихэсит ианшьа Тач
деикэхьшэашэа дахьтэаз.

Қырттэылатэи ССР-и Апснытэи АССР-и ркны
зеапсазтэыз артист, СССР ашэкуооцэа Реидгыла ачлен,
аитагафы Иасон Чочуа абар Шамил Бганба изы ихэо: «30-

тэи ашықэсқэа рынцэамтазы хмилат театр аеиараеы, уи
адоуха ашэтыкакачраеы 37-тэи ашықэсқэеи ахатара
акульти ааха гэгэа шыкарцазгы зынза ирзықэымкьейт
ашьяпы, апсымчхара гэгэан, избанзар, иаман аказараеы
абаохатэра злаз актиорцэа, арежиссиорцэа, змилат театр
ашьяқэыгылараеы аца дузза збахьаз. Убас абаохатэрей
ауаоаамысташэарей зланы хтеатр ахь имоахыцыз, занаатла
иазыкадамыз асар дреиуоуп икэрахьымзахаз, збаохатэра
инагзаны апытра злахынцамхаз Шамил Бганба.
Аколлектив дуззаеы зегы инеибейцшыны хатыр зкуртоз,
бзиа ирбоз уафын Шамил Бганба. Хказаратэ каллектив уи
апсуара иацанакуа ақьабз бзиакэа /ахатырқэцара, аихабы-
ейцбра, апхашьяапхацара.../ атаца лейиш иныкэитгон.
Ақытахы гастроль хасабла машыналас ханцоз, сара
зныкгы машэыршакэ исымбазацызт уи ауао /гэабзиарала
дшыгэгэамызгы/ сихабык дгыланы иара дтэаны.
Казшыала дуаснаалан, агэамтра издырамызт. Ари аказшыа
бзиа афронт акны игэабзиара ныжыны дынаагы
икаимыжыит, еснагь дкэымшэышэза дыкан, даазан апсуа
ақьабз бзиакэа иланы. Уи иыза иаазаз, аамсташэара,
акультура злаз апсуа цкэын иахьагы шамаха сикэымшэац.
Уи иказшыа уафы дызсыпшышаз акы акэын. Егырахь,
аибашья калаанзагы, уи ашытахыгы аспектакальқэа
жэпакы реы, иаагап акыртуа драматург Г.Габуниа ипиесала
икацоу аспектакльқэа «Амра агыламтазы» /Апсны Асовет
мчра ашыақэгылара иазкыу/, Шэ. Пачалиа икомедиа
иалхыу аспектакль «Ачара ду» /аибашья ашытахьтэи апсуа
кыта апстазаара хзырбо/ аепизодтэ рольқэа дыхэмаруан.
Еихарак уи даеа бызшэак акнытэ еитагаз апсуа
спектакльқэа иргэылаз ажэеинраалақэа, ашэақэа,
ахьзытэрақэа апсышэала ирцэажэон. Сара еитагыз ауац
драматург М. Шавлохов ипиеса «Апцхэысхэафы» иагэылоу
ажэеинраалақэа /урт мацзам/ зегы Шамил Бганба
иитейгеит. Ус зака! Абри аганахьала, иухэар ауазар, уи
атеатр хатала иатэыз поетны дхаман. Ари амацура, ус
уазхэозар, афронт ахьтэ данаа ашытахыгы анагзара
дафын. Исгэалашэоит, даеа деталькгы. Апсуа

спектаклькәа рзы егырт амилаҭ иреиуаз акомпозиторцәа ашәақәа анапырцоз, ианырѳуаз хылапшра, хшыѳзыштра азиуан. Абри апсышәала абас еиха еигьуп, амелодиа еиха итруп, ма итынчзароуп абжьаѳра, ажәа ахьантара, аласра хәа азгәатақәа ритон акомпозиторцәа. Избан акузар, иара хатала ашәа нотала иѳуамызт, аха иажәеинраалақәа ихала, ашәа рылихуан, агитираеи, ачамгәыр аеи иаирхәон. Ари казаран. Иаагап сырпштәык. Шәарах Пачалиа ипиеса «Ачара ду» иагсылаз ашәақәа /атекст/ Шамил Бганба иѳит урт амузыка ианызцоз, иалызхуаз акыртуа композитор Шалва Горгазе иара икаицаз абжьагарала ахырхартала иѳит. Ажәақала, иирбон ишыкацатәыз. Ашәтахь апиеса «антыц» акомпозитор Ш. Горгазе Шамил Бганба иоуп уи ашәа зтәу, изѳызгы хәа дихыехәо ихәо акырынтә исахахьан. Ари афактгы иахәоит ари ақәрахьымза илаз абаѳхатәра. Ажәеинраалақәа иѳуан, ирацәангы иман, зегьыцәкьа реы акәмызт, аха агәлакара анимаз, зны-зынла дахзапхьон иажәеинраалақәа, еихаразак урт зегьы абзиабара иазкын, интимтә лирикатә жәеинраалақәан. Дзыпхьоз акнытә сара исгәалашәом аколлективизациеи, аиндустриализациеи, мамзаргы Сталин иаамта зырехәоз жәеинраалак. Изыхьалак уи атематика иеацәихьчон. Уи ауаѳы иѳонуткатәи дунеи, иқәпара, еиегылара, ихьаақәа, агәргьарақәа, ицәалашәарақәа раарцшра акәын илирика зызкыз. Иара убри азоуп дзыпхьоз иажәеинраалақәа хгәаеы, ххаеы изынхоз, ицхацәатәараза иказ гәыбылрак захзыннажбуаз. Аха уи акыпцхь ахь имачзан дцәырцуан. Иаргы митәык иеазишәацәомызт, алыцшәа шмачыз ибозар акәхарын. Иара усгы ускан апсуа шәкәыѳцәа, апоецәа рѳымтақәа ркыпцхьра уадаѳын, итыцуаз алитературатә журналгы адыркхьан, алитературатә еизга Альманах 40-тәи ашықәсқәа рынцәамтахьшәа зтыцра иалагазгы адунеи иқәмлацызт, аха иага убас акузаргы, агазет «Апсны Капшь» зны-зынла, хаш-хуашла, еихарак аныхәа мшқәа раан апсуа шәкуыѳцәа, апоецәа рѳымтақәак-жәеинраалақәак, поэма цыпцәахақәак, жәабжьқәак ркыпхьлон. Ашәкәқәа ртыцра уадаѳзан,

иуарла-шәарлан. Абартқәа зегьы ипырхаган, хәарада, апоец қәыпш, ауаѳ хзырымга».

Икалеит. Ацьынцтәылатә еибашьра дузза. Ага хәымга хәцәнымырха иеагылеит хажәлар зегьы. Абшар икит 20 шықәса иртагылаз Шамил Бганбагы. Уи ускан атаацәара далалсижьтеи пшымз зацәык ракәын ицуаз. Ицшәма пхәыс Анхәатәын, Трапшь-пхан, Лиуба лыхьзын. Шамил иани иаби гәыргьон хәцкәын анасып иоуит, апхәызба ссир дааигеит хәа. Ус иагыкан иара. Заа сапыѳлан исхәоит ани аби зыргәыргьоз ари анасып адсынтры амоуит, аибашьра, ахәра, ачымазара ирыхьаны ицыхәтәадахеит. Аха аибашьра еиба-кәеибаха иканатцаз апсуа хәса-хәцқәа азәырѳы реипш, Лиуба Трапшь-пхагы, уаха даеа насыпк дашьтамлеит, рапхьатәи ашьха зыхь еипш ицкьаз абзиабараеы даагылеит. Иахагы дынхоит Афон¹.

Апсуа изы иеыцбарахмызт Апсадгыл ахьчаразы ақәпара. Уи шәышыкусала иаауан. Ари идыруан апоец қәыпшгы. Макьаназы хнапаеы ихамам, инханы икам аибашьратәи ашықәсқәа раантәи Шамил Бганба ицстазаара атәы зхәоу документк, салам шәкәык, уи иазкны иапицаз жәеинраалақәак рызбахә хамхәозар. Итышша икоуп акыр хазхәашаз адакьақәа. Аха итацәа, иѳызцәа уажәы излархәо ала, асалам шәкәқәагы ажәеинраалақәагы мацымкәан икан. Ианшьа Тач ипхәыс Терей ипшәма пхәыс Лиубей излахархәаз ала аррантә иаишьтыз асалам шәкәқәеи ажәеинраалақәеи хазы папкак игәыладан иман, ижыцәза икан иаргы...

Шамил Бганба Апсадгыл ахьчараеы аибашьра аилгара рацәак шагмыз, Мраташәаратәи афронткуа руак, Минск азааигуара аеы гәгәала дырхәит, уи акраамтагы арратә госпиталь аеы дыштан, ахақьымцәагы иқәгәыг уамызт, аха деиқәдырхәит ускан ичкәыназ,

¹ Уи слысцәажәсит 1989 шықәса цәыббын мзаы, лыпстазаара далцит 2002 шықәса нанхәа мзаы.

игәгәз иорганизмгы кәпагәшһеит апстазааразы. Сапхья ипсыдгыл гәакья Апсны пшза ажәбан лапа датапшит, зынгы-пхынгы сыла итазу хашьхақәа, жәан иацасуа игылаз илапш гәыблыла ирыхигеит, гәыртәыла илбааидеит урт ирықәпраа агака иаауа, ипсадгыл гәакья зәыдазтәуа ахауа чыда. Иблақәа дыргәыргһеит Апсны ахы-ацыхәа апшзара! Мацара игәы инархьяуан Апсадгыл ахьчараеы ицаз ацеицәа фырхацала итахаз, зыхьз-зыпша хашьхақәа ирхыпрааны гаауазаргы, игәы дырмачуан, избанзар, урт Апсадгыл иацхеит назаза. Урт рахьтә рыбжеихарафык атаацәара иаламлацыт, иқәыпшқәан. Уажәы акәын рхәы анеинишәшәылоз.

Хыхь зызбахә схәахьоу апоет ишәкуы «Абзиабара аапын» иакәршәафы апоет, апрозаик Платон Бебиа ифәуеит абас: «- Акәа авокзал акны хайпыларц ханней, аарла даадырит, - илгәалалыршәоит иахья уи иан. - Аат, абаапсы, шәымшәан, сара соуш Шамил, - ихәан, ибжьы нахақәиргеит иара... Избахьаз сычкәын дабакахыз ицында укыр ипсы шихшәара, игәы иалаз ага ихы, иан ипсышаз, дцыкаканы дафахьан»¹.

Платон Бебиа ари ашәкәы анеикәиршәоз Шамил Бганба иан Хамсада Дгебиа-пха лыпсы тан, лыхшара ргәырфа дароахьан, дафахьан акәмзар.

Зыпсы ахаара зкышә иқәкны ихынхәыз ахә, Апсадгыл асолдат еитагы акраамта ачымазарей иарей бдарцахьы еикәпазаргы, ишьяпы дықәгылеит, игәабзиара еиха-еиха еигьхон, ихәрабгышны изыкалеит Апсны ахауа, ачымазаф изы зегьы ирыцкыз апхара зцоу ан лажәа хаа, ллакта цкья, лнапы разқәа. Иахәшыцәа, итахцәа рыгәтаны, ипсадгыл гәакья Апсны алакта дтапшуа, агәы дықәыпшуа аказаара апстазаара хамтас фәпхья иртеит, анарха здумхазаргы.

Ус еилгоит Адьынцтәылатә еибашьра Ду. Аиааира ргеит ага измыртаслымыз, шәартаки удафараки реапхья ихьамцыз, зхы лазмыркәыз асовет жәлар. Убри аиааира

¹ Шамил Бганба. Абзиабара аапын, Акуа, 1976 ш. ад. 4.

хәтак рзалан апсуа жәларгы. Хатала Шамил Бганба бшармцала ипсадгыл ахьчара дахьалахәыз, ашья ахьазкеитәаз, уи асапхья иуал-пшья ахьынеигаз агәалакара инатон, ихьяа зхәышәтәуаз акы акәны ибон.

Шамил Бганба Акәа ақалақ аонупка, хыпхьазарала ирацәамзаргы, иказ асар, еихарак Адьынцтәылытә еибашьра дузза (1941-1945) ашьтахь аицагылара иаеыз рахьтә иман афызцәа бзиақәа, гәыла-псыла изааигәаз, дзыцныкәоз, иреиаратә гәыпхәагьы зейхәоз. Уи хатала ақалақ аеы дыкойжәтей акыр шпуазгы, дқалақ уаоны ихы шицхьазозгы, еснагь ақыта игәы азыбылуан апсуара иопанакуа ақабз бзиақәа зегьы-аламыс кредос измаз - ирхыпхьыртан ибон. Машәыршакә акәзамызт ақытантә ақалақ иаланагалоз апсуа сар еиха ихы зрыдыкылоз, дырзааигәаны дзыказ. Ус шакәу лапшәабазтәуа абрака иаазгоит Апсны жәлар рынхамфа аус хкасы акыр цьабаа збахьоу, Апсны зәапсазтәыз аграном, «Ахьз-апша» аорден афбатәи афазара занашьоу Иван Миха-ица Логәуа игәалашәара.

Абар ахатагы: «Аибашьра ашьтахь апсуа сар Акәа ақалақ аеы зынза имачзан. Иказ, ашколи еиуеипшим ацарануртақәей иртаз, зықәра ацанакуаз аибашьрахь иргеит, зхатәгәапхарала ицазгы аумачхыз, уахьтә изхнымхәыз рацәафхеит. Арахь итрагедианы икалаз, «жәлар рвожд» Сталини, уи иаргьажәа атәыла апалач Бериеи Апсны чыдала имоапыргоз аполитика хәымга амч ала иадырkit апсуа школка, еимдырпит амилак кадрқәа, арцафратә техникум, апсышәала арадио ацәажәара иакәырхит, Акәатәи арцафратә институт афакультетқәа рыбжеихаразак кыртуартәит, иаанхаз акык-обак аурьы секторқәа реы акыртшәа ззымдыруаз дызтамло икарцеит, еиха ииашаны иухәозар, акыртуа бызшәей алитературей аматәар утир акәын адкаларатә пышәараеы. Убри «аметод» апсуа битурientцәа рымфа акра акәын иаанагоз.

Сыззааиуа, абартқәа зегьы рышьтахь Акәа ақалақ аонупка апсуа сар абакалоз, иара усгы ақалақ аеы апсуаа мацзаны инхон, урт рхыпхьазара зынза идьрмачит

шөицхъз згымхаша 37-тәи ашықөскөеи Гитлертә фашизм
иахзаанагаз айбашыра хлымзаахи. Убри акнытә хыхь
зызбахә сымоу ашықөскөа раан Акәа еикәшәоз,
еиуеицшым адарайуртақәа иртаз ахыц-быцгы хайбабара
бзиан, айдгылара хаман, ус аламала азәы дахкысыргы
иаауамызт. Хамч рықөхомызт, иахзынкыломызт, ҳацсахы
еибадыркуан, хгәалакара бжынахуан айбашыра ашытахьтәи
ашықөскөа раан ихышхыцәан, азы рыцалазшәа рынхартә
тыцқәа кажны ҳацсадгыл ртәыртәырц амац реицш
зәаазхаз акыртцәа, агыриәа, ашәаниәа. Еитасхәоит, абарт
хмилат ахатә зинқәа лазыркәуаз, изшыакъауаз атәым
мчеикәәцәакәа еихагы хдыргәгәон, ҳаизааигәартәуан,
азөк еицш ҳаилацәаны хкарцон ускан Акәа адара зцоз, аус
зуаз адсуаа рыцкәынцәа, еихаракгы Апсны еиуеицшым
акытақәа ркнытә иааз. Аха урт зегы арака рызбахә
сызхәарым, рыцсатә бзиахааит ирацәаозоуп зыцстазаара
иалцхәоугы. Сара абрака сазаатгылоит апоет қарахымза
сәыза бзиа, зыуаааамысташәара иахыагы, дыкамижътеи
абриакәа шықәса шцахәоугы, ихаачкәакәараза сгәы
икыдуп исхамыштуа, хайбызара иасимволны. Шамил
Бганбей сарей хайбадырит Акәатәи ахәынтқарратә
драматә театр аеы. Сара ускан адара сцон Кьалашәыр ахәы
икәгылоу акытанхамәатә техникум аеы. Адсуа
спектаклькәа анцоз амассатә сценақәа реы ххы
алахархәуан, адхыраара кәхцон абәхатәра зманы
иаацәырцыз адсуа поетцәа сарацәа Алыкьса Лашәриа,
Кәымф Ломиа, артист кәыцш Назим Аәзба, сара. Уахь
хнеицхәеит, ҳастудентцәан цәара кәрышкәак хнатап хәа
Қыртәылатәи ССР жәлар рартист, Адсуа театр аржиссиор
хада Азиз Агрба. Ускан Шамил Бганба уака артистк
иахасабала аус иуан, дапшәыман дыкан хара хаастә, настгы
айбашыра атәагашәура ихганы даахьан, адстазаара
гәымбылцьбара апышәа инатахьан, игәабзиарагы
цнашәаахьан. Сара иахыагы сыла ихымцуа игылоуп
иччапш хәа. Уи ибла разқәа, атыцха леицш ицымш
кахәхәкәа, еиекааз иц-ишә, тынч-тынч ицәажәара зегы
рыла агәыкра ицаны, дкарцон. Иееилеихәон ибзианы,

ишәитцозгы инаалон, мацк игын, аха еиәартәышәа акы
узабомызт, ажәакала, итеитыцш ахалагы иахәон
аамысташәара шилаз. Ираиәаны ашәкәкәа дрыцхәон. Урт
рызбахә ласы-ласы ихәалон агаәахь ханныкәоз.

Исгәалашәоит, хәылбыехак Акәа агаәа хаваланы
хнеиуан иарей сарей, Назими. Ус иаалыркыаны,
иахынтәааига хзымдырзо еидгәыцла аулица ыкәыртәаны
инеиааиуаз адьар жәпа илацш нарыхго Шамил сәаитит: –
Абарт зегы-уажәы ҳазлапшуа – шыри иадсуаны иказар,
нас уаха иахтаыз, ҳақалакь хара ҳабжы ада акгы
алмыауа икалон, аха уи аәыза анасыц макъаназ хтоурыхтә
лахынтә иахнамтац, ианахнатоугы сеидру. Ишыжәбо,
ахыцә хәыц ихыцыз зынза хрыладырзаарц ртахуп, – уаха
мхәакәа даагылан даахәапшит хәыцәагы. Аха ихаәы
имырхәаазакәа ианубаалон хмилат алымшарей
азаалымдарақәеи изтагылаз зака ихәааигоз, даргәамцуаз.

– Уи еицш анасыц Апсны дгыл адсуа дапшәыманы
ақалара еихау гәыргъара ыкам хара ҳажәлар рзын, –
инаахцәеит Назими сарей хәыза иуазыр ажәакәа.

Шамил Бганба ионыка хайгалон, Акәа инхон дара,
акыр хәамцакәа ҳалушьтуамызт иан. Уи згәы тбааз, иразыз,
зчеицныка ыказ цхәысын.

Шамил атеатр аеы ихъз-ицша ыкан, хатыр ду икәын.
Сара сызтаз адара саналга, акытахь усура сәеит, аха уарла-
шәарла, Акәа санаалоз, иажәеинраалақәа дсызрыцхәон.
Иахыагы ицәасшьоит убри ауаә иажәеинраалақәа ашәа
рылхра зака изымариаз, еихарак урт агитара ианцаны
иаирхәон. Мамзаргы, ус ибжы ныцакны гитарада
ихәалон. Уажәгы слымха итаәуеит уи ибжы-хаа.
Аиызараз дуаә иашан, дыгәраган, ианатахыз ахацара
илан, айбашыра дазыржәхьан, аха уака дызлапшыз атәы
ихәомызт. Уи иыымта еыцқәа рацпаразы игәәы ицәахны
иман, хәа сгәы иаанагоит».

Шамил Бганба еицш ихынхәыз апоет кәыцш, асолдат
игәыцхәкәа, ихәыцрақәа, игәтыхәкәа шыкацәкьаз
иахыагы ухаәы аагара уадаәзам, избанзар, уи Апсадгыл
ахәрақәа ихатә ахәреицш ддыргәатеиуан, ихтынхәауан.

«Сара сыхура уиакара иуадабым, имгьар уажэшьта иабацари, арскак санацэаа, сшаиануа здыруеит. Амала, Хапсадгьыл ду ианылаз ахэрақэа ус аламала агьара мариам. Ихэашхэашаз ақалақьқэа, ақытақэа, зака атахызуеи урт шацхьа рыргылара. Аха зегьы акоюп икацахоит, иргылахоит, шацхьа ишыца ишыакэыргылахоит. Аха Апсадгьыл зхы ақөызцаз ауаа, назаза зыпстазаара иалцыз убарт ртэы ауп зхэара цэгьоу, ирыцхьахаз. Уажэшьта дара рзы ргэалашэара ада акгы ыкам, Убарт хаштра рыкэымзароуп, совет уабык дыканацы — абас реихэон, иахьаа даеацара ирхон, икыдижълон, еиха дхэартамкэа даныказ аамтазгы ибаразы инеиуаз итахцэа, икэлацэа, изааигэаз ауаа», — илгэалалыршэоит ианшья ицхэыс Тера.

Ас ахэара, ахэыцра иатахын ауаора ду, хара анапшра, апатриотра, агэыггэара.

Апсуа театр аколлектив шацхьа дцбацьаза даарылагылт Шамил Бганба.

Апсадгьыл апатриот, апоет Шамил Бганба 37-тэи ашыкэскэа раан ирейгыз ацеицэа харада-барада ртакра, рахгара, рышья акырза ихьааитон, ишыцэа азэыры реицш, ицаахышэашэаха дабылуа игэаца итан, дартынчуамызт. Аибашья ашьтахь Бериа дызхадз ажэлар рагацэа Апсны шацхьа иартэит даеа ааха дузак, — уи апсуа милат ахаера азэара, жэларык рахасабала адгьыл аеы рыказаара аехэара аркьаэзара акэын иаанагоз. Убаскан Апсны апсуа школкэа адырkit, ашэкэқэа ртыжья мацхэит, хмилат газет зацэык ихамазгы лабызк иакараны итыцуа аеаанахэит, нас уи азырхакэа, хапсуа бызшэа иацэтэымыз ажэакэа, иаагап, «брзанебулеба», «куча», «асабчо», «колмеурнеба» «амдиван» ухэа ирацэазаны иаларгалэит, ажэакала Асовет мчра ашьтахь хажэартэ фонд иалалаз, иеиаз зегьы рыцсахит акыртуа терминкэа рыла. Апсуа литература ахэаакэа тшэазахэит, изыреиашаз, ишътзырпраашаз амчкэа еиха-еиха иаанкылахон.

Ари атагылазаашья апсуа жэлар зегьы ргэы

рнархьуан, аихаза еицш ихьантаза ркэакэа икэыжьын, рыпсыц алагабагара иацырхаганы. Аха ускан мчы рымамызт, цьара акы шцакамлари хэа агэыгра ирымаз карыжьюамызт акэымзар. Ари амилат хьаа ишынтэны, ихынтэны изныруаз, изыхтынкэоз, хэарада, ацарауааи, ашэкэышэеи, аказара аусзушэеи, аинтеллигенциеи ракэын. Насыцны, ускан азду анлеиуаз еилгаанза хэа импшыкэа иаеагылазгы калэит, хатала Апсны — Ленин имилат политика гэгэала ишеилахэаз ахэон Москвака КПСС Ацентр Акомитет ахь хцарауаа Гь. А. Зизариа, С.П. Шьякрыл, Б.В. Шьынкуба еицырбыз амилат ахашшаратэ шэкэы.

Асаратэ шыкэскэеи, ахакьымцэеи, агэыггэареи Шамил Бганба азын азы ишыапы дыкэдыргылеит, аусура илшо дкалэит, аха уи антра амоугэышэеит, ага хэымга ихы шхам игэи ирыцхьаи ирыбжьаз шацхьа апсы талэит, дышътанамцар амуит. Апост ацыхэтэантэи ицстазаара даара ихьантахэит, ихьаа цэгьаза даргэамцуан, иаапымпэазакэа амца шоура дтаршэны даман. Ихагьежьюан, ихагылан изааигуаз зегьы, чыдала иан (иаб Камшыпшья иара афронт аеы дшыказ дыцсхьан иабхэында Тач Багмаран дганы дижит) днаицыршэаны дкаломызт. Аха иара бзанцык агэахара имамызт, шацхьа апстазаарахь дгьежьи, дыбзиахап хэа дгэыгуан. Уи агэыгра ицстазаара ацыхэтэантэи амшкэа ркынзагы иман акгы алымшеит умхэозар.

Апост, убаскан еиха дангэакуаз апсреи абзареи бгарцахьы еикэдо ацэарта данылаз ишыцэеи, иашьеи, ицхэыси рышка ишыз асалам шэкэқэа акык-обак ракара нханы икоюп, еихарак урт ишит Гэылрыцшья, В.И. Ленин ихьз зхыу асанаториаеы данышътэз. Уажэазы иаагап ишыза лышка ишыз асалам шэкэы ацыцэахақэак.

«Мпыбзиа, акыр исзапсоу «Н»¹

Абзиабара иалшоит ауабы абзамыкэра дтанаргыларгы, уимоу, аиакэым инаркадагы, ацэгьаурахьы дкылнагаргы, дышнеиуа ихшыо имнакьаргы. Хэарада,

¹Ари лхатара еилкаам, дызустоу хаздырам, аха иубоит изааигэаз азэы шлакэыз

шамахамзар ус зыхуа, зыхшыо аткыс зцэанырра аиааиуа роуп. Абзиабара иханагалаз, иатэнатэыз ауабы, рыцхарас икалаз, ганкы мапарала дхэыцуеит, насггы иара излеизеигъхаша. Ус икоуп ауабы дыршаз аахыс ипсабара.

Абзиабара иаткэаз ауабы ихшыохэыпра дышткэцэаны ацэанат гыларта акынза днаагар алшоит, нас уантэи иара убасцэкыа дкаууа акы дакзамкэа цыаханым ахэиладуа дтанаргылар алшоит. Даеазэы иакэым, абас сара схатагы исыхыр, сакэшар ауеит.

Угэы унархуеит апшауардынкэа атып ахырым атыоароаркэа /аткуа/ аныпыруа...¹

«Абзиараз. Шамил Бганба.

13.х.48 ш.»

Арака иабоит апоет апстазаараэы абзиабара зака ихаракны дахэацшуа, иамоу атакпхыкэра ду, насггы ацэанырра аткыс ахшыо апыжэара амазар шахэтоу ухэа убас ицеггы.

Апхэо изы еилкаам апоет дзабжэо, ифилософиатэ хэыцракэа ззикуа, амала ицэтэымым азэы шлакэу еилкаауп. Аха уи акэым арака аус злоу, ицэоушыапа зынзаск даеакыуп, ацэарта илаз, агэакра иаэыз дызлацэажэоз, ихэакэо роуп. Уа ауабы иацал ааины икэакэа икыдгылахэан, ихатагы дымэашэо /ачымазара апроцесс злацоз ала/ идыруан, аха абзиабара иаткэаз, изааигэаз дызлаихэаша, дызлаиабжыапа пафос харакы зцаз апкэы аора злаилшаз, игэы злакэикыз ауп. Ари афакт иахэо шмачым убоит асалам шэкэы инагзаны уапхыар. Ас акацара зышно икалап апоет-лирик иапа иакэзар, ауабы ибзиабара меигзарахда излоу, уи ала згэы еисуа, зыцсы тоу.

«... Сара макыана апстазаара стахыуп, агэрагы згоит сшымцсуа, сшыказаауа. Сара исымам уи еипш ачымазара баапсы сацэнымхартэ еипш, амала, сгэы бзиахарц азыхэан хымпада апкара стахыуп, уаха акымзаракгы», - абас иоуан Шамил Бганба ипхэыс Лиуба Трапш-пха лышка Гэылрыпш асанаториа акны данышэтаз. Икалап уи

¹ Асалам шэкэы оуп урысшэала.

ипхэыс лгэы иргэгэарц иоуазтгы, икалап убас дагыгэыгуазтгы. Аиаша ахэара уадаоуп, избанзар, ари асалам шэкэы иниоуаз ачымазара аеырцэгызаны ифара ианаэыз акэын.

Шамил Бганба ипхэыс илзиоуа даеа салам шэкэык аеггы хадхэит: «Сара еснагь адгыл сыкунацы, исхаштуам бара ашыа зыхь еипш ицкэоу, ипхоу, сышка ибымоу абзиабара, урт хазыртэауа быуаора, бгэаартра, ажэакала, гэык ала сара сзы быказаара. Урт зеггы сара исыпстазааран, апоет Кыазым Агэмаа иажэала иухэозар, сацал савганы сыргоит. Икалап, апсуала мацк ипшзамзар, уажэы исхэо, аха иара саргы бара быда даеазэы абас сыпстазара иашоу, (бзиара дук сызбмырбац) далагыаны, дажыны, дацэаны бзанцык дкамлац. Агэра згоит сиашаны сшеилыбкаауа. Ауабы данымчыдоу, уажэтэи стагылазаашыа акны аипш даныкоу, ибызшэа, иешэа хаазароуп зеггы реы, чыдала зда дхэартам ауаа реы. Мап анакуха, дырцэыхэантазахоит. Уигы здыруеит, аха уи акэым сара бара беапхэа ас сзырхэо. Ари сыбзиабара аибашыра калаанза ииз, ишэыз, изызхаз акэгэыпшоуп. Ибгэалашэаума Афон азхыеэара акны рапхэаза банызба, уи ашытахь Анхэа, саб иахэшыа лэы саныказ. Урт амшкэа сара сыпстазаара иацуп есымна, бзанцы хаштшыа сымам. Апсны иреигыыз атып цшзакэа руак аеы иит сыбзиабара. Убри акнытэ Афон оыбзиабарак рыла избоит. Акы, ари апсуа шыам дгыл Апснитэи ахэынткарцэа ргэарта ахыакэу азы, хтэыла апспыаоцэа ахыаднакылоу, иахыблакыгоу, обагы, абрака иит барей сарей хабзиабара цкыа. Уи аахыс сыпстазаара акыр скыднакызаргы, аибашыра, ачымазара ухэа убас жэпакы, аха зеггы акоуп бышка исымоу абзиабара сыпстазаара иацнацоит, насггы кыаф алызуауашэа збоит...»

Ари ауабытэыосатэ документ имэашэо иунарбоит Шамил Бганба зака ихатара цкыаз, ицауылаз, уаорала итэыз. Уи ипстазаараэы илахынца шыманшэаламхазгы, амыкэмабаракэа дкыдкэо дышрымазгы, машэыршакегы ихэы изаагомызт ауабы ажыакца еипш дызфо ашыцра,

аегиоизмра. Урт зегъы акэыблаан зхы-зыцсы зегъы ламысла
итэыз апоет кэыпш ихатара, ицстазаара. Ари хыхь иагаз
асалам шэкэы уаоцас иацхьо имбарц залпом уи
изакаразаалак гэкахарак шимамыз, оацхьа ихэартоу
ацстазаарахь агъежъра сылпоит хэа агэыгра ду шимаз.
Ицстазаара шшэартазгы уи атэы ажэак иейршэомызт.
Ари баша гэыграмызт, ари ахатара иацыркъаз гэыгран.
Ус шакуу ардабыргует иашъа ишка иибыз асалам
шэкуы.

«Мшыбзиа, Шура!

Иузынасыцхаует, сара хар сымазам, сыкоуп
асанаториаеы. Ачымазцэа хтагылазаашъа бзиоуп, хэфатэ,
хажэтэ бзиоуп, хацкъакэакэараза харбоит. Мацара акино
ахэ шэаны ауп ишахдырбо. Сара спаракэа нцэсит,
иныхсит, истахкэаз аасхэсит. Уажэазы 5—ка маат сымазар
исызхоит. Амала, еикэак стахыуп, исымамзар ауам
асанаториаеы ихартаз сцэытбаацэоуп, уанаауа убри уара
уеикэа аиуа уоузар исзаага, уаха акгы стахым. Аиашазы,
ара афатэ ихарто цэгъа ибзиоуп... Пшынтэ акрахеартцит.
Ацкара азыхэан макъана еилкаа сымам уацэы —
уацэашътахы руак еилыскааует, уи азбахэ уааир
иуасхэап.

Уашъта узлааиуа адрес уасхэап. Гэылрыцшъ амагазин
аеы амашъына аанкыл. Уака иубоит абахча дуи агуашэи,
уака иануп аора Илич ихъз зхыу асовнхара, убри аонутка
уталоит, уантэи уцшыр нахъхы ахэаеы аецэара ахашъшы
игылоуп о-хыбра дукэак, акы кацшыуп, егы шкэакэоуп.
Сара сыкоуп ашкэакэаеы, ахпатэи аихагыла, апалата №14
аеы. Абри ауп Ленин ихъз зхыу асанаториа. Абри ауп уаха
уажэазы хэатэы сымам.

Уажэазы абзеираз».

P.S. Уанаауа исзаага асаркьей ашэыри, ашэыр арака
ахэ цэгъоуп. Иара убас акылцадкэа, асцычка¹.

Шамил Бганба.

23/х.48 ш.

¹Ари асалам шэкэы абжа — алхьатэи ахэта оуп урысшэала, асбатэи ахэта апсышэала

Апоет арака акраамта дыкан, дгуэкуан, аха акгы
имыхэсит. Ахақымцэа ацкара рзымгэагыт, ирхэарах
иалаз ахы алхра рылымшеит, есааира дцыкэкэа дагон.
Аоныка дааргеит, насгы, ускан хмедицина уажэеипш
алшаракэа амамызт. Мацара Қбаазым Агэмаа иеипш
иаргы афронт иалигаз ахэра иахылцыз ачымазара баапсы
сзаиааиуазар хэа дакэцо аиарта дылан. Ибон ацсэаха зака
дшэартаны дизааигэазахахъаз. Аха имчыз, иацбал акэын
уи.

Шамил Бганба хыхь хзыцхъаз асалам шэкэы анио
ашътахь уи пшыбака мзы сита ицсы тан, дгэакуан, аха иман
агэыгра, дазхъаауан ицсадгыл гэакъа Ацсны цшза, итахын
ицсы зыхэараз апсуа литература цъара изакаразаалак иара
ихэтаак алацара /ус иагылшеит иара/. Убри агэазыхэарей
абзиабарей дзакэцоз ачымазара баапсы аеы амч инатоит,
дзаамиааизаргы ицстазаара мацк нак иаргэагэсит.
Цабыргыуп, уи ибон лассы ацсэаха исацахэхаран иказ
ацстазаара уажэшъта иара изы акгы шаламыз, аха
длагырзышо ихатэаз иан гэак лзы мышкы иадамхаргы
лычкэын ицстазаара, илакта цшзакэа, илакта хаакэа
ртацшра акырза илзацсан, итагылазаашъа лгэы
шытнашъаауазгы.

1949 шыкэса март 25 /ахэаша асаат 10 рзы/ аоны,
ичкэынра аамта дыштагылаз, аибашъра изыннажъыз ахэра
гэгэа иианы Шамил Бганба Камшышъ-ица ицстазаара
далцуеит. Аха уи поет кэыпшк, актиорк, ашэакэа раццабык
иахасабала аинтеллигенция дшырдыруазгы, ицстазаара
дшалцыз некролог хучык апсуа кыцхь изанымлеит. Ускан
уи еипш алшара ыкамызт, Ацсны апсуаа ртагылазаашъа
уадабын, хыхь-хыхь зегъы рымоушэа, рымоакэа аартушэа
убон, аха мазала урт зжэагэоз, иацхьызркэакэауаз амч
еикэацэакэа рацэан. Апоет кэыпш иакэым, еицырдыруаз
апсуа поет гулымцэах, апрозаик, адраматург Қбаазым
Агэмаа даныцсгы изакаразаалак жэлар ргэы-рхы дшалсыз
узырбо лахъеикэацаратэ митинг камцазакэа, ажэак
ихымхэаазакэа, Гэада иабацэа рыдгыл дамартсит.
Ашътахь акыр анцы, уантэи ицсыбао ааргоит Акэака,

ижелар рхы-ргэы далхны, ажэа кэандакэа иххэааны дамардоит Акэатэи ашъха ашэкэыооцэеи, ацарауааи, ауаажеларратэ усзуоцэеи рпантеон аеы.

Шамил Бганба иуасит излахэоз ала, уи дыржит Багмаран акытан ианшьцэа Дгебиаа рнышэынтраеы. Уантэи еснагъ збара агэалакара ду инатоз,¹ игэахэара зыреыхоз ашъхакэа игэы икэыпшуеит илахьынца хьаагауа. Амшын акэзаргы, еикэтэара змам ацэкэырцакэа «рхьарч» бжыы иара икынза иаазеларц ртахыушэа ихикэаараза иаапшуеит.

Шамил Бганба игэыхэтэы зымназеит, ицстазаара шкэыпшаз иеахцэеит... Уи аахыс ирыцкыаны ицуеит 54 шыкэса. Ари азэы ицстазаара акэым иара атоурых азгы имачзам, кыр ыкоуп. Абри аамта адунеи мыжда закасы уаа хазынакэа аонаххьоузеи бзанцы иагэаламшэо. Ус икоуп ицбароу, азэгы имеигзоу апсабара адиалектика! Аха Шамил Бганба иахьагы дахгэалашэоит илитературатэ тынхала, избанзар, уи хдоухатэ цстазаара иапкаруп. Платон Бебиа ишиоуа еицш, «апоезиа - еароуп, еароуп — ашэагы. Апоезиагы, ашэагы, асарагы ргуеисра агутацэкэа дгылан Шамил Бганба»¹.

«Шамил Камшьышь-ица Бганба дхэычаахыс бзиа ибон апоезиеси амузыкеи, иоуан ажэеинраалакэа, иапицон ашэакэа, иомытакэа рнылахьан апсуа кыпхь, дрыцаауан Д.И. Гулиа рапхьа днаргыланы апсуа шэкэыооцэеи апоетцэеи. Аха ускантэи аамтакэа Апсны иказ амила т политика аилахэареи, хкультура акеацалареи, артшэареи иамаз иахьынзахэтэз ала иауамызт абга еицыхра... Изуан, ипхастартэуан уи гэык-псыкала еикэиршэаз амузыкеи ажэеинраалакэеи. Аха уеизгы иахьа уажэраанза апоет еа иони Апсны ашэкэыооцэа Реидгылеи реы икоуп апоет иахзынижыыз ажэеинраалакэа. Урт еидкыланы рыхэ ашъара акыр ацанак уеит изаамтанымкэа зыпстазаара иалцыз апоет Шамил Бганба игэалашэаразы»².

¹ Шамил Бганба. Абэиабара аапын, ажэеинраалакэа, Акэа — 1976 ш. ад.5.

² Д.И. Гэлиа илитературатэ - мемориалтэ музеи афонд акны икоу Ш. К. Бганба ихатэ архив акнытэ.

Ари абиография збыз, хыхь ишысхэахоу еицш, деилкаам, аха ииоыз иашоуп, имыцхэу, имцу хэа акгы арбам. Ицабыргацэканы, ибжъазит, итынхадахеит апоет еа иажэеинраалакэа, акомпозитор еа иашэакэа, ипрозатэ оымтакэа апсышэала, урысшэала ииоуаз, апапка иагэылацаны мацкыа-шацкыа иицэыхуаз. Зегы рапхьазагы уи изааитгэаз ауаа, итахцэа изыхкыазаалакгы ирзымыхьчеит, хшыоцара бзиа рзымуит иоызцэа, аус зциуаз артистцэа, ажэеинраалакэа ашэакуа ззиоуаз апиескэа, аспекталькэа равторцэа, дзыецаауаз апсуа шэкэыооцэа. Шамил Бганба аамта кыаела инапы ицыцыз зегы еикэымхеит, еизганы еикэырцабаны ицкыаны ионы атетрадкэа, альбомкэа ирынцаны ишимазгы, ибжъазит данцы аштахь. Инасыпымхеит реиасык иахасабала инагзаны азхаргы, изакаразаалакгы ихатэ оымтакэа зныз шэкэы хэычкы алатапшрагы. Урт зегы дышреигэыг уаз, дышреиоазоз апшкэа ипхызеицш импыцабеит. Аха иага убас акэзаргы, апсуа литература атоурых аеы ихьз злархэаша итынхеит ажэеинраалакэа, ашэакэа.

...

Шамил Бганба иажэеинраалакэа ркыцхьра дахыпцакуамызт, уи аус иеазцэылхны шьоукы-шьоукы асарацэа реицш дашьтамызт. Иара ишитахыцэкыаз зны дара рхатакэа ибзианы реахэы рхэо рыказаара, рапцара акэын. Хэарада, дарбан поет кэыпшу збымтакэа акыпхь рбар, ауаа апхьар, иргэапхар, ирылацэар зтахым. Дарбанзаалакгы ицбабаа амса амазар, ауаажеларраеы хэартара алазар итахыуп. Ус дыкан Шамил Бганбагы. Аха уи ибон Апсны иказ атагылазаашьа баапскаа апсуа поет еа имса зака «иаартыз», имч-илипа «ыказ». Насгы ицэаоан иара иомытакэа аус рыдулара, рахыылар, есымша рырееира дыреын, икалам ишыцыцызцэкэа хэшэыжэа «адэахьы рдэылгара» итахымызт. Уи анаосангы, иара иман ихатэ тематика, егырт апсуа шэкэыооцэа еиха

изларейпшымыз, дызларылукаашаз, итахымызт хэпстазаара таташыуп хэа «анапейнкъара». Ускан хсовет литература зегъы ари абыза «ачымазара» екны иаман, аконфликтдара атеория акнытэ иаауаз. Шамил Бганба длирикын, дапшапцабын. Изаазарызеи, иажэеинраалакэа ркыпцхъара уадабын, «иактуалтэым» хэа нак иныпштарцон. Ари апоет еа изы ааха дун, игэы бжънах уан...

Шамил Бганба иажэеинраалакэа акык-обак акыпцхъ рбеит алитературатэ журнал «Апсны капшы» агазет «Апсны капшы» рдакыкэа реы. Уи иажэеинраалакэа пшыба /«Анаптарца», «Сыза иахъ», «Амра аазага», «Азы ахыкэан»/ анылеит «Апснытэи апоетцэа» хэа хыс изманы Акэа апхэыншэкутыжырта акны 1947 ш. рзы Х.С. Бгажэба еикэиршэаз, иредакцияла итыпцыз аизга. Абри нахыс апоет еа Шамил Бганба ицсы таны шэкэык, мамзаргъы еизгак аеы иажэеинраалакэа акыпцхъ рымбеит.

Апоет иажэеинраалакэеи иашэакэеи ракэын апхэацэа ирдыруз, уигы зынза изааигэаз, аус ицызуаз. Уи иахъа апсуа пхэацэа дызлардыруа, апсуа литература атоурых аеы ихъз злархэо апоет, апрозаик Пл. Бебиа еикэиршэаз, запхэажэа иыыз ашэкэы «Абзиабара аацын» ала ауп. Уи тыцит 1976 шыкэсазы. Абри аизга ианылеит Шамил Бганба иапцамтакэа ирейгыу. Аиашазы ихучы, иду ашэкэыаы, апарауабы итынхаз еизганы, еикэыршэаны, атыжъра, амилап ркультура азныжъра аус бзиакеа ируакуп. Ари уажэгы ушытангы изхапгылатэу акоуп. Абри аганахъ апоет, апрозаик Пл. Бебиа аус бзиакеа каипахъеит. Уи еикэыршэаны итижъхъеит Шамил Бганба иыымтакеа «Абзиабара аацын» адагы Арушъан Касланзиа иыымтакеа /1960ш./, Иасон Цьопуа иыымтакеа «Акэыпшра амцэыжэакеа» /1979 ш./ Пл. Келасониа иажэеинраалакэа реизга «Иудкыл сашэа» /1989 ш./ Арт ашэкэкеа еыгхарала идумзаргъы хлитература атоурых азы иаххахарштыша ракэзам, настгы иатэыпштраны иалалаз роуп.

Ашэкэы «Абзиабара аацын» ианылаз иажэеинраалакэа иреиуоуп «Азы ахыкэан», «Анаптарца», «Амра аазага ахъкапхо», «Аныхэаеа», «Апсны», «Дырмит

Гулиа уахъ», «Апша суеит, исуеит...», «Амедицинатэ сикхэпша бахъ», «Сбахча», «Сыбзиабара ипымтыц», «Апсуа пхэызба», «Сыза, сыхаара, сгэы итымцэо», «Махази Нинеи», «Сыхаара», «Сакъеи Шакъеи», «Фама», «Абзиабара», «Пхэыс дысхэар стахуп», «Минуца», «Маглина», «Антица», «Агыч ицыхэтэа», апоема ацыпцэаха «Лаша».

Абарт аыымтакуа рыла ауп апоет Шамил Бганба апсуа литератураеы ихъз злархэо.

...

Шамил Бганба аора далагоит «Жэашыкэса зхышуа сара сыреиамта» хэа иыыыз астатиаеы ишазгуеитэ еипш, 1935 шыкэсазы. Ускан ихыцуан 14 шыкэса, Акэа Н.А. Лакоба ихъз зху апсуа школ аеы апара ицон. Аха акыпцхъ аеы уи дцэырцит 40-тэи ашыкэскэа рылагамтазы, иашэакэагы убас. Хыхъ ишазгэастахыоу еипш, Апсны иказ атагылазаашъа анабсангы, уи хатала иказшъан иыымтакеа ркыпцхъара рхымыщцакра, бзиа ибон рзыпшра, акырынтэ рыхылаара, рырееира. Ус шакэу дырцабырг'уеит иархив аеы инханы икоу альбомкэеи, итетрадкэеи, абгыщкэеи ркны иану изныкымкэа ихэаалоу иажэеинраалакэагы.

Апоет кэыпш асахъаркыратэ алитература закэыз, ауаажэлартатэ пстазаараеы иацанакуаз еиликаауан, идыруан, ихатагы инарцауланы дапхэахъан амилап литература, аурыс классика, ахэаанырцэтэи алитература. Еихаз апара шимамызгы, ихала изанаат иацанакуаз адырра мачымкэа инапаеы иааигахъан. Егыирахъ аибашърей, итаацэаратэ пстазаарей, игэамбзиарей ирыхъаны ицара иацымцеит, иахытахыз дызтамлеит. Ипхэыс Лиуба излахэо'ала уи ицара анагзара игэы итан М.Горки ихъз зхыу Москватэи алитературатэ институт аеы, аха илахынтэа иаламызт уи еипш анасып.

Шамил Бганба алитератураеы хара напшра шимаз

шахатра руеит итынхаз иомта хэычкэа. Иара ипоезиаеы
икам изакаразаалакгы ахатара акульт иареиаз апстазаара
иазышэахэо, иамцахырхэо цэахэак. Уака гэцэа зхикаашаз
хэа акгы алимбааит.

Апсны ицоз асоциалисттэ ргыларакэа, аитакракэа,
апсуа. кытакэа рыеиара, апсуа нхабы иеыпсахра,
ипсихология аеетакра, апсуа усубы ишыакэгылар ртэы
зхэоз азцааракэа реы иара идунеихэапшышэа аеакхеит.
Ускан 30-тэй, 40-тэй ашыкэскэа раан хпоецэа зегы ашэа
ззырхэоз, насгы иактуалтэыз теман, аха уи онуцкала
иацацэахыз азаамура дукэа /ахатара акульт иахылеиаауаз/
зегы заа иацидыраазшэапкэа, ибжы рыкэимыргеит, еиха
иашаны иухэозар, дыдыргэйтэит, «аматериал»
ирымтеит, дыззыразыз хаесахыак алимбааит, еырдагэа
кацаны давсит. Уи апсуа поетцэа зламсамсыпыз амэала
дцеит, зейштэла, лозунгтэ казшыала асоциалисттэ
пстазаара иамаз акэеиаракэа рзышэахэара, хыхь-хыхь
аарпшра, литературатэ объектны акацара мап ацэикит.
Избанзар, Шамил Бганба дахаануп /цоуп, уи зегы
ахаанын, аха ус изымныкэеит акумзар!/. 37-тэй ашыкэс
хьантакэа, Сталин икомандатэ-админстративтэ метод ала
зеетазкуаз хсоциалисттэ пстазаара иахылеиаауаз
асамарталдаракэа, азаамуракэа, лымкаала хтэылаеы
аколлективизациеи аиндустриализациеи анымэапсуаз
аамтазы. Апое кэыпш тематика хадас ишытихит ауабы
псымчхарас имоу, дейбаркны дызмоу, зда дхэартам
абзиабара азышэахэара, уи цкаррацэала инарцаулары
аарпшра.

Абри ахшыоцак арцабыргуеит алада иаазго афактгы:
«Анхабы псабарала ицэаоуп, иказшыа чыданы имоуп
иахьа дызлакоу ипстазаара злашыакэгылоу азырхара, уи
азын агэынамзара. Ус дыкамзар, ус дымхэыцуазар, пхьака
дызцом, дзыеиом. Уи итахуп уацэтэй амш иахьатэй ацкыс
еигьзарц, дакэыгэыгуа дыказарц, ажэакала, ихатэ
пстазаара дазрыцхамкэа иказаара азцаара еснагь
игэыцханы имоуп, дызмыртынчуа акы акэны ицуп.

Иахьа анхабы зынзагы акы игзамкэа, ипстазаара

идеалутэыртэ еипш /ахакуитрей анхара-анцырей рзин
шимоугы/, икам. Игэы икылхо, дызмартынчуа рацэоуп.
Еихарак аибашьра ашыкэскэеи ашытахьтэй ашыкэскэеи
рыонуцкала уи анхабы икэыгэгэо рацэахеит, Заз Дарсалиа
иажэабжэ «Аидара иацаз атахмада» аперсонаж Селым
ипстазаара акырза иугэалазыршэо, арахь иаагартакэа
мачхеит. Жэацы сыкан Анхэа акыта, саб иахэшыа Дариа
леы. Акыта уаа рцабаа цэгьоуп. Амра цей ицэгылары аус
руеит акы рхамшэалазо. Ртызтыц хэычкэа иртаадрых'уа
ацыкэрей акэымзар, рхы зланыкэырго акгы рымам,
алшыкэсанык аколнхараеы ируа аус иалцны хашэалак
роуам. Ируа зегы цгаладоуп, ца змам атыша иабызоуп,
илтахэаша ицоит, арахь еснагь ауал рыкэуп.

Ари, сгэанала, хсоциалисттэ ргылара иацэтэыму акы
ауп. Жэмы атэарта иакараны анхабы дызтадыртэаз убри
идгыл хэычы имамзар, даараза ипстазаара уадаохон,
«иссируп», «ихазыноуп» хэа имарехэаны, имаз зегы
имхны, дызларцаз аколнхара дазныкэымго икалеит.

Абри саназхэычуа, сгэы мачхоит, анхабы иахьатэй
итагылазаашьа хьаазгоит, исылшагэшыоузеи акэымзар,
искуа, исышьтуа, изыоуа сгэы ахымло, сгэы сзакэымк'уа
скалоит.

Абас икоу акыта пстазаара иазкны абымтакэа рыора,
ибзиоушэа излакам ала раарпшра, сара сымч акэхом, уахь
исыхо агэахэара сымам», - хапхьоит иархив иагэыулоу
ихэеижаахьоу бгыцк.

Шамил Бганба ибымтакэа ирыхцэажэо астатиа
акэым, иара ус икэрахьымзахаз апсуа поетцэа сарацэа
аибашьра иалахэыз рсиаегы ихьз машэыршакегы
иуцылом. Уи ус изыкалаз иамоуп ахатэ мзызгы. Хыхь
зызбахэ ххэаз акыпцхь ианылаз иажэеинраалакэак
ракэмзар, ибымтакэа ацхьао издырамызт, иказ ахэычгы
еизакны имбацызт апоет Пл. Бебиа уи ибымтакэа
еикэршэаны, апхьажэа апцаны хазы шэкэны итижэаанза.
Иара убри ашэкэы «Абзиабара аапын» иацу Пл. Бебиа
иапхьажэа хэычы ауп иахьа уажэраанзагы Шамил Бганба
иреиамтакэа ирыхцэажэахьоугы. Ашэкэы тыщижьтэй

абар (1976 ш.) уажэшьта 23-ка шықөса цуеит, аха хлитературатө критика алацш зынзаскгы ицамшэеит. Икэыннашьазар?

Хақла хцэажэозар, апсуа критика иазгэамтаз абри алитературатө тынха хэычы иамоуп дара иамаурехэаша ахатө хаера, даеакала иухэозар, апсуа лирикатө фырхаца иара икынза дызлахзымдыруаз ацэабақөа иманы, уаанза хазлаихэампшыц аганқөа рыла даабоит. Уеизггы-уеизггы атом дукөа рыла ракөым алиитературахь изланеиуа, уи атоурых адакыа еыцкөа злаадыртуа. Ихэычызарггы икоу абымта асахьарквала ишеибаркыу, апстазаара ацабыргхата шаанарпшуала ауп.

Зымчхара гэгөу апстазаара аонуцкатөи амазақөа цэанырра цаулала иазырцшуа апоезиа асароуп изхылцуа, асара амца ауп еилазыршуа, еибазыркуа. Асара ауп изхылцыз Шамил Бганба илирикагы. Иара убастөкыа ауп ишыкоу уи ихатө жэеинраалақөа ирылхны иапитаз иашөақөагы.

Шамил Бганба ипоезиатө реиамтақөа ртематика, уеизггы-уеизггы зынза итшэамзарггы, амехак тбаам, апстазаара ганкы мацара аарпшра еиха иазааигуоуп, ауабы ицэалашэара ссиркөа иреихау абзиабара иазкуп, уи дазышэахэоит. Ари мачума ауабы ицстазаараеы шыардаза зпазк'уа абзиабара иахьынзахэтоу ауаатэыоса зеггы ирзеипшыу асахьаркыратө хаесахьа аланы иззыкацаз апоет изы, ускан азэггы дизкөншьом, аказадөа дукөа дрыванаргылоит акөымзар. Хэарас иатахьузеи, уанза аказара ду акынза-ахалара, агэылтэаара, ацаулар алахьынцамхеит апсуа поет кэыцш илирика.

Аха уггы апоет аамта акымкымреи, ихатө лахьынцадареи, игэамбзиареи зеггы еицыланы гэгэалаза ишицыкэсылазггы, иацэигаз алирикатө жэеинраала ссиркөа мацым, сгэанала, иааирпшит иаамта иацнакуаз алирикатө хаесахьа. Абрацөкыа ихэатөуп Шамил Бганба итынханы ихамоу илирикатө жэеинраалақөа, иара ицсы антаз /ианацитаз ашыкэскөа раан/ акыпхь рбахьазтггы /хыхь акык-обак иахарбаз рыда/, акритикгы урт ирызкны

игэаанагара ихэахьазтггы иахьа акы, дара ажэеинраалақөа хатабзиарала уажэы излакоу аткыыс хараза еигьхон, избанзар, уи хымпада дазызыроуан акритики апхьаби ргэаанагара. Цабыргуп, изааигэаз иозцөа дырзацхалон, ргэаанагарақөа дазызыроуан аха акыпхь аеы апхьаоцөа зеггы ирбартө, ирахартө изыхцэажэо, еилырго абымта ахатыр зынза аеакала икалоит. Обагы, Шамил Бганба иахьа поетк иахасабала хадхьаоцөа, хажелар дрылацэаны, дырзааигэаны дкалон.

Шамил Бганба аора далагеит 1935 шукусазы. Аха уи итынханы ихамоу, ашөкөы ианылаз 1939 шықөсазы иибыз х-жэеинраала зацөык («Апша суеит, исуеит», «Абзиабара», «Амра аазага ахькапхо») роуп. Иархив аеы иханы икоуп ари ашыкэсан иапитаз иажэеинраалақөагы, урт алада хрыхцэажэоит.

Шамил Бганба рацхьазатөи иажэеинраалақөа, еыц аора иалагаз поетк иреиамтақөа рахасабала, ирыгыз-ирыбаз калон, хымпада, аха урт иханы хнапаеы ихамазтггы ихархэоз рацэан алирик кэыцш ипоезиа аилкаараеы, аха урт бжьазуп иахьазы.

Апоет кэыцш, 1939 шыкусазы иибыз ажэеинраалақөа ишэхьоу, зыхшыоцак еилфацоу, апоезиа цөа хаа зкөншьшы икоу жэеинраалақөоуп.

Уажэы хрыхэацшып дара.

Шамил Бганба 1939 шықөсазы иибыз ажэеинраалақөа «Амра аазага ахькапхо» аеы иаабоит алирикатө фырхаца имоу агэалакара бзиа, уи илацш ицашөоит изыдоу, ицкьоу, тагалантөи ицшзоу апсабара асахьа, ашөыр бахча еихашьшы ихьсеижьза амандаринартара, уи ауабы ицбабаала ишыкацоуггы ацыубаауеит, аха автор уи мырхаухауцөакөа, дацрамлакөа /ускантөи ажэеинраалақөак ишырцэаоаз еицш, «апстазаара таташь» иасны ишдырехэоз акөымкөа/, инымөатөны иазгэеитөит апстазаара иага ицшазарггы, бзиабарала иычазарггы, иткэазарггы ауабы ихшыо иареи аз ахьагыу, имахөса ашьта-мта ахьанымлаз ишызхамтэаауа, ганкы мацарала ишаанхо. Апстазаара апоезиа ахьыкоу, иахьеиашуа ауп абзиабара

атыцгы амчгы ахьамоу. Абас икоу апстазаара далибаауеит апоет илирикате фырхаца бзиа иибо апхэызба. «Абра дынхоит сгэы итымцэо, сыбзиабара, сышэт иеымшэо», - иссиру ацэахэакэа рыла ихиркэшоит апоет иажэеинраалагы.

Ари ажэеинраала, апоет кэыцш иапицеит 30-тэи ашыкэскэа раан ацэа «агэеиора» иавыхэхэаны абзиабара аарла ианырбоз аамтазы. Аха апоет кэыцш имаурехэаша акоуп абзиабара цкэа афон асы уи агэеисра иалаланы, иалазоаны /ацсабара ихы иархэаны/ ауабы ицэагы ахыхаимырштуа.

Хыхь сзыхцэажэаз абымта хэчы иазаигэоуп, иакэенатуеит 1939 шыкэсазы иибыз алирикате жэеинраала «Абзиабара». Аракагы апоет агэахэара унатартэ асахьа тихуеит Апсны ацсабара. Абар иаргы: «Цсырзха ааигэа ахэаеы, Анхэа акыта цшзаеы, Иахьссиру апсаа рыбжы, иахьгэазырхагоу зеггы рзы...»

Абри абыза атыц цшзаеы имоашэо иубоит:

Онык харакымкэа, илакэны,

Ашта акыр инатбааны,

Хаскын иацэала икэцаны,

Ишэтыш-какачха, ицшзаны.

Ара зсахьа тыху апсуа ионы, иашта-игэара, имзырха роуп. Апоет иухамыштуа, амилац цэа акэнышышы, насггы апсуа инхара-инцыраеы имоу ацшзара агэама, «ашта атбаара», «хаскын иацэала» акэцара, «ашэтыш-какачра» - арт зеггы апсуа инхара милаттэ «орнаментны» иамоу роуп. Апоет зсахьа тихуа ари ашта-гэара ахала икам, ус баша сахьам /ус иказаргы поезиатэ хаесахьак шьакэнаргылар алшоит, избанзар, апсуа нацьнатэ дзыцкляпшуа, естетикатэ гэама зныцшуа инхара, инцыра, иашта-игэара адэахьтэи атеитцшгы апоезиатэ обиектны, сахьаны акалара иадсоуп/, иацны иаацшуа, уи ицэырнаго апоезиатэ хаесахьа ажэеинраала гэыцэс иагэылоу, изыргэгэо зынза аеакзоуп. Алирикате фырхаца апсуа инхара дшеилахауагы,

дшеигэыргэоуггы, агэалакара бзиа шинагоуггы зынза дзыргэатеиуа аеакзоуп:

Ара дыкоуп сылашара,

Иалызбаауа ацэылашара.

Амза тэазшэа илакэзаны,

Длашоит уи лашта тбаа акны.

Уи гэргэароуп сара сзы

Ас данызбо сыцсынцры.

Аха абзиабара еснаг агэыргэара еицш алахьеикэцарагы ахылцуеит, еизгэакыоу агэкэа рылацшкэа анеикэымшэо, ианеибамбо, ианеицэыхароу. Аха ускангы алирикате фырхаца ицшаауеит ихара дизааигэазтэыша, иааигэа дибо дказцаша «маанак»: «ускан сыбжы ааларкэны, сымш, сыхаара хэаны, снейуеит лпатрет акны». Аха игэатеиуа арцыс гэныла идыруеит иааигэа дшыкам уи игэацхара, мацара иныруеит уи лыцхара.

Апоет кэыцш Шамил Бганба илирикате жэеинраалакэа зеггы, шамахамзар, асиужет рыманы, сахьаны, цэалашэараны мацаран акэымкэа, рцакы хэчы айтахэара алшо, насггы уи ухаеы инхо икацоуп. Ус изаабо, икалап урт мацк автобиографиатэ казшыа ахьрымоу акузаргы, икалахьоу ахтыскэа иахьырхылцуа акэзаргы. Дарбан шэкэыцэаалакы иацшамтакэа реы итахы-идахым, анемец поет ду Геоте ишазгэеитахьаз еицш, автобиографиатэ элементкэа ихэчны акэ, идуны акэ иаламларц залпом. Ус анакэха, ари ацэаа апоет-лирик изыхэан иехагы иказшыарбагоуп.

Алирикате жэеинраала «Абзиабара» иаанарцшуа ацакы зыргэгэаша, ицеггы игэылтэаны иказцаша апоетикатэ сахьакэа рыла иычоуп. Иаагап еырцшэкэак. Апхэызба лыцшзара, лыгтэаара, лхаеы лхалашара аарцшразы апоет ихы иаирхэоит абас икоу аиэырцшракэа: «амза тэазшэа илакэзаны, длашоит уи лашта тбаа акны» - хэа.

Ас икоу асахьакәа, аиыршпракәа апоет илирикатә
жәеинраала ацсы аханацоит, онуцкалагы адәахьалагы
еигәныюуа иканацоит.

Ажәеинраала «Ацша сует, исует» аегы апоет
кәыпш дзышәахәоит абзиабара цкәа. Ашыжътәи
ацсабара игәргәахәа иацыхаз, иацгылаз апоет илирикатә
фырхаца, дгәатеиует, игәкы-пшза хәчы дибарц цәгәа
итахыуп. Уи шыардаза игәы иахәоит, ибзиабараеы
ицхырааует, мчык инатоит, изгәакьоу ацсабара ссир,
уимоу, исуа ацшацәкьагы, уи иартысуа ацлақәацәкьагы
иархәо рацәоуп, иацхәа дгылоушәагы алацшашәара
/изгым ахаара/ иртоит:

Сара сыпшуует, сыпшуует,

Сыпшза хәыч дызбоит

Абан, нахьхь дахьнеиуа

Сыбжыгы насыргоит:

- Уа баагыл, нас баагыл,

Сыпшза хәыч бара!

Сакуиттә, икалозар,

Сгәы итоу ахәара.

Аха уи игәы дажбоит, лабеаба иибарц иитахыу
акәгәышәоуп илацш иташәо:

...Мап, сылбом уи, сылбом,

Сыбжыгы лахазом,

Сзыроует, сгәы стацәыуоит,

Бла хаак слырбазом.

Арт уазажәақәоуп абзиабара иаткәаз ауабы изы.
Апоет илирикатә фырхаца абзиабара ицәа ишналалаз
еишпцәкьа иааихәалак алазо, ихәатәы ханацо, иахьитахыу
ицхашьуа, игәы артхашьуа даабом. Абзиабара ус имарианы
ацстазаараеы изыкалом, иацуп ахатә хьаақәа, агәыхьқәа,
уимоу, ашәартарагы. Уи зны ушахәшахәуа уарпхоит,

даеазных ацаа цхлашә иалахаз азәы иеипш уарлахәует.
Аха зегы акоуп уи ацстазаараеы абзиабара цкәа агәра
игоит, дызгәкны даанхоит иага рыуа хкыла иара
дкыднакьаргы, дыцнашәарагы, дзырыжәует ауп уаха
акгы.

Абар уи ацыхәтәаны ихәо:

Аха еыстх'ует: - Нас баагыл...

Сыпшза хәыч бара!

Сакуиттә, икалозар,

Сгәы итоу ахәара...

Апоет кәыпш илирикатә фырхаца иара еиш
дкәыпшуп, уажәоуп ацстазаараеы ишыапы аналаиргыло,
данцәырцуа, убри акнытә имачхоит ицышәа, уимоу,
ихаздырам изанаатгы, дзыеу, аха ацхәа имәашьо агәра
игоит уи ицауроу азәы шиақәу, насгы иара апоет ихата
дшикьарзу, цьара-цьара иара ихатара шааирцшуа.

Алирикатә жәеинраала ацызцо агәы ахата лоунытә
изырпхо, ауабытәыосатә гәбылра мцадас иацазароуп,
ицегы уазааигәаны иухәозар, урт ацызцо апоет ихата
онуцкала ихтынхәауазароуп, ицәаныррала
ихигахьазароуп. Уртқәа зегы алирикатә оымта аццараеы
зда ихәартам матәахәқәоуп. «Апоет-лирик иаццо
абзиабаратә жәеинраалакәа хыцхыртас хымпада
ирымазароуп иара апоет ихатә цстазаара иахылцуа
ацәаныррақәеи ацәалашәарақәеи. Ускан ауп урт ицахәцахәо
ацхәа игәаеы ианнеиуа, дандырпхо. Ус акәымқәа, ахшыо
мацара иареиаз аоымта - уи хытхәаахоит, ускан алирика -
бзиабаратә жәеинраала зыкамлеит, икалазазаргы
ихышәашәахоит, ацхәагы дзырпхом, урт даеазегы», -
иоует аурыс-совет поет С. Шьчипачов илитературатә
статиак аеы.

Сызааиуа, Шамил Бганба илирикагы ихатә цстазаара
иахылцыз ацәаныррақәеи ацәалашәарақәеи хыцхыртас
ишырымоу моашьо иубоит. Убри ауп даргы лирикатә-
бзиабаратә оымтақәак рахасабала изырпхаз, изыргәгәаз.

1940 шыкәсазы Шамил Бганба иибыз ажәеинраалакәа акыпхь збахьоу иреиуоуп «Дырмит Гулиа уахь», «Пхәыс дысхәар стахыуп», «Махази Нинеи», иара убас акыпхь зымбац, ишәкәы изанымлаз «Ачкәыни апхәызбен шейбагаз».

Апсны уацәтәи алахьынтә, адеицш бзиахә иазхәыцуа (дышәкәыооымзаргы, дцарауаоымзаргы, аказара амац азызуа, изыреиауа иакәмзаргы) дарбанзаалакгы зеггы рапхьаза ихаеы дмааирц, дигәаламшәарц, насггы милаттә гәыгра дула итәу, ишәтамырзго акы инамтарц, мыч чыдак иланамтарц залшом Дырмит Гулиа ихьз-ипша, иреиамта. Уи адгьыл аеы иказаара зеггы имилат уацәтәи апстазаара иазкын. Абри ауао лаша, амилац рынасыц зцыз апсуа жәлар рдоухатә цстазаара аусхккәа зеггы реы дрынцәахәны дкыдылт, рашәа, ражәа даләуи дыхьзырхәагаха, рус, рхәыс далахәуи иахьагы... уацәгы... наунагзагы.

Абри абас шакәыз ибзиазаны идыруан апоет кәыпш Шамил Бганбагы. Уи хмилат поет ду дшизыказ, дшизааигәаз каиматла иааирцшит х-куплетк иреихам, агәацантә иаауа «Дырмит Гәлиа уахь» хәа иибыз ажәеинраалаеы. Уака автор кәыпш иахирбоит зака игәы тыпраауа, дгәргьо акыр иахзацсо Гәлиа иахь апшәкәы ахьиоуа. Уи ихәоит: «Уара уреиуоуп, жәлар рзыхәа апхзы казтәахьоу ауаа. Умч уамеигза, умаашьакәа иалаз хурбеит ха хбызшәа».

Апоет кәыпш иоит Дырмит Гәлиа имилат рзы дыхьзырхәаганы, дшьтамырзганы ахааназ дшыкоу. Убри азоуп иоымта зыхиркәшоггы абас:

Хапсны, Гәлиа, улашарала,
Аеар шәкәыооцәа гылт шапхьа.

Урт зегь уеигәыргьоит гәыкала,
Са сышуеигәыргьо иахьа...

Ари ажәеинраала иеыцу, цшаарак зцоу, насггы мыцхәы ихыркны, ирцшзаны иапцоу акы акәзам. Урт роызцәа ажәакәа рыла даламгеит апоет купш х-Дырмит ду

изкны игәтакы аарцшра, иихәарц иитахыз харбара. Мап, урт роызцәа хпоет ду инаалом, ехырцәажәароушәа ипхьазеит. Шамил Бганба иааркьаены иахирбоит иара дшеиликаауа, дшаргәыргьо, аха лымкаала иара дызхатарнаку апшәкәыооцәа еарацәа ргәазыхәара аанарцшыртә еипш.

Алитератураеы Д.И. Гәлиа изкыу асахьаркыратә оымтакәа, апарадырратә-тцааратә усумтакәа, амоно-графиказ рнаосангы, ажәеинраалакәа /иахгәлахаршәап уи зегь рапхьаза ихацзыркыз апсуа шәкәыооы ду М.Лакрба иажәеинраала «Дырмит Гәлиа изыстиуеит»/, ажәабжькәа, агәалашәаракәа, астатиакәа рхыпхьазра рацәоуп. Урт зеггы иахьанзагы еипхьытта хлитература иагәылапцоуп, еизганы итыжьзарц ахәтоуп. Урт авторцәа рахьтә апсуаа рнаосангы икоуп егырт хсовет тәыла икәынхо амилацкәа рхатарнакцәагы.

Абри Апсны аеи ду изкны игауа абжьеилапса иразза, ихааза, насггы ихатәран ихахуеит Шамил Бганба ипоезиаегы.

Ажәеинраала «Махази Нинеи» автор иоит 1940 шыкәсазы. Ари аоымта, асиужет злакоу ала, апстазаараеы икалахьаз хтыск иаххәаауп. Ишдыру еипш, ихытхәаам, апстазаара ацабыргхата иалхыу аоымта ихәычыз идууз еснагь алитературартәра анаалоит, даеакала иухәозар, асахьаркыра мариахоит, автор амцхә аца инарбом, иихәарц иитаху ирласны аецәырнагоит, аеармариоит. Убасшәа ауп ишыкоу абри аоымта хәычгы. Уи зынза жәеиза куплет роуп икоу, аха поэма жыцәк иазхаша апстазааратә факт агәылоуп асиужет еипхьны уахәапшуазар. Икалеи арака? Махази Нинеи ирыхьи, ирыцалеи? Хацеи пхәыси зымааиби? Атак мариазоуп. Нина лхаца цъара дышцалак лгәыла Махаз даалыпхьалозаарын, ачацкәа иеацо, дицәнымхауа дикәшо, диззатәуа днатәалозаарын! Аха амкәбагы есымша азы аанагома, зны ицымеыр ауам, убас лыхьит Нинагы. Зны уи схаца Шәачака дцеит хәа гәата-бгата ләыртынчзаны, дымшәа-дмырха Махаз даалыпхьан дышлыдтәалаз, дшымгәыгзоз

мышмыжда лзыкалеит. Лхаца дгъежыт. Уи нахыс иаабо асахбакеуа хамыптыхэеит. «Махаз игэыла уа дипкеит, ладеи-оадеи дикъазеит, рыцхашыарак каимпазеит, Нани дади иирхэазеит».

Апкара ашытахыгы:

Нина быцъа ирызгэышыуаз,

Азэы дцар-егы даазгоз,

Азэгы длымамкэа дынхеит,

Абасгы лхы талырхеит.

Ажэеинраала деацнаеуеит ицкъам, зтаацэараеы зыламыс къашу, зыгэра гам апхэыс лас, апхэыс патуда.

Абымта аиеартэыщэа злакоу ала жанрла асатиратэ жэеинраала иазааигэоуп, уи ацэаара убоит. Ацсуа литератураеы арт ашыкэсқэа раан асатиратэ бымтақэа алаагалахъан, уи ахы икит Дырмит Гэлиа. Хпоег гэлымцэах Леонти Лабахуа исатиратэ бымтақэа рыбжы 40 – тэи ашыкэсқэа раан агара иакэцхъан, уи аеы ршэахъан ажэлар рагацэа, аха аеар рыонупка уи ипоезия, исатира анырра шамаз уабы ибартэ икан. Ус шакэу хархэоит Шамил Бганба итынхаз исатиратэ бымтақэа акык-обакгы.

Ацсуа жэлар рпоезиатэ сапыцтэ хэамтақэа рмотив ала икацоуп, урт ирзааигуоуп Шамил Бганба 1940 шыкэсазы иибыз ажэеинраала «Цхэыс дысхэар стахуп». Абымта ахы ахыцкэа иртакны иацагылоуп алаф хэа. Ииашацэкъаны, ажэеинраала адсабара злакоу ала, ирхэмарны излаоу ала, лафуп, уанацхэоугы гэахэарак узнарцысуеит, цхэыс даазгарц зтахыу алирикатэ фырхацагы уирччартэ еипш онупкала лахэыхрак унатоит, аха агэрагы угоит убри акара дыхэмарны, дазлафны ишихэогы апхэыс аагара шитаху:

Абызцэа, ишэыласхэоит иахъа,

Таха сызымто сара.

Истахыижытеи цхэыс дысхэарц, Жэа-шыкэса егыагым иназарц.

Матэа-бытэала сыхиоуп,

Ачаразыхэангы сеикэшэоуп.

Аха сгэы иакэшэо азэгы дызбом

Шэаасыцхрааргы цэгъа избом.

Ари ас ауп, аха цхэыс даазго дзеипшроу ауп аус злоу. Автор илиракатэ фырхаца иеы икэшахатхарала /ус иузизхэозар/ ихэоит дызлакоу акы аанмыжкэа, акакала еикэицхэазоит /уи ауп ажэеинраалагы ацсы ахазцо, ажэлар рхэамта иазааигэазтэуа/ аоны имоу шыцэгъам, аха апша шыонагъежыуа, оныматэалагы «деикэшэоуп», аха изхэартоузеи каруатк гылоуп-гэы зцазам, столки рымзкы шыапы зцам. Ца змам чуанкгы гылоуп уа, хэцэы змам мхацкгы таршэуп уа». Арахэгы имоуп – иабду иаб дзыкэтэаз аеы, данышэарыцоз ицыз алагы, иаргы убриала абнахь дцоит, хызхам ацстэкэа таирхоит.

Апхэао уи шэаишэо:

Сыцэгъам матэалагы сара,

Смагэқэа, спалта, схылца ухэа.

Схылца схасцар – схэгэта убоит,

Спалта спэысцар – сыбга убоит.

Ицэгъам смагэқэагы сара,

Сшыапы гылоуп асаара...

Абарт зегы зыхыз схэаз,

Сабду иаб итэын данбаз.

Арт зегы ирзырханы (гипербола хасабла) афантазия рыцатаны икаицо автор абымта ацсы ахарцоит, исахбадыркуеит. Ииашоуп, апхэыс аагара зтахыуи уи анагашыа аформакуеи ажэлар реапыцтэ хэамтақэа реы еиуеипшым авариянткэа рыман иахпылоит, насгы ацсуа поетцэа хкъабзкэа ирыцхэаланы азэыроы рхы иадырхэахэит. Аха жэлар рхэамтахь ахыапшра

апырхагамхеит ажэеинраала ахатэхаера амазаараеы,
иоригиналтэу оымтаны акалараеы, избанзар, апоет
иреиаратэ фантазия, ипоетикатэ хэыцра, икаицо асахьақеа
ирылшеит аоымта агэылыршэара, цакыла аргэгэара.

Абартқеа зеггы рыштыхь апоет мамзарггы алирикатэ
фырхаца ибызцеа реапхьа оапхьа иқэиргылоит /уи алаггы
аоымта хиркэшоит автор/ абас еипш азцаара:

Икасцара сашэхэ шэара,

Цхэысхэара сцарцу цанггы?!

Ари иацоу аиумор апхьаогы иразу аччапш икышэ
иаакэнарххуеит, хэарада, настгы игэы иаанамгарц залпом,
цхэысхэара зтахыцэкьо, азэггы диазцаауам, акгы
дыннакылом хэа.

Иага убас акэзарггы, ажэлар рлаф, риумор,
рсамаркэыл иазааигэазарггы, Шамил Бганба
иажэеинраала «Цхэыс дысхэар стахуп» ажэлар реапшцэ
хэамта хэа ацаимыргылеит, мацара иацаиргылеит алаф.
Ари афактгы иахнарбоит уи шоригиналтэ оымтоу, автор
иаитаз абаои иакэницаз ацэеи-ажьы, иахаицаз апси рыла
ишышьякэгылоу. Зынза еакыуп ажэеинраала «Фама». Уи
ажэлар рхэамтахьтэ хэаггы иацаоуп. Аракаггы апоет
ишиашацэкьоу еитакра дук амазамкэа, ихы иаирхэом
ажэлар еиқэдыршэаз ацэахэақеа иага дырзааигэазарггы,
урт рформа, рстиль ала еиекаазарггы /хэарада, ацакгы
ахыкэкгы акоуп/ иамоуп ахатэра, ажэеинраала иазто
аоригиналра.

Хэарас иатахыузеи, «Фама» ари сатирууп,
иагыашэоуп. Асовет мчра анышьякэгыла аштыхь конкрет
фактк иахылтны иацдахаз акоуп.

Ацстазаараеы дыказар акэхарын Фама хэа ажэлар
рцара замхафаз, Ташкент бахтаггы здырбаз азэы. Нас уи
иакэхеит ажэлар алаф иалацаны апшэа зхырхэааз,
ихьздыртэыз.

Ажэеинраала, еихарак асатиратэ ццамтаеы аформа
аиекаашья, рифмала ахырчараеы акыр ацанакуеит иара

асатира зызку ауабы ихьзггы. Уи иалшоит ихэаакэнацар
аоымта онуцкала аиеартэышья зеггы. Убас ауп ишыкоу
Шамил Бганба иажэеинраала «Фамаггы». Уи ажэеинраала
ажэлар иаздырмазеихьан арифма цхафырқеа «О-о, Фама,
Фама, жэлар рцара уфама». Абри абыза аформа хара реиха
еихаханы, сахьаркырала апсы аланы иаабоит абаохатэра
змаз апсуа поет-сатирик Кыыршьял Чачхалиа иоымтакуа
реы иаагап, «Ромадан-Ичамадан», «Тира изы асатира»,
«Софыц-исапыц», ухэа убас ицеггы. Аха иазгэататэуп
уанзаггы ари аказшья зааггы ишцэырцхьаз Леонти
Лабахэуеи Кыаазым Агумааи рсатиратэ жэеинраалақеа
реы.

Абар апоет зака диреаастоу изыдоу иуморла, ацэы
илхны дааирцшуа ажэлар рцара зфаз ауабы:

О-о, Фама, Фама,

Жэлар рцара уфама?!

Нак уагырылырцама,

Ташкент бахта удырбама?!

О-о, Фама, Фама,

Жэлар рхак ухьзама?!

Цапы-чаеи рцыхэа ццэама,

Пасмала удырчама?!

Ажэлар рхэамтаеы иаабоит ажэлар рцара зфаз Фама
дышеапцехаз, дшахьдырхэыз, Ташкент абахта шидырбаз.
Уака инцэоит аоымтаггы. Уаха Фама итызшэа
ргэаладыршэом, Ташкент бахта дыштадыртэаз ада. Аха
апоет агуманизмра, харанацпра ауабытэыосаратэ моа
аитеит, уи зынзак итархара, абахтаеы иааныжьра хахара
дук аламкэа ибеит. Ус акацара мариан избанзар, ацэгьа зуз
абахта дынтадыртэеит, аоымтаггы уака иаанцэар,
иаанеасыр ауан, ажэлар рхэамтаеы ишыкоу еипш. Аха
апоет имоуп азин ажэлар рхэамта ахшыюцак еыц азто
амахэта-шьяхэта азыпшаара, даеа моакала дазнеир,
давагылар, хэарада, уи ахэамта аеыц цэа аханацозар,
ауаажэларратэ цстазаараеы ицауроу, изыпшыша акы

аанахэозар. Апостгы ус ауп дышныкэаз. Уи иажэеинраала апакы арышит, еиха ихэаакэнацеит ауабы зынза итархара апкыс абзиарахь икылгара, аазаратэ хшыоцак анатеит абымта хзыркэшо апшь-цэахэакгы:

О-о, Фама, Фама,

Ухахь ухшыо аарцама?!

Ашьапэыр удырцама

Анхашья удырцама?!

Цабыргыуп, ари апроцесс ажэеинраала арыхэтэантэи ацэахэакэа излархэо, излахдырбо ала зхала икалаз процессым, мчылатэи усхеит, ус шакэу рхэоит «уаарцама», «удырцама», «удырцама» реипш икоу адцаратэ казшыа змоу ажэакэа. Иага ус акэзаргы, Фама ишьтахька дшыгыжьыз, анхарахь дшыхынхэыз апхьао агэра игоит.

Абымта рефрен хасабла ишьтракэланы ицо ацэахэа «О-о, Фама, Фама,» абымта арлахэыхуеит, асатиратэ цэа акэыннацоит, насгы ажэлар рхэамта иазааигэанатэуеит, ахы угэанарцхоит.

Шамил Бганба ипоезиаёы ажанр-тематикатэ еилазаараёы имачзаны акэзаргы, иупылоит ажэйтэ паскэа, ацэгья-мыцэгьякэа, агычра-кэычракэа иреагылоу, иеапызеуа жэеинраалакэакгы. Урт еитасхэоит, имачзоуп, аха ирымоуп узларывымсуа чыдарак, егырт апсуа поетцэакэак, иара иаамтатэикэа реипш ирхаухауны, рбымтакэа икарцо аморал адауш акынза ихамгалакуа, еиха ирыцсыены, иртатаны, аиумор ацацаны, ацэгы мацк иналацаны, иахирбоит ауаажэларратэ пстазаара иацэтэыму ацэырпракэа, ацэынха-мынхакэа. Убас икоу жэеинраалоуп Шамил Бганба 1941 шыкэсазы иибыз «Агыч ипыхэтэа». Уи катцоуп диалогтэ формала. Хапхьап иара:

-Уаа, Шамил, стыхэа пцэеит!

-Икалазеи?

-Аколлектив рыцэ заны изгеит!

-Нас иауазеи?

-Хаи, ишпамуеи, станакуеит!

-Цаны иухэома?

-Исхэома акэым, сыггы акуеит!

-Нас ушэома?

-Сшэоит, ишпазури уажэы?

-Нас изузеи?

-Сеидру, иснарзеит ажэйтэ!

-Мшэан уи мыззеи?!

Мап, ускан акэым рыцхарас икалаз, имыззац иара иахьагы. Амала ажэйтэра иннажызы акэым аэатэ пстазаара иареиаз, иахылцыз анегативтэ цэырпракэа зеггы реиха ишэартахеит... Шамил Бганба ибымта хзыркэшо азцаара «Мшэан уи мыззеи?!» урт рааста кынеаак иакарам...

Апсуа композитор Иван Лакрба ашэа злихыз «О, бара Антица» акыр иахаршалоуп, иугэаланаршэоит. Шамил Бганба 1947 шыкэсазы иибыз иажэеинраала ссир «Минуца». Арака апоет дахирбоит апсуа жэлар ашэа зхырхэааз, ихьздыртэыз, еицырдыруа икалаз Антица лымоа ианылаз, лказшыа шьтызхыз Минуца хэа азэы лхаёсахьа. Ишдыру еипш, ашэа «Антица» иит 30-тэи ашыкэскэа, еиха ииашаны иухэозар, Апсны аколнхаракэа анеиёыркаауаз, ажэлар уаха-сахахэа аёыц нхара ианаёыз аамтазы. Ажэлар рца изацамгылаз, иацэымарахэыз азэы лакэын Антица. Ари абымта «Минуца» /урт рыхьзкэагы машэыршакэ еихаршаламазаргы, еикэёырымтуазаргы калап/ «афырпхэызба» диит аибашья ашьтахь аиташьякэыргылара апериод аан. Ускантэи ашьатэ усура ду ицоз, ирхэашаз кытеи қалакыи рыргылара зхы ззаламырхэыз, имариаз амоа ианылаз азэы лакэны апоет лсахьа тихуеит. Уи илзикуа ажэакэа зака илнаалоузеи лара:

Аус бацэыбналт шарпазы,
Ашта бталеит хэылпазы.
О, бара Минуца,
Минуца,
Иабабхыбгеи бхы ца, бгэы ца
Амш дузза?!

Ацба иацэыбналаз апцхэыс баодан кэыцш дахыказгы
агэрамгара узнарцысуеит. Апоег зынза ииашаны
аеыцныхэа литоит:

Ацба бзацэшэои, сылашара,
Бзацымгылой ашыжь шара!..

Ивер абахча иацэарае
Беацэыбцэахма хамра цхара!

-Ари ашэа агитарала ибжы хаа ахцаны ихата
ианаирхэоз азызырора акыр иацсан — хэа
илгэалалыршэоит ицшэма цхэыс Лиуба Трацшэ.

Ицабыргыцэкьаны, апоег иажэеинраала еихышэшэо
ашэара ахала иауа икаицеит, еихарак исахьадырк уеит
рефрен хасабла /ишэтракэланы/ иихэо, апцхэызба
лыбаоданра иацшэны иаазырцшуа акуплеткуа:

Ацба бзацэшэои, сылашара,

Бзацымгылой ашыжь шара!..

О, бара Минуца,

Минуца,

Иабабхыбгеи бхы ца, бгуы ца

Амш дузза?!

Ажэеинраала афилософиатэ хшыюцак иахэоит ацба
апстазаара иахыхцхуртоуп, уи изылпоны иацэыбналаз
дарбанзаалакгы дхатырдахоит, апцхыштэы данырцоит,
дцэылырхуеит ашэала, сатирала, лафла.

Апоег исатиратэ жэеинраалакэа реы ирылам харамра,
ирыцам апстазаара зрашо агэаг, аха уи исамарталу,

ииашоу, кэышрала ицэажэо, ауаажэларратэ цстазаара
иацхраауа критикоуп. Ус икоу акритика асахьаркыратэ
литературазы есымша иактуалтэу темоуп.

Шамил Бганба ипоезияеы хара иаабом ахатара акулът
амцахырхэарала еиекааз апстазаара дазышэахэо игэы
азтаны... Уи аныцшит ипоезия. Аха иага убас акузаргы
аурыс философ, акритик Н.Г. Чернышевски ишихэаз еицш
ашэкэыюоы иаамта дызлацоу ала, уи дызлахатарнаку ала
Шамил Бганбагы иреиамтакэа реы чыдала ипоезияеы,
иыцтакшэа акэзаргы, уи аамта иазышэахэо анотакэакгы
убоит.

«Апынцтэылатэ еибашра ду аиаaira аргараеы,
егьырт асовет жэлар ирылагыланы, рымч-рылша гэгэала
иаларцеит апсуа жэларгы. Аиабшэра афронткэа реы
рыцсадгыл ахьчара рхы акэырцеит зыкьыла апсуаа
еибашьцэа. Ихынхэыз рхыцхьазара ааста итахаз
рхыцхьазара хараза еихауп. Апсуа жэлар рцеицэа — Асовет
Еидгыла Афырхата хэа ахьз апшэ иацсахеит азэымкуа-
ышэамкуа.

Аибашэра аан апсуа шэкэыюоцэа реихарабык афронт
ахь ицеит. Уахь ицаз, абцэарла зыцсадгыл зыхьчаз
ириеуоуп: Кьаазым Агумаа, Алыкьса Цьонуа, Миха
Лакрба, Чичико Цьонуа, Кьыца Ачба, Сандра Сангулиа,
Шьалуа Сангулиа, абаохатэра змаз апоег Леуарса Кутниа,
апрозаик Степан Кучбериа, апоег-аитагао Миха Гочуа,
аеар шэкэыюоцэа: Владимир Чичериа, Владимир Капба,
Рауфбеи Цьонуа, Петра Ануа, Сергей Цабриа, Камыгэ
Хэырцлаа, Шалуа Тория, аибашэрахьтэ изыхнымхэеит,
рхы акурцеит рыцсадгыл ахьчара», - абас хапхьоит апсуа
литература атоурых аеы.¹

Абрака еикэыпхьазо апсуа шэкэыюоцэа афронт
акнытэ ихынхэыз, уи амцабз кьаукьад иалагылаз, ахэра
баадсы иахкьаны зыпстазаара иалцыз дреиуоуп Шамил
Камшышэ-ица Бганбагы. Аха уи, хыхь ишазгэахтахьоу
еицш, апоег кэыцш Апынцтэылатэ еибашэра дшалахэыз,

¹Апсуа литература атоурых, ашэкэтыжырта «Алашара» Акэа-1986ш. ад. 202

дшеибашьуаз хлитература атоурых аеы цьаргы азбахэ хэам, иарбам.

Шамил Бганба айбашьра дшыказ атэы иажэенраалакуак ирхэо анаосангы, иарцабыргуеит арратэ комиссариат аеы ишьтоу архивтэ документгы, аха иага ус акузаргы. Урт зеггы харкэацны иаагап зыцсы тоу факт:

«Я, инвалид Отечественной войны Шамил Константинович Бганба доверяю получить принадлежащую мне пенсию моему брату Александру Бганба»

В чем и расписываюсь. Ш. Бганба.¹

Ари агэраргага шэкэы иахэоит Шамил Бганба ицстазаара ацыхэтэантэи ашыкусазы ихы дамышэо ииарта дшылаз. Ихышэашэаза иныкэшны иоу агэраргага уанапхэо, уанахэапшуа, наурк ахасабала акэзаргы, ухаеы имааирц залшом еихышэашэо игылаз арцыс, гэамчалагы акы иннамкылоз, дхымхэаха, ацошьяеы днеины ипенсия хэычы изамымхуа, дрыцхэхэа дшыказ атэы. Ари адунеиаеы апстазаара мыжда акыр ицьбароуп, ауабы дажэны ихы дамышэо даныкоуи, иара ус икэра аанза чмазарала, заамурала ихы дамышэо даныкоуи зынзаск еицшым, актэи, митэык игэниго икам, избанзар, итагылазаашья, дзыкэшэаз псабаратэуп, извибо хэа азэггы дыкам, ауабы ицстазаараеы ихымцадатэу процессуп. Егьи, аобатэи, ишычкэыну ипенсионерхаз изцаара, итагылазаашья зынза аеакзоуп. Уи илиршаша, икаицаша иус-хэыскэа заа адэы ишыкэыжэу дацырцуеит апстазаара. Ари трагедиоуп...

Аибашьрацэкэа иалиааз, абымтакуа иага икэнах-шьаргы, ирыгу рацэоуп ххэаргы, уи ала акгы хзыкадом, атагылазаашья хзыпсахуам, ихамац хамоуп, уи ала «ахсаала» хзеитакуам. (Цоуп, аибашьра атематика иазкны уажэы ацыхэтэантэи ашыкэскэа рыонуткала хсовет литература зеггы акны еицп, апсуа литератураеггы, ира-цэамзаргы, ицэырцуа иалагеит аибашьратэ пстазаара еиха

¹ Ианибыз ашыкэс арбазам.

инарцауланы, настгы сахьаркыралагы еигыны амехакгы дуны иаазырпшуа абымтакэа. Уи закэанеиуаршэарк айызоуп, избанзар, азы анзалак ауп адагы еилыха ианубо.) Уи аткыс, ихамоу ахэычы-хатала абшар кны еибашьуаз, хашэкэыооцэа иапырцаз абымтакэа еснаг халацш хаа рхызароуп, амца кьаукьад иалцыз шракэу дырны!

Исыздырам даеазэы дшахэапшуа, аха сара сыхэтаахьала, апстазаара аказареи акамзареи ирыбжэагылаз хашэкэыооцэа ргэы камхакэа, шэарак рнмырзакэа, афронт аеы хтацэыхак шаароулак абымтакэа раццарахыы зкалам шьтызхуаз, ицабыргыцэкэаны, ифырхацэоуп! Имариоуп, хэарада, айбашьра аатраеы, нас уи ашьтахь ашыкэскэа анбжэала, аамта анца, уи атэагашоура иазкны ацэажэара, афырхацара аарпшра, ахаесахьакэа реизырцэцэара. Аха уацэкэа, амца агэтаны иалагылаз ауабы ипсихологиатэ тагылазаашья зынза аеакзоуп, аказаареи акамзареи хэышпак ауп ирыбжэоу. Ааи, убри амца агэтаны далагылан деибашьуан, апсуа жэеинраалагы иоуан 20 шыкэсагы инагзаны изхымцыцыз, ичкэынзас Шамил Бганба.

Еитасхэоит, сыхэтаахьала, ари зеггы иреихау фырхацароуп, патриотроуп, апсуа литература гукала азыказаароуп иаанаго.

Аибашьра атематика иазкыу Шамил Бганба итынхаз ажэеинраалакэа хыцхэазарала зынза имачзоуп. Уи ипхэыс Лиуба Трацшэ иара ихэон хэа излалхэо ала урт мацымкэа иман, аха агоспиталь аеы данышьятаз ицэызит, афронт иалазит. Данаа, уи иазкны имачзаны иоит, итахын афронт аеы дызлацшыз, иибаз ауагеимшхара уаопас дазхэышны, ишэаны, изаны, нас иоырц инеицыху акы, аха...

Аибашьра атема иазку апсуа жэеинраала бзиазакэа иреиуоуп Шамил Бганба ибаллада «Маглина». Ари асиужет змоу, зцакы аитахэара ауа, настгы поэма хэычкы акынза иназоу бымтоуп уи апсбара злакоу ала. Абызшэа аганахь алагы еихышэашэо ицоит, иаадыруа аклассикатэ форма акэал итаршэны. Маглина иссиру цхэызба хьзуп

аромантикатә цәа акәнышышы икоуп, еилыхха уеаеы
иаауеит.

Ахәылпаз атыцха ссир Маглина,
Лылагырзқәа лыблақәа ирхыхәхәы,
Дырцәыпхашьошәа, илцәахуан напыла,
Дгылан ацхас ...ацшзара леахәхәы.

Апхбао иаразнак изцәырцуеит азцаара: дызустада ари
апхәызба, изыхкьей лылагырзқәа, насгы абри ацха
ашьапасы даазгази лара? — хәа. Абри азцаара атак ауп
абымта иканато. Апсет конкретла азбахә ихәом
/иагыатахым/ ари ахтыс ахыкалоу, аха апхбао имоашьо
ибоит ааскьаза афашистцәа аамтала ирымпыцаркыз,
аибашьра ду ахьцоз, асовет цейцәа ашья ахькартәаз, рхы
ахьақәырцаз атып цшьяқәа ишрейуоу. Маглина арахь баша
дауаах, икоуп илыхо, илгәалашәо лыцстазаара иалагьаз
ахьаақәа. Уи лтагылазаашья автор казарыла иааирцшуеит:

Гәырса дук уа цшьяала леата дгылан,
Амза хыччалон ицәкәырцоз азы.
Лкасы зырзсоз апша дгәыднакылон,
Илысуан уи — лхьаақәа агарцы.

Уи апхәызба лылацш ицащәоит, ииасхьоу, аха
хаштшья змам, шьяартцәыра ла итәу асахьақәа:

Алемсақәа гәылшьяапха зны убрака,
Амамиқәара лашьца ахартәаны,
Ицәыршәагаха ихәазо акәара
Иаван, рышхам сасақәа сыххәаны.

Апсет сыхагы ирцыруеит лхьаақәа, лылацшхәаа
иртбаауеит Маглина:

Уа икәнхауаз ажәлар дыргәакуан,
Ирылырцәаауан зымч мхоз ршья.

Хазынас иказ цыххаса еилартон,
Ирызгоз иахан иаеын агара.

Абарт атрагедиатә сахьақәа зегьы Маглина
лгәалашәарала апоет иахирбоит, избанзар, уи хытхәаам,
автор еицш, апсадгьыл ахьчаразы ари акәцара ду ларгьы
азәы хәа далахәын, абымтаеы уи аахтны ихамбозаргьы,
агәра хиргоит Маглина лылацшхәаа ицганы иаабо,
хазлацшуа асагьақәа ахтысқәа рыла.

Абри арыцхара ду - аибашьра асахьақәа ирывагыланы
ицәырцуеит даеа махәтак, ажәсинраала ацсы ахазцо,
апоемара акынза иназго. Уи Маглина абри ацхыхь даазго
аәара иахылцыз абзиабара ауп. Уи ахы цәырнагахьан, ацсы
талахьан, асаргәгәахьан аибашьратә мцабз абрака
икәгьежьяанза.

Уи адгьыл иаааз арцыс хазынак
Убра дыкан уи аамтазы иаргьы
Бзиа дылбон диегәыхәауа Маглина,
Ацхас еикәшәалон есхәылпазы.
Апсет уи избахә ихәом, ихаздырам ихьз, ус уи адгьыл
иаааз арцыс хәа дышьтоуп. Маглина диегәыхәауан,
рыбзиабара зыхьшәа ицкьан, иартхадьуан.

Шака жәа хаа лахахьаз Маглина,
Уи арцыс икнытәи Лара убра

Уи хаштшья амам, илыцстазаараны икалеит. Аха
«уажә дгылоуп уи лхала, лыхазына длыцым, дагыгәыгуам
дылбарц аапхья».

Апсет абри апхәызба лызацәра, лгәырса, лынасып
акацәара хгәацанза инеиртә, илыцейахшартә акынза
ирцстазааратәны икаицоит. Ацсабарагы лыцхраауеит:
«амза хыччалон ицәкәырцоз азы. Лкасы зырзсоз апша
дгәыднакылон, илысуан уи — лхьаақәа агарцы».

Аха Маглина уртқәа зегьы рацәак илыхәом, лхьаақәа

рзыхеуам /хэычык илыщхраауазаргы/, уи илыхэо, лгэырса
хызеуа хэа автор иахирбо зынза аеакыуп. Уи арахь
хэылцазыла илыханы даазго, уажэгы имцаха илыщро
арцыс ибзиабара мацарагы акэзам. Уи илыхэоит,
ацстазааракь илыхоит лыхаара икаицаз афырхацара,
иааирцшыз агэымшэара. Маглина уи дазгэдуеит,
лыбзиабара еихагы иаргэгэоит. Убри азоуп ацхэызба
есыхэылпаз арахь, ацха ашыапахы даазгало. Абар уи
арцыс автор исакья штих`уа:

Уи дфырхацан, дагыкэцон гэышцыла,
Ижэлар рзы деигзомызт ихы.
Инирцэон изгарц иашьтаз итэыла,
Имамызт уи тэамсахэ зынзагы.

Ацыхэтэан аурыс фырхаца ацха алагэым нацацаны
ицжэаны иникылеит алалемс емцарсцэа азэыры. Хар хэта
аиааира диргеит, аха ацха анцижэа, алемсаа дырkit,
цэгала ахы цахэцахэ дарблны «азиас ацаеы дыртэахит».
Ацсадгыл ахьчаеы бзанцык дахаштзом. Ибака дыргылеит
ихзырхэагаха. Ихата дцэахны дамоуп азиас цаула
«узырбыр иуахауеит уи ибжы: «Цхьака, цхьака,
афырхацэа, стэыла афашистцэа ирмоуроуп бзанцы!»

Ари афырхаца ицсымтазы иихэаз ауасиат ауп,
ацыхэтэантэи иажэакэа роуп, ацсадгыл ашыаурахы
иашьцэеи иызцэеи ирыцхэоз. Арт апоезиатэ сахьакэа
мачк иугэаладыршэоит. Ацсны жэлар рпоет Баграт
Шынкуба цсра зкэым иажэеинраала «Апартизан». «Днепр
дацэымгуп атэым сас» - гы «цхьака, цхьака, афырхацэа,
стэыла афашистцэа ирмоуроуп бзанцы!» - гы
еикэсыртуеит, избанзар, акы, арт аф-фырхацэак ртахашьа,
рыкэпашьа атагылазашьа акоюп, ус рымхэар залшомызт,
обагы, ажэеинраала «Апартизан» анырра инатазар ауеит,
уи тыцит аибашьра шыкэскэа раан, табыргыуп, ускан
хпоест кэыцш афронт аеы дыкан, ихата ацсадгыл
ахьчаразы деибашьуан.

Зака ауаотэосатэ лахьейкэра ацоузеи, исакьаркыузеи,

ирыцстазааратэузеи абаллада «Маглина» хзыркэшо
ацэахэакэа:

Есыхэылпаз атыцха Маглина,
Лылагырзкэа лыблакэа ирхыхэхэы,
Лымацара зацэык гэырса дула
Дгылоуп ацхае, ацшзара леахэхэы!

Абри абаллада аибашьра иазку апсуа балладакэа
ирейгыу ируакыуп. Уи абышья аформагы,
аарцшышьягы, итахаз афырхаца ицэыргашьягы, уи
дызцабо, дызгэалазыршэо ацхэызба Маглинагы
дналацаны онуткала иацоуп иеымцэаауа ацсымчхара,
иамоуп агэгэара. Абымта икалаз хтыск иалхыуп, аха зеицш
хаесахьан, апоезиатэ цстазаара атаны икаицеит автор. Уи
излаоу абызшэа хьантоуп, ажэакэа цьабароуп, иааирцшуа
ацстазаара иакэшэо иацоуп, мачк иаазыхьа: тоума,
апрозара аалыжжуама ухэаратэы еицш. Избанзар,
абалладаеы иабо ацстазаара трагедиоуп, иага аиааира
агэылхэа игазаргы, уи зыбзоуроу аурыс фырхаца -
зыцсадгыл зхы акузпаз - ибака гылазаргы,
игэалашэаразы уа есуаха бзиа иибо ацхэызба
днеиуазаргы...

Шамил Бганба Апынцэтылатэ еибашьра иалахэыз,
уахьынтэи ахэра гэгэа зманы ихынхэыз иакара издыруада
аибашьраеы аурыс солдат иааирцшыз афырхацара,
агэымшэара ду атэы. Уи ауао гэытбаа ифырхацара,
ицсадгыл азы ихы амеигзара еырцшыган милат рацэала
еилоу асовет жэлар зегы рзы. Уи амхылдыз еицш зегы
еиднакылон. Абас иказ аурыс фырхаца ихаесахьа ауп
апоест ибаллада «Маглина» акны иааирцшыз.

Аибашьра атематика иазкыу, уи иалахыу афронт
ахушэбылфэы зхышцуа жэеинраалоуп «Амедицинатэ
еихэшья бахь». Апоест, мамзаргы алирикатэ фырхаца
ибзиазаны идыруеит, гэгэалагы иныруеит аибашьраеы
ашья ахькатэо, ацсреи абзарей уажэы-уажэы рхэдацэакэа
анейбак`уа, ианейбарцсуа аамтазы амедицинатэ еихэшья

зака дырзааигео, зака дыртахыу Апсадгьыл асолдатцеа!
Афронт ахьцо, амцабз ахькашуа адэаеы аума, агоспиталь
аеы аума амедицинатэ еихэшья лнапы разкэа закабы
еикэнархахьада, иахэшэтэхьада! Зака жэеинраала ссир
лзыркхьоузеи, закабы рыцсы дацпэмахахьоузеи? Убас икоу
жэеинраалоуп адсуа поет кэыцп ага хэымга ихы цахэцахэ
илалаз даргэамцуа дахьышьтоу ииоуа абарт ацэахэакэа:

Еснагг сгэы бтоуп, са сыхаара, Ирина,
Ихгылоуп сыбла бсахьа цшза гэыкза.
Сахэшья хэычы, сыбзыразуп зегь рыла,
Издыруеит шака бгэы разу бара.

Апоет амедицинатэ еихэшья лцабаа, лхамеигзара,
гэкала лыказаара дазгэдууа, иахэшья гэакьа длыдыкылоит
арратэ: госпиталь аеы дызхэшэтэуа:

Насыцла стэуп: исзааигеоу, исызгэкыу
Аехэшья дсымоуп, ла дхароуп, аха.
Данысгэаламэо уи иарбан минуту
Исгэалашэоит лыблакэа сышдырцха.

Апоет гэгэала дышхэугьы, ипсадгьыл гэакьа Апсны
дшакегоугьы, дшацэыхароугьы, ихьаа агэхьаа икым,
дацэшэом, дызхэшэтэуа ахақымы амедицинатэ
еихэшьи рыгэра игоит, уи дыцшуеит хара, дхэыцуеит
цхьака:

Разкыла итэу, илашоу моа тбаала,
Илашоу моа тбаала цхьака хцап.

Ари агэыгра ду амазаара, алаказаара иазхэоуп. Уи
дахьгэакуагы игэалаиршэоит, илацп иаацашэоит
изгэакьоу Апсны. Аа уи ииоуа:

Апснытэыла, ишэтыцха мшын - еыкэ иавоу
Ипхоу, иазагоу, мрацыцхьала итэуп.

Амедицина еихэшья лсахьа игэыкза, иразза
ипсеикэырхагаха асолдат ибла ихгылоуп есымша. Абри ауп
ажэеинраала аидеиагы.

Шамил Бганба аибашьра атематика иазкыу илирикатэ
жэеинраала ссиркэа ируакыуп «Анаптарца».

Асымта апцоуп ауабытэыосатэ цхара ду апаны.
Икалап уи икалатэкьаз фактк иахихэаазар апоет. Ус калар
алшон. Аибашьраан асолдатцеа рзы закабы анацеа,
аехэшьцеа арцхага матэакэа захны, мамзаргьы ипаны
афронт ахь ирышьтуаз апсадгьыл ашьоуцеа ахьта
иамкырц, аиаaira ргарц. Абас атыл акны ирцаз анаптарца
иоузар алымшоз апоет. Уи ашэа азихэар ауан, мамзаргьы
хатала иидыруаз, бзиа иибоз, дыззыцшыз илпамтаны
иоузар, усгы калоит. Анс акэ, арс акэ, ари алирикатэ
сымта хьыршэыгэ хэычы аконкрет факт иахылтит,
апстазаара ацабыргхата иакэырчахоуп. Иара убри азоуп
иагыызгэылшэаз, иагьзхырчахаз цакылагьы, формалагы,
идеиалагы.

Анаптарца бара бпамта,
Сгэы азнархауеит, исымоуп сара.
Сыпсадгьыл акнытэ бнап амта
Ипаны исзаабтиит бара.

Ицабыргыцэкьаны, апсадгьыл асолдат, апоет
илирикатэ фырхата игэы азнархауеит, амч еыц иланацоит
ипсадгьыл акнытэ бзиа иибо /дизымдыруазаргьы/ ипаны
изаалтииз анаптарца. уи даараза хатыр изакэуп, дзыхьчо
кэылзык еипц дахэацшуеит:

Икалап, цхыла мацара
Исзыбпазар уи бара.
Апсра сакэпо апстазаараз
Са санеибашьуаз абра.

Аибашьы изы акыр иапсоуп атыл акнытэ
иарбанзаалакгы акы аниоуа, еихарак асалам шэкэкуа. Урт

зегъы рапкъыс амч рымоуп, зегъы ирейхауп! Уи иаанаго, дшыргѣалашѣо ахѣоит, ажѣакала, далахѣхоит атыл аетѣи апстазаарагы.

Апоет иажѣеинраалаѣы иаабоит аѣабытѣыса ипстазаараѣы абзиабара зака апанакуа, деибаркны дшамоу. Уи иарбан ситуация баапсызаалак аѣгы апсы штоу, ахы шунардыруа ауп иахѣо абымта хзыркѣшо аѣѣахѣакгы:

Ба бсыцымкѣан, сгѣы бшанаалоз
Исанахѣоит бнаптарца.

Ус анакуха, аибашъра амцабз иалгылоу асолдат уи дшѣаргѣындам, Апсадгъыл азы деибашъуеит, ианатахха ихгъы аѣѣоит, аха уаѣѣтѣи амш азы агѣыгра лаша имоуп, игуы итахѣхѣа иѣоуп анаптарца изызпаз апхѣызба ссир лыбзиабара, лыгѣрагара. Ажѣакала, деибашъуазаргъы, еикѣхара, еикѣымхара ахѣыц-па иакызаргъы апстазаара атѣы канатѣоит абзиабарагы дамехак дамоуп, аиааира амш дазыпшуп, игѣацапха лыбзиабара игѣы иташыуп.

Хыхъ ишысхѣахоу еипш, аибашъра иазку ажѣеинраалакѣа хыпхъазарала имачзоуп, апоет дыпсаанзагы афронт аѣы, данцсы ашытахъгы ибжъазит, еихарак ирзымышъчеит изааигѣаз аѣаа. Шамил Бганба иашъа Александр ицсы танаты апоет инапѣыракѣа /Апсныка иааигаз, ашытахъ иапцыз/ еикѣѣаб цхаста рымамкѣа икан, аха аешъа данцсы¹ аешъа илитературатѣ тынха хыдахеит, иангъы лгѣы кахѣит, илымаз нѣѣеит... Аибашърагы цон, амца далагылан, аха Шамил Бганба илирика апсы тан, ашѣа ссиркѣа аѣыпѣшѣон. Аибашъра ашыкѣсқѣа ирылиааз, уи агѣеисыбжъ зныпшѣа жѣеинраалакѣоуп «Сбахча», «Сыбзиабара ипымтыц». Апоет кѣыпш ибзиазины идыруеит апстазаара азакѣанкуа, уи адиалектика, апстазаара ахыкоу икоуп аибашърагы, апсрагы, абзарагы, апѣезиагы. Убри азоуп уи аибашъра мцабз адѣаѣгы бзиабарала иѣѣу алирикатѣ жѣеинраалакѣагы заѣѣѣо. уи илирикатѣ фырхаѣа дцкъоуп,

¹ Уигъы 19 шыкѣса дшыртагылаз ипстазаара далцит.

дѣоуроуп, имоуп /абѣъар шикутъы/ уаѣѣтѣи амш азы агѣыгра, аиааира агѣра игоит, ага баапсы сиябашъуеит стахоит, сыпсуеит хѣа дѣѣам. Ибоит апстазаара цкар раѣѣала ишеилашуа.

Даара уаѣ дзырхѣыцша ажѣеинраалоуп «Сыбзиабара ипымтыц».

Хапхъап инагзаны, хыхъ исхѣаз ахшыѣпак арцабыргырцаз:

О, сгѣы итаскыз нагзара аѣѣааит!
Сыбзиабара ипымтыц макъана,
Нѣра ду аман ипытузааит,
Иагмыз ашѣтра, хаара, цпзара.
Шѣтыпшѣа игѣылѣааит, аха имѣааит
Шѣышыкѣса шѣтра бзиа абааит!

Абас абзиабара кѣыпш агѣылѣра иаѣу /икалап игѣылѣхъазаргъы/ дахзызааѣа, шѣышыкѣсала анарха иоурц дыгѣжѣажѣоит асолдат абѣъар зкыу – апоет, алирикатѣ фырхаѣа. Ари иатахыуп абзиабара цкъа зхылѣѣа агѣы анаѣсгъы игѣгѣоу, еилартѣоу, апстазаара уаѣѣтѣи агѣра згоу ахатара.

Абар аѣбатѣи ажѣеинраала «Сбахчагы» зеипшроу, гѣагъс иагѣылоу. Ажѣеинраалаѣы иара автор ихата иауп апхъаѣ иибо хѣа алкаа акаѣара иашахом, избанзар, ус дхѣыщыр аѣеит алирикатѣ фырхаѣа, абѣъар иаѣоу асолдат дарбанзаалакгы, ара иаабо зеипш хаѣсахъоуп, аконкреттѣра аѣахзам, иагъзалѣѣуам, амала, ус иказѣѣо апоет ихата ипстазаара еиха иахъугѣаланаршѣо ауп.

Абар афронт иалагылоу асолдат, аамтала цсевгаха хѣычык аниоу, изааиѣа, изѣѣырѣѣа ахѣыцракѣа зеипшроу. Урт илакѣушъѣо, мамзаргъы зыгѣра умго ракѣзам, апстазаара аиаша иахылѣыз роуп:

Шѣынѣтѣ уеимыздахъеит гѣаныла,
Ижѣѣа иразнышу узыхъ.

Стоуп уцъанат хэылпазыла
Ужэоан салоуп спыруа хыхь.

Ари асахьа еихагы ихадыртэауеит, асолдат
игэазыхэарақэа аадырпшуеит уи иашьтанеиуа адэахэақэа:

Сбахча итынчу, са сгэацхара,
Бзиа избо, кыр иацсоу,
Амза анцэырцлак акацхара,
Далак дназгоит сгэы зызтоу.

Нас хахьынзатоу ушэшьыра,
Цкьа уаххылацшла хара.
Абар, даазгоит сыпсатыора,
Сбыза, сықөла, сгэацхара.

Арт ао-жэеинраалак, хыхь сзыхцэажэаз, аибашьра
мцабз ишалиаазгы, апоет-асолдат ишимпыцытызгы
изакаразаалак ирхыубаалом аибашьра ахыпша,
ирхышэшэуам уи ахэшэбылффы. Урт убри акара атынч
пстазаара, абзиабара цкьа иазышэахэоит, уи ацъанат
итоуп. Бзанцык угэы иаанагашам атабиаеы, мамзаргы
абцъар иацоу, аибашьра иаеу солдатк иоит хэа. Атынчра
асолдати аибашьра асолдати реипшымра, рконтраст ахэаа
рыбжыызго ацэахэа бжыагылоит рцэа-ржыы цъара
ейдкыислар хэа ишэоушэа.

Абри афактгы иханахэоит Шамил Бганба ипоезиа,
илирика ахатэ хаера, ачыдара шамаз, апсымчхарагы
шыгэгэаз.

Абас икоуп иааизакшэа уахцэажэозар аибашьра
тематика иазку Шамил Бганба илирика. Иазгэататэуп, уи
ускан дышқэыпшыз, ипоезиа аешеибнамтацыз, аизхара
амца ишаныз. Аееибытахагы абайоугэышьей ацара, 37-тэй
ашықэсқэа, аибашьра, ачымазара, Сталин ихатара акульт
ахэиаақэа ухэа убас зака!

Аибашьраан хтэыла ақалаққэа, ақытақэа хыпхызара
рацэала избаз, асовет уаа рыпстазаара еиха ианыхъантаз,
атакпхықэра анамаз иалацшыз, инацш-аацшыз апоет
қэыпш илацшхэаа апстазаара ацараеы, аилкаараеы
итбаахеит, ишэит. Аибашьра ицаз апоет қэыпш Шамил
Бганбей уахьынтэй ихынхэыз апсадгыл еикэзырхаз
асолдат Шамил Бганбей зынза ихазы-хазуп. Апоет қэыпш,
алирик кэымшэышэ адгыл аеы ашъац кьацыр хэа ишэаны
иныкэоз, зхэы-зжыы аарла еинышэшэлоз, апстазаара аёара
ацэа зхыкэкэа ицоз арцыс ихатыпан аоныка дхынхэит
апсадгыл ахыпшымразы зхы-зыпсы иамеигаз,
згэабзиара, зёара, згэамч зегы уи иахтнызцаз, ахэажэцэа
зхалахьаз, аха зыблақэа ахыпшыцба еипш итыцхоз,
апстазаара ицнашэаз, хара анацшра зылшоз, ацэгъа абзиен
еилызкаауаз, ишшэхьара ишэхьаз ахаца. Ааи, уи аибашьра
дазрыжэит, уаоытэыосак иахасабала ихатара аргэгэеит,
настгы ауаоы ионуцкатэй дунеи ацаулара, ауадаора еиха
ибартахеит. Абри аитаира уи иреиамтаегы ианыпшит,
ицегы инартбааны ианыпшран икан иацъал иамуит
акэымзар.

Ишдыру еипш, «аибашьрашътахьтэй апсуа поезиаеы,
милатрацэала еилоу асовет поезиа зегъ аееипш, ихадоу
темақэаны икалеит аибашьрей, атынчрей, ацъей, ажэлари,
апартией, апсадгылы ухэа ирызкыз атемақэа. Егьырт
аиашьратэ жэларқэа рпоетцэа ргэышътыхратэ пафос
иацыргызыны, апсуа поетцэагы азышэахэоит аибашьра
аамтала еицанакьаз атынч нхара, асовет уаа рфырхацаратэ
цъаусура. Иаха-иаха итбаахон апсуа поезиа атематика,
ажанртэ еилазаашъа, итаулахон атакы, ихаракхон
асахьаркыратэ мчхара. Ииашоуп, апсуа поезиа амца
шэтыла икэцамызт. Уи аизхара иапырхагахеит,
иапышкласит асовет литература зегы акны анырра
баапсы казцаз «аконфликтдара атеория». Ари «атеория»
иахкьаны, хэарада, мацк еицакхеит апсуа поезиа
ианарцшыз хзыхцэажэо апериод ахаеы. Аха, иага ус

акэзаргы, ари апериод азы хпоезиа иаланагалаз иреигъу
апцамтакэа асоциалистгэ реализм апринципкэа
ирыкэныкэаны, ииаша-цкыаны иаадырцшусит апста-
заараеы ихадоу аконфликткэа, аиыхаракэа
ишьякэыргэгэоуп асовет литература зегы азы ихадоу
ахырхарта. Хапсуа поезиа абзоурала хаштра акэымкэа
икказа ианыпшит асовет уабы-аиааиы изеипш лирикатэ
хаессахыа¹ - хапхьоит «Апсуа литература атоурых» аеы.

Абас иказ алитературатэ пстазаара дещза
даалагылоит Шамил Бганбагы. Уи имоашьо ибон, аамта
баапсы шыказгы, апсуа литература аща азызбоз,
иазаадсоз, милат шьатамырзганы иахуацшуаз ацеица
хазынакэа (аибашьрей ашыкэс хьантакэеи иргаз, иры-
цадырзыз шмачымгы) шацагылаз. Урт ргэадуура,
хмеигзалатэ рырейаратэ усура агэахэара инатон, иыызца
рейцш, апоет Шамил Бганбагы. Уи ичымазарей аамта
азын баапси ирейаратэ моа ишацышьякласуазгы,
ишдыркэкэозгы, икыпхыны имбазаргы, акгы агэхыаа
мкзакэа, пхыака икало аабап, хахькылысуа аабап хэа
арейаратэ усура даеын. Ус шакэу лабеаба иахнарбоит
уажэы ихамоу илитературатэ тынха, акыпхь зымбацгы
абрака инарылацаны.

Шамил Бганба аибашьрахьтэ даныхынхэы ашьятахь
ирейаратэ мехаки еиха иртбааит, напы рылаикит ажанркэа
зегы рыла /апоезиа, апроза, адраматургия/ апцара.
Ипоезиа атематикагы, уаанза алирика бзиабаратэ
жэеинраалакэа ракэызтгы, еиха апыжэара змаз, уажэы
аграждантэ (ауабытэысатэ) лирикагы аапшуа иалагеит,
атынчра, ащаусура иазку ажэеинраалакэа дрызхьапшит
хажэлар ирго аиааиракэа ащэа рзихэоит. Убас икоу
жэеинраалоуп 1947-тэи ашыкэс еыц иазку ажэеинраала
«Аныхэаеа». Арака апоет ащэа азихэоит асовет жэлар
аиааира рзаазго хкоммунистгэ партия. Уи иахылтуа
алашара, апцара апсабара зырлашо амра иадикылоит,
иаеирцшусит.

¹ Иара уа, ад. 221-222

Ацэца итыпхьоит абы цьбара,
Акачычлых, ипхей-пхейуа.
О-мрак хзыпхьоит харт оыцъара,
Еипшны иахзыпхьоит ишей-шейуа.

Анабсан хапхьоит:

Хоахап хацэца, саада ишьятыхны,
Иаажэып, Кремль ахьтэ иаххапхо
Хамра аныхэаеа хгэы итыхны,
Ажэлар зегь хшарцхац харцхо.

Абымта хыркэшахоит:

Иныхэазааит зымч-зылшара
Еснагь иаццо пхыака ицо,
Кремльтэи хамра алашара,
Доус зегь хамоакэа кэызцо!

Ажэеинраала «Аныхэаеа» иамоуп излалукааша ахатэ
тоурых. Уи анобыз аамтазы ахатара культ хэаа амазамкэа
ахра анауаз акэын. Ус анакуха, ажэеинраалаеы Кремль
азбахэ анухэа, Сталингы уака Нарцхьоу еипш ицъыр
цацакэа исацаны даацэырцыр акэхон. Аха Шамил Бганба
иажэеинраала акыпхь ахь ишнеимгозгы, уи ауао избахэ
зынза иеимыршэеит «Кремль ахьтэ иаххапхо хамра» хэа
дызеу Ленин ипартия иаанагаз асовет мчроуп. Убри асовет
мчра амроуп апоет зызбахэ имоу. «Доус зегь хамоакэа
кэызцо!» дзышэахэоугы убри ауп. Уажэы Сталин избахэ
ахэара мариоуп, ишухэалакгы аусит, иумхэазаргы
алшоит. Аха ххэеы иаагап Шамил Бганба ажэеинраала
«Аныхэаеы» аниоуаз аамтазы ХХ ашэышыкусатэи Ченгиз
Хан исакыхэымтан Кремль дынцэахшараха даныонатэаз
аамтазы избахэ амхэара Кремль иара ида ахаеы аагары
закэыз. Ари иаанагон апоет Сталин «жэлар раб» хэа
изыпшэац апсуаа герамгарала ишихэапшуаз,
дшыртахымыз, дара ртоурыхтэ лахьынцаеы хара дук
шидыз акара игэы азоон хэа.

Ажәеинраала ахатабзиара иацнацоит, автор
ихаранацпра иазхәоуп инапшымтаеы «жәлар раб» хәа
изышътаз ихъз ахъарбам. Ус шакәу ахәоит анапшымта
ахата.

Мәхакыла ихәычуп, х-куплетк роуп икоу, аха цакыла
зака ицаулоузеи, зака ахәоузеи ажәеинраала «Апсуа
пхәызба». Иыызцәа апсуа поетцәа зегъы реицш, Шамил
Бганбагы апсуа пхәызба длызгәдууеит, лыхъз-лыпша,
лгәата, лказшъа дахыхәоит, дакәгәгуеит абаагсара еицш,
идыруеит уи лыламыс алмас еицш ишыцкыоу, лхатара
шцоуроу. Апсуа пхәызба лхаесахъа апсуа поезиаегъы
имачымкәа иаадырцшхъеит. Уи аауеит апсуа жәлар
рпоезиатә сапыцтә хәамтақәа ркнытә, нас х-Дырмит Гәлиа
инаиркны алитератураеы апстазаара еыц аиоуит.

Абас атрадициа змоу апсуа пхәызба лказшъазы абар
Шамил Бганба ииоуа:

Бажәа пханы, базыразны,

Ибхәоит бара, апсуа пхәызба!

Беачча хааны, ахы-разны

Беышәшәоит азоуп бзиа бзызбо.

Анаосан лыцшра, лсахъа, лычапашъа атәгы хирбоит
исахъаркны:

Аецәа лаша капха-качцо

Иаапшуашәа збоит, ба банызбо.

Быбла тыцха пхашъа-пхацо

Игәыкыуп азоуп бзиа изызбо.

Арака апоет апсуа пхәызба лыцшзара «аецәа лаша
капха-качца» иадикылоит, ицхашъа-пхацо лыбла тыцхақәа
агәыкроуп, аразроуп ирхибаало. Убри азоуп иаргыы бзиа
дзибо.

Арт зегъы ацанарзуеит, лхатарагы ханартәауеит
апсуа пхәызба лгәата, лыонупкатәи ацакы. Апоет абар уи
шааирцшуа:

Абзиеси ацәгыеи еилыбкаауеит,
Брахәшьоуп уи еигәыргъо, игәнызго.
Аобагы бырцшзоит, еиыбкаауеит,
Бацсоуп азоуп бзиа бзызбо.

Ааи, апоет дызхыехәо, имилат гәадурас иамоу, зыла
апсуа цстазаара еымцәауа, пхъака ицо, изыргъацо, ахшара
азызаазауа апсуа пхәызба лыцшра, лычапашъа иадкыланы
ибоит, иааирцшуеит лыонупкатәи гәатагы. Убри аганахъ
апсуа пхәызба хәашърак, лмилат иацәтәыму ак далакан
дибом, дагыбарцгы итахым.

Апоет ари ажәеинраала хәычы аеы хара дахирбом уи
ма дколнхафны, мамзаргы дусуфны, изакәзаалакгы уск-
хәыск лнапы алакны. Ус дааирцшыргы алшон, избанзар,
иахъа апсуа пхәызба хауаажәларратә цстазаараеы зегъы
дрылахәуп, дколнхафуп, дусуфуп, дхақымуп,
дыпәкәыфуп, дынцъныруп, дырцафуп, дцарауафуп,
днапхгафуп... Аха апоет урткәа дрыламлеит иуафытәыфсатә
жәеинраалаеы апсуа пхәызба дахирбеит ф-ганк рыла: акы,
лхатә хаера аазырцшуа лтеитцш (цоуп, апсуа пхәызба
адәныкатәи лсахъа азы ихадараз лыхцәы камызгы
нижыит), фба, лгәата иаказшъарбагоу. Абарт ихадароу
аобагы автор поезиаатә бызшәала рсахъа тихит. Зака
ахәоузеи, «абзиеси ацәгыеи еилыбкаауеит, брахәшьоуп уи
еигәыргъо, игәнызго» хәа ахъазгәеитогы.

Апоет ипстазаара ацыхәтәантәи ашыкәсқәа цәартала
ихигеит, даргәакуан, дцыкәкәа дагон ицәа иалаз, ага ихы
иартысыз ачымазара баадсы. Аха амра аташәамтаз ихааза
апсабара ишыкәыцхо еицш ауп Шамил Бганба ипстазаара
анцәамтахъ инеиуа ианалага илирика иахылцуаз
апәахәақәа апхара шоурыжъуаз, идоухатә цсымчхара
еихагы аеаргәгәеит, иехәара ааины ишыказ адыруазшәа.
Апоет ацыхәтәантәи иомтакәа уи иеахәы акәын, иуасиат
акәын ижәлар ирзынижъуаз.

Шамил Бганба дахыказаалакгы ага ихымца
данаагылазгы, уажәы-уашътан ипстазаара апәарта
иантагылазгы илаша-лашо ипсадгыл гәакъа Апсны

къакъа дузза иапхъа игылон, уи абзиабарала еисуан игуы,
уи абзиабара амч ала даеын ареиаратэ усура. Уи иазикит
ажэеинраала бзиахэ «Апсны». Апоег ипсадгьыл Апсны
апшзара, абаракъатра, азбыдара дызгэдууеит, далаехэоит.
Абар ииоуа:

Аханкъа еилыццэоит икэеи-цеиуа,
Хыццэцароуп, ихюуп ескынгы.
Абжаелар зыцсадгьыл зырбеиуа,
Цсшъартас ирымоуп зеггы.

Апао иасуа, иашытоушэа цартак,
Иссируп амшын цэкэырцара.
Иузыпшаауам иацназго цсшъартак,
Амшын Еикэа ахыкэ еипш цъара.

Апоег «ишэыгакэа» Апсны апшзара, абаракъатра
злааирцшуа, иррацэом, иеалаихалацэом, аха усггы ихы
иаирхуоит излалукааша апоегикатэ матэахэкэа, асахъакэа,
аиэырцшракэа. Урт зеггы рхатэ цштэы рымоуп, адэахьтэи
рыцшзара рныцшуеит, уи алаггы ауабы агэахэара иртоит,
дадрыцхьалоит, ажэакала, Апсны асахъа тыхеуит поезиатэ
хаесахъала, «апао иасуа...», иссиру, амшын ацэкэырцара»
ухэару, «еиврыцхаа изазо апсара» ухэару, «амра иабычо,
зыфбы лахалахауа акачычлых самсалуа», «ихьыдхэо
игылоу абахча» ухэару – зеггы апоезиатэ цэа ркэнашышы
иааирцшуеит апоег. Насггы автор иацшыны иазгэеитоит уи
иамоу ачыдара, амилагтэ казшыа: «Уахьнеилакь хатырла,
патула ицылоит иатоу исасны /мчыла иааны зыкэзыжыыз,
иахъаггы уи иаеу «асасцэа» ракэм, хэарада, апоег зызбахэ
имоу – Р.К./ ибаракъату, ицшзоу атэыла Амшын Еикэа
иавоу Апсны».

Шамил Бганба лирик иашан, лирик гэытбаан. Уи
абзиабара иазикыз иажэеинраалакэа ашъха зыхь еипш
ицкъоуп, ицауроуп, иеырцшыгоуп. Уака иаапшуа
илирикатэ фырхатаггы убасцэкъа ауп дшыкоу. Имилат
ахатарнакра дацсоуп, уи иамоу акъабз бзиахэа

еиламырцхазакэа иназыгто дреиуоуп. Шамил Бганба
илирика еихаггы асаргэгэеит, ицаулахеит, ауабы
ионуцкатэи дунеи итацшны /ус изазхэозар/ дабо иалагеит.
Уи чыдала ауабы ибзиабара цкъала икэмшэышэеит.
Уамашэа иумбарц залшом зыцсымта икэгылаз ауабы абри
акара амч изтаз, ауабы ицстазаараэы зеггы зымчу
абзиабара абри акара уи дзышэахэаратэы агэалакара
изтаз. Иаазгази уи амч апоег ицстазаара амра аташэара
ианаэыз аамтазы? Хэарада, ахатаргэгэеи абаохатэреи
ракэхоит уи абыза амч зхылтцраны изылшо. Шамил Бганба
илирикаэы ахэсахэцкэа рхаесахъа ласы-лассы иуцылоит,
уимоу, еихаггы апыжэара рымоуп. Аа уи иара ихата
имшынцак аэы ииоуа:

«Не может читающий не заинтересоваться, почему я
пишу большей частью о женщине. Это потому, что не всегда
удается в нужный случай написать характер или психику той
или иной женщины».

Ицабыргытэкъаны, апхэыс лдуinei, лцсихология,
лхэыцракэа реилкаара зеггы реиха иуадабу акоуп чыдала
алирикатэ хаесахъа апызцо апоег изыхэан. Уи азы апоег
идырырц ихэто «амазакэа» рацэоуп. Убри азакэын апсуа
поег Шамил Бганбаггы абри азцаара – илирикатэ –
бзиабратэ жэеинраалакэа раццараэы дзалацэажэоз, давсны
дзымцаз.

Ашэа еипш ихаза мелодиак алан иуахауеит,
еихышэшэа ицоит ажэакэа алирикатэ оымта хэычы
«Антица». Арпыск Антица хэа цхэызба ссирк
дылэынцэауеит, дыргэатеиуа дамоуп уи лыбзиабара. Зака
игэкызуеи, зака уабытэыосатэ бзиабарала ирыцхоузеи
Антица илыргэакуа арпыс иажэакэа:

Дгыли жэоани срыкэшеит,
Сыхаара Антица!

Атыпха ссиркэагь срыкэшэеит,
Сбырлаш пшаах, Антица!

Гэрамгашъас ирымоузеи гэыобарак зцам /икамлои

арпарцэа цэала ианцэажэо, цэаныррада ажэоан аецеа
анкыдырцаауа!/ анаоска ицо агэаартра:

Бзия уао дысзымбеит,

Бара быда, Антица!

Ба блакта хаа сзамбеи,

Сгэахэра ргэа, Антица!

Ааи, абзиабара иаша агэы ахэра аннацоит, агэроа
баапсы арцысуеит, лоунытэ иарцаулоит атак анамолакь,
ахала / «хыцлакыда»/ ианаанхалакь, еиха ииашаны
иухэозар, бзия иубоз /иара убас узбозгы/
уанылтахымхалакь, данузхьамцшлакь, ускан ампын
афартын еипш еилашуеит абзиабара ахэдацеа цкааны изку
иабылуа агэы.

Арцыс иаахцэаны ихэоит:

Сымыш, быда схэартам,

Сымра пха, Антица!

Сыцстазаарае бысбызаха,

Ажэа сыт, Антица!

Ари абзиабара иабылуа арцыс гэтыгыгэаалатэи
ицэажэара ауп. Иалцуа хара ихаздырам, икалап Антица уи
дикэшахатхар, икалап мал шылмапу иаанхар. Аха арака уи
акэым аус злоу. Аус злоу хара иаабоит агэы кэымшэышэ
ацантэ иаауа абзиабара. Убри азакэзар калап, ажэеинраала
уапхьан уанагалакь Антица илыгэыхэаауа /хара Лара
дхаздырам, лыхьз ауп иаадыруа, лыщра лсахьа, лказшьа
ртэы ухэа ажэакгы ихэом апоет, иара ицэанырра ала, уи
иарцысыз агэатеирала, иихэо ажэа кэандакэа рыла,
игэаартрала агэра хгоит бзиахэк шлакэу, абзиабара ду
дшапцоу! /арцыс ихэсахьа ххаэы иаанхоит ауаотэыосатэ
бзиабара ашэахэала ирпханы.

Зака ацстазаара ацабыргхата иагэлэааузеи абарт
абзиабаратэ уазыр ажэакуагы:

Сбыза, сыхаара, сгэы итымцэо,

Сылашара, сгэацапха,

Бадыскылоит хамра иеымцэо,

Иара убасоуп багышыцха.

Абзиабара иахэынчаны иамоу арцыс ихэара,
игэацапха дадыкылоит амра, аапын апсабара шарцхо еипш,
иаргы дарпцоит, даршахэшахэуа дамоуп. Башагы ихэом
«Аапын иеипшуп ба быцхара, уи шахэшахэуа сгэаца
итоуп» - хэа.

Шамил Бганба илирикатэ-бзиабаратэ жэеинраалакэа
рэы ичыдараны иубоит уи апеизаж, апсабара ихы
иахьаирхэо, цхыраара ахьизнауа илирикатэ фырхаца
ицэыртраэы, иара ус игэтыха аарпшраэы аума, ажэакала,
игэжэажэараэы, игэргэараэы поезиатэ хырхэганы
икаицоит, каимтлагы икэеиоит. Ус шакэу арцабыргуеит
алирикатэ жэеинраала ссир «Азы ахыкэан».

Абар апоет ажэеинраала дшалаго:

Амза хэмаруа, илаша-лашо,

Инеиуеит ажэан иала.

Ацша гэазырхага аеыртынчны,

Абахча еимнадоит цшьаала.

Ицэкэырцо инеиуан хьы-разынла

Еилатэоз азиас,

Ацаракэа рашэа алыцуан

Ахэылпаз митэшэа ибзиаз.

Ара иаабо апсабара хьыршэыгэ ахата зхала икоу
поезиатэ сахьоуп: амза хэмаруа илашоит, ацша
гэазырхагоуп, еимнадоит цшьаала, ицэкэырцо инеиуа
азиасгы хьы-разынла еилатэоит, ацаракэа рашэа алыцуеит
митэшэа ибзиаз ахэылпаз.

Абарт зегы ауаоы агэлакара бзия анирто аамтазы
азиасхыкэан даацэырцуеит алирикатэ фырхаца,
абзиабаратэ амца даргэатеиуа, игэы тамгыло дабакоу
сбыза бзиахэ хэа днапш-аапшуа.

Ус:

Сгуы натрысын, сшыа хөмарит,
Лашәабжь сахайт соыза,
Иакит усқан, иагылашеит
Сгәәсы иххаза аңәымза.

Убасқан арцыс итахым акармацыс ашәа ахәарагы,
аңша ашьтыбжь гаргы, итахуп азиасгы мцысзо «иңәар»:

Уи дысзааиуан дкацха-каччо,

Дгәргәахуа гәыртәыла,

О, сгәил хышәт, сымза шаша,

Са сгәы тәуп ба была.

Сыоуа-сыоуа ла сылпылоит,

Инарцдакны сгәацхара,

Бзиабарала итәын, ишашан

Соыза лыбла ацхара.

Ихәажжаза ацхарра ду зпаз абзиабара уи ахәлпаз агәы
рахатын, аңанат итаз акы иабызан. Арцысгы
машәыршақә имхәазейт: «Мбатәшәа иссырыз ацсабара
хаиниара арееиуан» хәа.

Ааи, абзиабара цкәа ацсабарагы ацхраауейт,
иаркәымшәыпшәуейт, иаргәтәуейт.

Апоет ари абымтаәы даабоит лирик иашан, лирик
психологны, дуао гәытбааны. Ари ажәейнраала оуп асара,
абзиабара, алахәыхра аеықәхәхәы.

Шамил Бганба илирикатә жәейнраала бзиазақәа
ируакуп иңстазаара ацыхәтәантәи ашықәсқәа рзы иапицаз
«Сыхаара». Арака апоет дахирбоит асара иахылцуа
абзиабара иаргәатеиуа, ипеицеиуа ишьтыхны иамоу
арцыск. Уи ибзиабара еыц рацхәаза акәны изцәырцыз
даргәыргәоит, иухәар ауазар, мцәыжәада дарпыруейт. Уи
аиңп икоу аңәанырра кәымшәыпшә анизцәырц нахыс уи
насып иманы ихы ицхәазоит, иңәагы, ицхызгы дрыланы
ибоит, есымша игәы дтоуп длашауа. Абар уи игәацантә
иаауа, илзикуа ажәақәа зейиңроу:

Быблақәа какачшәа избоит, ипшзазоуп,
Қарбычшәа игәылшәтәу бкышәгы хаазоуп.
Ибәыпшәа бажәақәа рыхаара ацкыыс
Ирхааны ашәа азхәом акармацыс!

Уигы азирахом:

Амза ашәахәала сбахча ахықәцоу,

Ахауа цкәа налбаадо уака сызтоу,

Сыхаара, ахәлпаз бааира саңшуп,

Бааианзагы ибзыскыз ашәа саеуп.

Апоет дахирбоит ицкәоу абзиабара иаргәжәажәо
арцыс итагылазашәа. Уи ионупкатәи дуней тбаауп,
ицаулоуп, абзиабара акацара зышәо акы акәны игәгәаза
иахирбоит. Асара иахылцыз абзиабара аарцшәаы апоет
ихы иаирхәоит алирикатә фырхацагы икәша-мыкәша
иссырха икоу ацсабарагы. Уигы арцыс агәалакара бзиа
итоу ивагылоуп. Абахча, аиәцәақәа, ашәахәа, ацсабара
ашәахәао ду акармацыс ухәа зегы апоет еиуеиңшым
аңшәтә змоу шәыгала ихирцоит, ауабы рацхәазатәи
иңәалашәара – ибзиабара анасың лашахарц, пыкәсыларак
амоурц «активла» иацхраартә еиңш. арцыс дазхәуейт
аиңылара:

Сбахча хызырхәагаәы сгәоуп уажә сара,

Сазыңшуп бара сгәилхышәт баара.

Сиәцәа сбахчаә илбааит ижжаза,

Сааигәара бааины баасыдгылт бара.

Абымта иацхраауейт, ишьтрақәланы иңо аобатәи
акуплет «Быблақәа какачшәа избоит, ипшзазоуп...» Уи
акуплет ашьтрақәлара ажәейнраала аргәгәоит,
еилартәахны иканатоит, иарлахәыхуейт, арцыс ионупкатәи
итагылазашәа хнарбоит.

Автор ихы иаирхәо абарт аиәырцшәақәа: «Какачшәа
иибо аблақәа», «Қарбычшәа игәылшәтәу лкышәқәа»,
«абакча қәызцо амза ашәахәа», «абакча хызырхәага»,

«агәил хышәт», «абахчаеы илбааз аиацәа жжаза»... абымта апсы ахартоит, исахьадыркуеит, ирсычоит, абзиабара иаргәатеиуа арпысгыы итагылазаашьа, онуцкала игәеибафара ипсихологиатә момент аадырцшует, гәтыгыгаала дышцәажәо дырцабыргуеит, насгыы апхәызба лышшзара – адәахьтәи лсахьа, леиекаашьа тнах¹ еуит.

«Цьоукы-цьоукы ашәакәа рзы ажәакәа зыюуа апоетцәа /апсуа поетцәа рымацара ракәзам зызбахә хамоу – Р.Қ./ ражәеинраалакәа амелодиакәа иаарыцрыхны урыхәапшыр, угәы ааихьнамшьырц залшом, акгыы рхәазом, урт иеыбгаказам ауыра ахы дтарпаны дшаго еиш, ашәоуп изго, ашәа ауп изырцшзо. Аха Шамил Бганба иажәеинраалакәа ачамгәыр ианахәо иашәоуп, уапхьа инықәцны уанрыцхьо иажәеинраалакәоуп»¹, иоует Пл. Бебиа.

Зынза ииашоуп Шамил Бганба иашәакәа рзы апоет Пл. Бебиа икаито азгәатара, ирымоуп хәа иихәо ачыдаракәа. Усцәкьа икоуп дара.

Шамил Бганба иажәеинраалакәа ашәакәа марианы ирылцуеит, избанзар, урт амузыка хаа рыцоуп, амелодиакәа ргәылжжы икоуп. Иашәакәа ракәзар амузыкаи амелодиеси нак инышьтацаны урыцхьар – ажәеинраала ссиркәа! Ас иказцо, анс, арс хәа акәымкәа, абаохатәра иашацәкьа ауп. Ус шакәу амырцабыргзои ажәлар ргәы итымцәо ашәаны ирхәо ажәеинраала ссир «Сакьей Шакьей». Ари апоет ипсымтазы итынхаз шедевртә оымтоуп. Шамил Бганба абри абымта ада уаха акгыы апимцазтгыы, зеггы акы акәын, уи апсуа поезиакы, апсуа музыкакы ихьз нхон, избанзар, «Сакьей Шакьей» зыцсымчхара дуу, ажәлар ирзааигәо доухатә тынхоуп. Ари абымта ашәагы алызхыз иара иоуп, агитарей ачамгәыри ирынцаны ихата иаирхәалон, зеггы реиха бзиа иибоз ашәакәа иреиуан, дангәакуаз, адәарта данылаз итахәыехьаз ибжьы ныцакны, мацк даахтәалашәа иаирхәалон.

- Назим, иахауей, абас жәабака жәеинраала оны, схала

¹ Шамил Бганба. Абзиабара аапын. Акәа – 1976 ш. ад.5

ашәакәа рыхны исымазар, нас акгыы агәхьаа скымызт /апсра акәын уи «акгы агәхьаа» скымызт хәа дызезыз, аха иан, иашьа ргәы армачыр хәа дшәаны уи ажәа зынза иеы итихзомызт, иацал ааины икәакәа ишкыдгылаз шибозгы/ – ихәеит енак ибарахәа ионы санней, абри ашәа ачамгәыр ианаирхәа ашьтахь.

- Шамил, ари аишш ашәакәа макьана иага хзыуош, уабакоу уажәы хәчык уааитапшәпшә укаларгыы, усза ицарым, иажәакәа сгәы шдырмачыз схы-сеы ианыцшуа, аха уи исырдырырц стахымкәа мчыла сәарлахыхны атак ныкасцит.

- Ааи, шьта, насатаикит уаха уи азцаара даламцәажәо, аха угәы итоу акәзам иухәо хәа аанаго икылкааны даасәапшит. Ашәа «Сакьей Шакьей» апоет ицсы антаз ажәлар ркынза имнейцызт. 1957 шыкәса раахыс ауп ажәлар ианрылацәа. Уаанза атәымцара «икыдхалан» икан, аха нас ихынхәит изтәыз, иацызцаз автор иахь...

Ажәеинраала цакыла уахәапшуазар, ажәлар ирхәамтоушәа икоуп, ахьча, акәахьча, асырпын, нас ицәырцуа абзиабара, уи атызшәа, асиашьа ухәа ажәлар рхәамта уи амотив ишазааигәо акара хәнгастакәак убоит хыхь-хыхышәа, аха ицаулан уазхәыцыр аонуцказа цара ихараны «итәоуп» ажәлар иртәу, рдоуха иазааигәо акы. Аха уи итырччааны унагәылапшыр, ишыкацәкьоу убар, ухшыо азышьтны уапхьар, ари зхала ишьякәагылоу апоет иреиаратә фантазия иахылцыз, уи ала еиеартәу ишәа-иза иычоу сахьаркыратә оымтоуп. Избан абриакара апхьао изааигәазтәыз, иашәазтәыз, мчыс емоцияс иацоузей, абри абымта? Уеизгы-уеизгы абрака митәыс икоузей Сакьей Шакьей гәапцхеибашьазар, нас уи Хәакьа мыжда лхы лыхнахзар, аибарпсра акынза инанагазар хәа азцаара гылар аусит. Избанзар, иаабац, абжьаапынтәи цстазаароуп, иеыцу хәа акгыы ыкам. Нас изыргәгәзеи, мчыс иамоузей абри ажәеинраала – ашәа ажәлар еицыргәапхартә еиш, азызырора агәахуара рнтозар, апхьара ргәы акәымсыцгуазар. Ус анакәха, абымта иамоуп ихаразкуа

псымчхара дук. Уи, сгэанала, зегы рацхьазагы, апоет
иоригинальны, ахатэ хаера аمانы, апстазаара пабыргхата
иагэыллоаны /баша-машала иныкэрошэа, зеицшлэшэа
акэмкэа/ асахьаркыратэ махэтакэа атаны акацара
ахылшаз ауп. Ажэеинраала еибаркуп ажэлэр рдоуха
иазааигэо амузыкатэ интонациеи, адэахьтэи асахьакэа
рыцшзара хзыркэшо, ицэырызго ахаесахьей рыла. Уи
иатыоуеит ихааза иуахауа, угэацаеы инеиуа амелодиа
ссирк. Уимоу, уанацхьо эшэаны иуахауеит, иашэаны
уаназызыроуа исахьаркыратэ оымта хьыршэыгэны уапхьа
иаацэырцуеит, убас иузеилымхуа, иузеилмырго нак-нак
еиларсуп, еилагьоуп ак ада егы хэартамкэа, психэа
амамкэа.

«Сакьей Шакьей» асиужет змоу, лирикатэ оымтоуп, уи
абаллада хэа азухэаргы ашпоит онупкала излеибарку,
излаеиоу ала. Сакьа дыхьчоуп, арахе дрыцуп, асарпын
аирхэоит, дахьгэарцуа, аха ари иара изы гэмыреыцгоуп,
акгы ианахэом, дзышыцылоу апстазаара ауп.

Абар уи асахьа:

Ахьча Сакьа ирахэ иман,

Шакьа лааигэара ихьчалон.

Тынч ашэшьырае акэахьча дыкэтэан,

Аеырпын аирхэалон.

Уаха цэгьара иламызт Сакьа, насгы исарпын тылшэа
баапсык алшып хэа дыкамызт, аха:

Сакьа иеырпын ашьтыбжь хаара

Шакьа даара илгэапхейт.

Зны дизнеин, алашьцара

Далак длыма аоныка дцеит.

Абра иалгоит Сакьей Шакьей ркомедиа:

Уинахыс есыуаха Сакьа

Цшьяала Шакьа длызчалон...

Уа дахьнеиуаз, иеырцагьан,
Аеырпын аирхэалон.

Аха ари анарха амоуит, енак Шакьа лгэыла цхэызба
Хэакьа даакылсын Сакьа аоныка дылгеит: «Уинахыс
дихаштит Шакьа, Хуакьа дхыхны дылгазеит». Убри азы
Хэакьей Шакьей аибарпсра акынза инеибагэит. Сакьагы
дрыман аусхэартахь дыргеит. Уака «ахьча икэахьча изкэа
икыдца, ажэа анирта, ус ихэеит:

Арахэ срыцын асакарае,

Сгэы тынчын, сгэрбэомызт.

Цхэызбак дыкэуп хэа апсабара,

Цхызгьы баша сгэы иташэомызт.

Гэнахала исзашшит баша,

Урт абыцьягы рхы ртэым.

Исхароузеи, икэынцэаша,

Иргэапхазар са сеырпын!

Ари алагы аймак ацыхэа пцэеит, азбартаеы ахьча
Сакьа ихы ириашейт, изашшыз реапхьа ихарацэкьюзеи нас
дара роыцьягы иргэапхазар иара иеырпын!

Аоымта анцэамта иацо айрониа /алаф ахь мацк
ихьацшуа/ акыр иарлахьыхуеит, иарласуеит Сакьей Шакьей
ртоурых, насгы ддыркьоит ахьча Сакьа Шакьа лааигэара
ихьчалоз.

Ажэеинраалаеы поемак акны еицш, ухаеы инхартэ
итыхьуп, иаарцшуп иагэлоу ах-хаесахьакгы. Ахьча
иакэзар, хара даабойт акэыцара згым, ахэсахьыцкэа
ржьарагы, ргэы акра зылшо азэы иакэны, насгы ускэа
аншэартаха, дызлацэацаша амбэагы ипшаауеит. Арт илоу
аказшьакэагы уи дугэапхаратэ дкарцоит, избанзар,
апстазаараеы иуцылоит Сакьа ибызцэа атипкэа. Шакьа
«дыхьхэызба гэыраз тынчын», ахьча иеы анасып лыпшаар
лтаххейт, аха Хэакьа «цэгьей бзиеи еикэырцабы» илымуит,
дылшышкласит. Цсатала иаххэозар, автор арт ахэсахэцкэа

рхымбацгашъа игѳапхом, дырхыччоит, рхы хатыр
аѳѳашъа ахьырзымдырыз азын, убри азы ауп дарггы
икомедиатѳ хаѳсахъаѳѳан изахирбо.

Ашымта иалоу афырхацэа онуцкала еибаркуп, хаесахьақэан икацоуп. Убла ихгылоуп Сакьа, ашәшьыра, икәахьча, исарпын абжьы хаа, Шакьей Хуакьей реицәхара, реибарпсра, рыцәгьахәыцра ухәа зегьы ырпстазааратәны, иаку мелодиак рытаны иаабоит. Арака апоет аиҕырпшра хәа акгы кайтазом, метафоракгы, епитеткгы убазом. Иаабац абжьаацынтәи хтыс айтаҳәарала иахирбоит, иааирпшуеит. Аха апоет, ицьоушьаша, ажәақәа досу иахьыртыцыз иртәеит, реахәы дирхәеит, итышәнииртәалеит ритмла рифмала, ажәақәа ирласит, ркаобжьы цархеит, рмелодиа хаахеит, ажәлартәра аныцшит.

• • •

Шамили Бганба алирикатә ҫымтақәа ракәын аханатә заццара дазелымхаз, дзызкааз, аха ари апоет аепикатә ҫымтақәа раццарагы заманала ишицааиуаз моашьо иахнарбоит уи итоурыхтә поэма «Лаша». Апоет Адьынщтәлатә еибашьрахьтә дшыхынхәызцәкьа, ичымазара далцны ишьапы даныкәгыла, арейаратә усура даналага инаркны уи напы аиркит инейцыху аепикатә ҫымта «Лаша» аццара. Инханы икоу инапылаҫыра агәра хнаргоит Шамил Бганба ицстазаара ацыхәтәантәи амщкәа ркынзагы ари атоурыхтә ҫымта аус шадиулоз, аха рыцхарас икалаз, уи алгаха имазейт, изхмыркәшакәа иаанхейт, заццара илшаз цшыхызацәык роуп. Ибжьамзкәа еикәхаз апоема ацыпцәахақәа ибылгыны иахдырбоит ари аҫымта акырза шамеханакуаз, амахәта - шьахәтақәа шдуз, нақ хараза ашәышықәсақәа рахь ххьанарпшуейт, насгы уака ажәытәза Ацсны ахьыпшымразы ацсуаа акәцара ду азы аҫейдгалара, аҫыргәгәара, рхәаакәа, ргәашәкәа, рбаакәршарақәа абла чыц еипш ишырхьчоз ухәа жәпакы.

Икугылар алшоит абас азцаара: избан алирик

кəымшəышə, ауабы зегы рыла дхаразкуа абзиабара азыпəахəа, уи адунеи ссир цьанатк еипш, «итхащья» иалаз, алирикатə фырхаца иахьатəи ипстазаара, игəазыхəара, ибзиабара идунеитə хьаакəа рымаза аарпшра иашьтаз, иазелымхаз, апоезиатə цəахəа ссиркəа ирейфазоз апоет, Адьынцьтəылатə еибашьрахьтə даныхынхə абас зымехак тбааз, амилац ахьыпшымра азцаара иазкыз атоурыхтə тематика напы залаикыз ихəа. Икоума чыдала атоурых ахь дхьазырпшыз ихымцəдатəиу мотивк, мзызк?

Ари атакс ус инымбатэны иухээр аусит апоет, ашэкэыооы имуза анаай, агэахэара аниоу игэапхаз атема шьтих"усит уи иара иреиаратэ усуп хэа. Ари принципла ииашоуп. Аха апоет ицегы инарцаулаы дазнеит ари азцаара. Апоема аораеы пышэа дук шимамызгы, уи машеыршаке акэзам напы злаикыз апсуа жэлэр ржэйтэ тоурых иазкыу, насгы фырхатала итэу дакыакэак исахьаркны аарцшра. Уи азын икан иобиективтэыз омзызк: акы, Апцынцэтэылатэ еибашьра иалахэыз апоет, асолдат иблала ибеит апсадгыыл ахыпшымразы асовет жэлэр (милат еилых камцакэа) зегы азэк еипп еилацэаны иаадырцшыз афырхатара ду, ахамеигзара. Ари афакт иахэон Апсадгыыл зегы ишрыцкыу, уи атоурых ажэйтэ, аеатэ зегы дац-пашэла еилагэаны, ажэлэр рыцстазаара иагэеисраны ишацу, идоухатэ малны ишамоу. Уи ус аханатэ икамзтгы – апсадгыыл ахыпшымреи айкэырхареи рзы акэцара ду тоурыхла имаауазар, итрадицианы абицара ирымамзар, хэарас иатахыузеи, ускан Апсадгыыл ахьчара уадаохон, иацырхагахоз рацэахон. Убри азы акэзаргы калап апсадгыыл еиха ианшэарто алитератураеы атоурыхтэ проблематика еиха излахеыххо, изыгэцаракхо. Ус шакэу зырцабыргуа аеырцшкэа рацэоуп, аха иаагап акы зацэык: Ал. Толстой ироман «Пиотр актэи». Аобатэи амзыз уи Шамил Бганба ицсадгыыл гэакыа Апсны иацанак"усит. Уи идыруан Апсны атоурых, ускантэи аамтаз иапцаз, Апсны апсуаай рзы ирыохыз. Ус шакэу ахэоит еизганы имаз абиблиотека бзиа, аха изааигэаз ауаа ирзеикэмырхаз. Шамил Бганба тоурыхла иидыруаз анаосангы, хатала

имбеит (иаргы дызлахэыз) Асовет Еидгыла ахьчараеы апсуаа иреигьыз рцейцэа иаадырцшыз афырхацара. Урт ирылан агэагыра, агэымшэара. Ари атрадиция апсуаа еибашьыюцэа аханатэ абицарала иааргон, рда-ршыа иалан. Апсны жэлэр рпоет Баграт Шьынкэба Асовет Еидгыла Афырхаца Владимир Харазиа изикыз

Узлыцыз апсуаа рхацара

Мцабызчы иулан уи акэых.

Ажэйтэгьы агацэгьа ихьацара

Шхалшоз ануп атоурых!

Абарт ацэахэа ссиркэа шиашоу ирзукур алшоит Хацсадгьыл ду зыхьчоз апсуаа еибашьыюцэа.

Апоет атоурыхтэ тематикахь зегьы рацхьазагьы дхьанарцшит Апсны айбашьра ашьтахь икалаз аполитикатэ уеиа баапсы – Ленинтэ милаттэ политика айлахэара. Ускан чыдала апсуаа ртоурых афальсификация азызуаз, ахатэ хаера ацэырзны акыртуара иалазызоаз «аусумтакэа», «астатиакэа» рацэахейт.

Ахыцкэа иртакны исхэарц стахьуп ари «ачымазара баапсы» - апсуа жэлэр ртоурых айлахэара, афальсификация азура, акыртуатэра макьанагьы иазымиаиц, гэгэала ирылаены икоуп ажэлэр рага хэымга Бериа дантадырха, Сталин ихатара культ XX апартия аизара ду анакэызба ашьтахьгьы, акыртуа меншевикцэа рдунейхэапшышья аханатэ измоу, азэы итэы ампыцахалара иазгэышьяу, уи ала дара ртэы ардура иашьтоу цытоык акыртуа царауаан, ашэкэыюцэеи, апублицистцэеи. Уамашэа иубаша ари ачымазара еихагьы иекны ахы аанарцшит хтэлаеы аиашахэара, адемократиа ианаамтаха.

Шамил Бганба ицсадгьыл хэычы азалымдара изтагылаз хьааигон, ихьаакэа ирыцнагон, аха дызлахэоз хэа акгьы ибомызт, акгьы имчымызт, мацара асза ишцацари, мышкы зны ажэлэр рхак – акы шцалымшари хэа дыпшын. Ари амш Шамил Бганба дзахьымзейт, имбеит, аха апсуа жэлэр рхак усгьы икалейт!...

Абас иказ аполитикатэ уеиа баапсы аан ацарауаа Владимир Ацнариа ишихэо еипш, «аеыци уи аткыс иеыцуи», «абзиеи абзиазеи»¹ реисара конфликт хадас измаз алитературатэ цстазаара ааныжыгы, дазхьапшит ижэлэр ртоурых. Урт ирхьыргахьоу, иаци иахьей адуней ишыкэымлаз. Кавказ шла ишацэлоу, уи иашьягэыгу ажэлэркэа ишрейуоу, рхатэ хьыпшымыразы, рцьынцэ, рбызшэа, рдоухатэ культура айкэырхаразы (еикэдырхозгьы шрымаз) ишыкэцоз атэы напы алажкит арра айбашьратэ мцабз аарла иалцны иааз апоет.

Сара сахьахэапшуала, Шамил Бганба атоурыхтэ темахь дхьазырцшуаз, игэазырцхаз, ирейаратэ гэахэара анафсынгы абрака хыхь иасырбаз аф-мызызк роуп. Уи азгэамтакэа инханы икоу апоема ацыпцэахацэагьы рыхцэажэара иашамызт.

Апоемаеы иаабоит иантерес зцоу, акыр зымчу, ажэлэр рыжэпара игылоу, рхьаа зхьаау, ргэыргьара згэыргьароу, ртоурыхтэ лахьынцэзы акэпарей ахамейгзарей зылшо афырхацэа. Убарт ирейуоуп ах Зоурым, ипха анцэахца Лаша, Жана Мраш, уи иаб Кланди, Сафар, ажэлэр. Афымтае икоу ахкэагьы аинтерес рыцаны еиеартэул, ахтыскэа рцэыргашья, ахаесахьацэа рцэырцшья, нас урт реишьтаргылашья аклассикатэ поема иазааигэанц, аепикатэ фымта астиль ала – ажэабжьейтахэарала икацоуп. Инейцынкьыланы акэымзаргьы, цьара-цьяра иугэаладыршэоит Иуа Когониа ипоемакуа рпсабара.

Апхьаф илапш адхалоит ах Зоурым инхара-инцыра «Имармалташ хан ду гылан, дгьыи жэбани ирыбжьацхон. Баашла ичапан иашта гэара, иааигэа-сигэа шэтышья ихкьан».

Арт ажэакэа агэра хдыргоит, апоет зсахьа тихуа ах акыр зылшоз, акыр змаз азэ шиакэыз. Аха Зоурым ибда еитцыхны иузымрбоз агэыргоа баапсгьы иман. Уи ипхэыс хазына дыпсит хшаа данлоуцэкэа. Автор иажэага

¹ Владимир Ацнариа. Аамтеи арейамтеи Акэа, 989 ш. ад. 105.

иухэозар, «леипш даламызт Апсынтэыла, измаз ахьз, ашпра, агэра». Абар уи лсахьа шааршшу:

Лхы-лэы асахьа мза лашаран,

Лоура-лытбаара назан.

Ахьычпапыр азара лзаран,

Лыхцэи кьларуа ишъкыруан.

Зоурымгы еикэыхьшэашэа ишътаз ипхэыс дналхагылан тоуба иуит «Бсахьа зсахьоу дансызкамшэа, пхэыс лыткар дшаазымгауахэа. Ус иагыкалеит. Аха уи игэала ихазырштуаз апха хэа анцэахша диман». Зоурым иахрае агэил пшшэыла змаз ахшара дтэуа дкацхон. Апоеггы длызгэдууа ихэоит:

Разны дачшэа, лыхуда-лзара,

Лоуразоуроу деихацсан.

Шъыжътэи ашэацшъ акацхара

Ла лыблакэа иртацхаран.

Дарбан, дабатэи арцысыз,

Уи дызбаны-згэы мпшаарыз?

Лаша лзыхэа иарбан цысыз,

Абахчае ашэа зымхэарыз?

Абри ахкэажэ пхэызба, енак ашэшьырае лхала дыштэаз, уи лаб исы аус змаз арцыск дитааит. Апоег афырхаца ицэырцрагы апхьаф азелымхара азиуртэ икаицоит, даламлацэакуа, аепикатэ хэамтакэа ркны еипш, иаахыцэцэа-хыцэцэаны, аха игэнахкыларатэ дахирдырусит, дызлахгэапхаша ичыдаракуа, ихаташьатэ казшьакэа алкаауа. Лаша уафы бзиа длымбацызт, уи ацэанырра датэнамтэыцызт. Убри аганахь дмаалыкыын, аха абри арцыс ссир деихатыр рашта дантала, лцэа иалашэеит лынасып лаша шааз, абзиабара адунеи дыштанаршэыз. Убри азоуп «лахра, лцагьара днагэтасны, икэеымтзакуа лмацуфы, дызсо-днеины иеагэра нтарсны, днаеыжэылхит, иеышькыл кны».

Ахкэажэ пхэызба Лаша бзиа дызбаз арцысгы

даарцшуп акы игымкэа, ицоуроу азэ иакэны:

Жана ихьзын, дынхаф хылцын,

Ишъта-имта зеггы гэгэан.

Нхабыжэлар дцааимбарны дрылцын,

Лашарбаган дкацхауан.

Хэычгы дуггы ргэы дазказан,

Дразын, днаалан, рыгэшэа икуан.

Ацэгьарае абжъас дабызан,

Бааши храши¹ цкэа игауан.

Абас иказ ахаца еибага бзиа дибейт ах Зоурым ипха Лаша. Урт абыцэагы рыбзиабара автор еихагы иргэгэоит Жана ипхызгэла. Ишдыру еипш, асахьаркыратэ бымтаеы апсабара цэырцракэа, апшатлакэ, апхыз шана ахы архэара рымоуп автор итих²уа ахаесахьа инартбааны аарцшраеы, мамзаргы цэара еиха иалкаатэу хтыск, еитакрак аныкало, баапсык ианызхэо. Ускан апхыз, апсабара ацэырцра ауафы агэаеанызара изто цэалашэароуп. Ас иахьубо еихарак аепикатэ бымтакуа реоуп. Апсуа литератураеы зегь реиха атып имоуп И. Когониа ипоемакуа реы. Афилологиатэ наукакуа рдоктор, апроф. В. Аднариа иоусит: «Апоег /И. Когониа — Р.К./ ипоемакэа реы ихатаратэым амч иахатарнакцэаны иаапшуеит, апсабара ацэырцракэа, иаххэап, апшатлакэ ма апхыз шана. Апсабара амчкэагы ауаа рыхдырраеы нцэахэра руан»². Убас икоу акы ауп Жана Лаша лкнытэ дхынхэны аоны данааи ауаа иибаз апхызгы. Цабыргьуп, уи зманоу, иззапхьагэатоу хаздырам, апоема ахьнырцэам акнытэ. Аха автор баша иалеигалом абымтаеы, ари ацэалашэара кэпара дук, мамзаргы рыпхара дук ишазхэо моашьо икацоуп. Баша иаабом Лаша амат лышьталара, Жана уи леикэырахаразы иахэатцаа амат ишъырц иашьталара, аха ацъныш уи днелицылан ихэда ашаха ахаршэра. Арт адеталькэа уагеимпшхарак

¹ Ахра шкуакуа — Р.К.

² Вл. Аднариа. Аамтэи арэиамтэи, Акуа — 1989 ш., ад.55.

иасимволны икацоуп. Аиаша, асамартал, аиааира
иазхэазар акэхойт апхыз анцэамтазы ацныш дпэаны,
Жана ашаха ихыршэаны адгыл длыцабаны ицараггы, аха
уи амат изымшйт, дахьзаанза ашшыхэа адгыл ицалт
ишэаны.

Арпыс абри еипш апхыз баапсы аниба, иаб иахэаны
дпоит ахтынрака, арыцхара шыкалоу ицэа иалашэаны.

Апоема «Лаша» азык азы абзиабара амотив апыжэара
амоушэа убоит. Аха ус икам абзиабаратэ канваггы апоема
ахадаратэ сиужет иавагыланы ишцоуггы /ихамоу
ацыцэахакаэа излахдырбо ала/, уака ихадароуп апсадгыл
ахыпшымразы, уи аидкыларазы ицо акэцара ду,
апатриотизмра атемала автор изцишыа. Аха уи ифырхацэа
гьёкэа аамта баапсы аанггы, апсадгыл ашэартара
иантагылоуггы, апсреи абзарей, ацэгьей абзисей рышыхэа
еивцоуп хэа шырхэо еипш, абзиабара иалхэдаам
рыцстазаара хэаакэнацоит.

Апоема афырхаца Лаша макьана даабом апсадгыл
ахьаа лхьааны, икалцараны икоу хаздыруам. Абзиабара
амца ауп уажэазы деибаркны дызмоу, аха апхьао агэра
игоит апоема лыхьз злахыу ала, ихадароу ахтыскэа,
апсадгыл ахьаакэа, уи ахьчаразы, ахыпшымразы
акэцаразы ицо зеггы абри апхэызба ссир ишлывымсуа,
ихадароу аускэа зеггы реы лара дышрылахэхо. Зоурым,
Жана, Кланди ухэа иаргэамцуеит рыцсадгыл алахьынца.
Уи излахараны икоу аибашьра рыешазыкарцо,
агэпцхаракэа рацэаны ишрымоу аабоит. Ари азцаара ах
Зоурым ихата зеггы реихаггы даргэатеиуеит. Уи даабоит
абымтаеы хара инапшуа, зыжэлар рхьаа зныруа, уацэтэй
рпейпш азы ихэыцуа азэы иакэны. Автор ари ах ихаесахьа
агэпхара ацацаны, ажэлар рыбзиабара зцу азэы иакэны
дааирпшуеит. Уи ипсадгыл ашэарта иантагыла, аибашьра
анцысы, ижэлар еизигейт, ирейхэейт: «ихьчатэуп
хапсыкэра, хадгыл чашэ хуч Апсынра».

Ашьтахь ирылаихэойт иара шьта дыштахмадоу, илша
шмачу, ипха лыда апа дышмам. Убри акнытэ:

Ахэынткар, сара схэатэала,
Азин ситеит сыхтарпа
Иахьа ихаспарц са снапала
Жана, Мрап Кланди-ица

Иааиуа аибашьра хьзы-цпала,
Дахагыланы иара,
Ажэлар алигарц лыпхала,
Хикэныхэап иахьа хара!

Ах ипха анхабы хылц дахьиито, ир дахьырхаиргылаз
згэампхаз калейт, иадгылаз калейт. Ари афактггы
иахнарбоит ах Зоурым ицоуроу, ажэлар рхьаакэа зныруа,
рхыпшымразы икэцо азэы шиакэу.

Апоемаеы убла зыдхалоу, абымта аидеиа зыргэгэо
акоуп Жана ихаесахьа. Уи апсадгыл азы, иатаххозар, ахы
акэцара шилшо аабоит иаби иарей /ипхыз шана ашьтахь/
рдиалог аеы. Апсны ашэартара итагылт:

Еацэк акэзарггы, иара аиуа,
Икэчалар ртахыуп дара.
Амла ипсуа еацак дшазыоуа,
Еипш иазыоуеит х-Апсынра.

Инымэатэшэа иазгэастап, Жана афырхаца иажэакэа
анихэаз аахыс зака зкыпшыкэсакэа цахьоу, зака
мышмыжда бжьахахьоу-ибжысхьоу! Аха уажэггы ацакы
мыззац, избанзар, иахьа ХХ ашэышыкэса анцэамтазггы
Апсны иафазоу, дара иртэушэа иахэапшуа, иазхьуа
ыкоуп...

Жана ихатара ицеггы иханартэауеит Кланди
ихаесахьа. Ари аперсонаж абымтаеы акыр иапсаны
иалаталоуп, апоемаеы икоу ахкэа ирейгуп ауао бырг
Кланди ица изырханы иихэо ажэакэа. Урт апсадгыл
ахьчаразы аибашьра ицо афырхаца игэы тызго, имилат
хдырра харазкуа, ауабытэыюса ицстазаараеы ацьынцэдгыл
зеггы ишрыцкыу зхэоу акоуп:

- Ее, анцәа ду, лыпхала,
Сычкәын жәәанынтә уизкацха!
Улцха хамаз апсабара
Бзиен — цәгъей зегъы ртынха!

Аб абас анцәа ду диашьацкны, ичкәын иеихәоит
ихшыорцагоу, насгъы ақәпаразы игәы шытызхша, амәа
агъарахәа дыкәызцапша ажәакәа:

Хъзы цәгъа шәхахамцеит хәхшара,
Харт уи шәахтеит ихъчаны.
Шәартгъы ишәмырцхашьан шәыхшара,
Адамыгъааста рынцаны!

Кланди иажәакәа рцакы цаулоуп, апсадгъыл иаларсуп,
уи ица иеихәоит абацәа иахъанза рыцсадгъыл мырзкәа,
ихъчаны ишааргаз, даргъы рыхшара реапхъа ицхамшәартә,
рыцсадгъыл гәакъа Апсны рымпыцамзыртә еипш
иныкәартә. Аха аб идырусит апсадгъыл ахъчараеы ашъагъы
шкәтәо, апстбарагъы шыкалоу:

Хәычгъы дугъы зегъы ирзеипшуп,
Зегъы ирымоуп аеҳәара.
Зегъы иреихауп, зегъы ирцеипшуп,
Зегъы еидызкыло апсра.

Мышкы ииуа мышкы дыцсуеит, аха Апсадгъыл азы
хацала апсра цсрам хәа ауп ихархәо арт ажәакәа
рыхшыоцак. Уи еихагъы ихадыртәауеит,
ишъакәдыргәгәоит аб анаосан иихәо: «Уцстазаара уацхар
еигъуп, уцсадгъыл уацхар аткыс». Аха апстазаараеы
апышәа змоу, зыцсадгъыл азы акырынтә еибашьхъаз апсуа
хаца, уажәы изыпша игылоу, зца ихы-игәы азыкацаны
еибашьра дзышътуа Кланди идырусит Апсадгъыл
аншәартоу, ианыхъчатәу ганкы мацарала ицшуа, ихшо амч
шшәартоу, уи ахшыои амаанеи шатахыу. Уи азоуп изихәауа
ица ихы икәкны:

Дрыцхауп зымч рацәаны, ихшыодоу,
Уи зхы иззамырхәо ишахәтоу.
Дрыцхауп иара убас имчыдоу,
Зыхшыо пылада ирацәоу.

Аб атыхәтәан ица диқәныхәо ихәоит:

Укәыл умәа, шыта уакәитуп,
Иухоумырштын узсыркааз.
Анцәа ду уара дукәитуп,
Апсабаразын узшаз!

Абас аб ицазацә игәы рхаца Апсадгъыл азы амәа
дыкәицоит. Ари атипра злоу, шәшықәсала иаауа
хаесахъоуп. Кланди иеипш, закабы апсуа быргцәа рыхшара
иныхәа-ныпхъа Апсадгъыл ахъчаразы амәа икәырцахъааз.
Урт рахъынтә имачоызма изыхнымхәуаз. Аха апсуа хаца
ахатә цыныц аикәырхаразы зычкәын еибашьра дзышътуа
апсра аихагъы дацәшәон, ичкәын цъара хъымзгъык игар хәа.
Уи аиааира еипш дахзызауан ахъз-апша!

Апоемаеы конкретла атоурыхтә хтыс аныкала аабом,
аха урткәа зегъы хымпада абымтаеы иаарпшхон, хәарада,
инагзаны икацызтгъы. Амала, иаабо ахтыскәа злакоу ала,
агәәара хнатоит Апсуа хәынткарра анеиыркаауаз аамта
ишацанакуа автор дылацәажәо атоурых.

Апоема абышәа асахъаркра агзам, ахаесахъакәа
ргәылгәаараеы, адәахътәи ртеитш аарпшраеы апост ихы
иаирхәоит апостикатә матәахәкәа, аиырпшракәа,
аметафоракәа, аепитеткәа, насгъы ажәакәа рыразара ухәа
убас ицегъгъы. Иаагап еырпштәкәак: Абар илашъцоу,
иауыу апх зеипшроу: «Шәыцхык еихаларгъ»... Уи еигъны
ахәара уадаоуп. Апост Лаща лыпшзарагъы аликаауеит:
«Разны дачшәа, лыхәда-лзара, лоуразоуроу деихапсан». Уи
убла даахгылоит дынцәахшаха. Абзиабара иабычаз,
иззылцхаз Жанеи Лащеи апсабарацәкъа еиенакаауеит,
иарпшзоит:

«Амра иташәоз ацыцхъ хаара хъыршәыгә рыкәнатәон
дара».

Жана ирашъ абар асахъа штыху:

Иахъылкъоз ацсыц фартынцас,
Бгъи хаскъыни штнажѳауан.
Акьыр-кьырбжъы дыды-мацѳсцас
Уаѳ илымха цнах"уан.

Зоурым иахтынраѳы Апсадгъыл ахъчаразы еизаз, ауаа
абар рсахъа, ргѳамч шааирцшуа апоет:

Икан уа ахатѳра дукѳа,
Алым амч зымчыз ауаа.
Икан арцар, алмас ссиркѳа,
Ахъшъ иаѳызаха ипыруа.

Апоемаѳы имачзам абас исахъаркыу атыцкѳа,
ацѳахѳакѳа. Урт зегъы аѳымта ацсы ахарцоит. Иара убас
апоема угѳазырцхо афакткѳа ируакыуп аинтерес зцоу
асиужет атаны, ажѳабжъеитахѳарыла ахтыскѳа
ахъеиѳеикаауа, настгъы уи хтысцыцхъаза ицѳырцуа асахъакуа
апхъаѳ изы иаадырцшуа мацзам, зегъы аѳымта афырхацѳа
ирыдхѳалоуп, рчыдаракѳа ргѳы рхѳоит.

Аѳымта асиужет, акомпозиция, настгъы атоурыхтѳ
хтыс иадхѳаланы изцанакуа амта атѳы зака ииашаны,
ацстазаара ацабыргхата иакѳшѳо иаарцшу атѳы ахѳара
уаадаѳуп, иахъалгам азы, избанзар, уажѳы излакоу ала
ихаздырам Лаша, убас егъырт афырхацѳеи, аперсонажкѳеи
Апсны ахъчаразы икалараны /уи хымцада икамлар ауамызт,
ус шакѳу агѳра хгоит Зоурым иашта игѳараѳы ажѳлар
реизара, уака еиѳеикааз амшац шъапа/ икоу аибашъра ду аѳы
рхы шаадырцшуа, уи апроцесс шцо, ацсуаа ииааиуоу
иацахоу хаздырам, настгъы конкретла, тоурыхтѳ фактк
халаирцшуама, иара ус исахъарку зеицшла иахирбома.
Урткѳа зегъы аныкалоз, иагыз, иабзас анаабоз аѳымта
хатѳаазар акѳын... Амала, уажѳы инханы икоу агѳра
хнаргоит Апсны атоурых иазкыз апатриот ѳымта ду абра
дшаѳыз, напы алеикит Апсни ацсуа жѳлари ртоурых

аншѳартаз, ацѳы анахъыршъуаз аамтазы. Абри афактгъы
иахѳоит апоет ихаранацшра шыказ, ицауланы дышхѳацуаз.

•••

Абранза срыхцѳажѳеит Шамил Бганба акьыцхъ
збахъоу иѳымтакѳа. Аха уи иреиартѳ моа ицегъы
ахатѳаразы иахцѳажѳатѳул иааркьаѳзаны акѳзаргъы,
иахъа уажѳараанза акьыцхъ зымбац иажѳеинраалакѳа,
изылгам иажѳабжъкуа (ацсыпѳалеи урыспѳалеи иѳу),
иеитагакуа.

Шамил Бганба илирика акѳымшѳышѳѳра,
ацахѳахѳѳра, ауаѳытѳсатѳ цхара, ацстазаара ацабыргхата
ипацкару, азоыдара шалоу, асахъаркра шагым хара
иаабоит акьыцхъ зымбац, апхъаѳ макъана изымдыруа
иажѳеинраалакѳа рѳгъы. Урт рдоухатѳ кѳыпсычхарала,
рыцсымчхарала апоет уаанзатѳи илирикатѳ жѳеинраалакѳа
ирыкѳеыртѳеит, хшыѳцакыла ирзааигѳоуп, ирыццаны ицо
акы акѳны икоуп. Убас икоу апцамтоуп «Сцѳымза
иѳымцѳо»¹ /7.XI.1945ш./.

Аа-цѳахѳак рыла ишъакѳгылоит ари алирикатѳ
жѳеинраала. Аха абри аѳымта хѳычы аѳы апоет
ауаѳытѳыѳсатѳ цѳанырра кѳымшѳышѳѳ ацацаны
иаирцшуеит ауаѳы дзырлашѳо, дхаразракуа, иара убас
агѳырѳеи агѳыжѳажѳѳреи игзмыжъуа абзиабара цаула.
Харзызырѳып хѳашърак, ма хцарарак злам абзиабара цкьа
иахылцыз ауаз ажѳакѳа:

Апх лашѳ зырлашѳо лактала,
Сбахча ѳычоуп ба бшѳахѳѳала.
Сзыхъ зыпсы тоу са сзыззышѳо,
Ирцѳаак скьышѳѳ, о, сцѳымза иѳымцѳо.

¹Цъарак-ѳыцъарак ракѳымзар, Шамил Бганба иѳымтакѳа аниѳыз
арыцхѳ арѳоуп.

Ба ибеиҗысышо, алмас шаша,
Даңамгылаңт ажәһан тшаша,
Снапы акәсыршап бзара еиекаара,
Са сызегәыхәау сыңсыоткаара.

Апост икаишо аиырыпшрақәа, асахьақәа: «ацх лашә зырлашо алақта», «сцәымза иеымцәо», «алмас шаша», «ажәбан цшаша» ухәа иреицшу ажәа лыцшаахқәа ирылшоит алирикатә фырхаца ибзиабаара арцаулаара, абымта асахьаркыра, насгьы апхьаогьы игәаеы иқырбычха хаарак азынжра.

«Ашәа исхәо» ажәеинраалаеггы /уи автор иоит 1947 шыкәса ианвар ашыкәс еыц аены./ апоет дахирбоит ацстазаараеы ацәалашәара иаша зауз, уи ихагаланы, хпоет ду Баграт Шьынкуба ишихәаз еипш, ирцеицеиуа иамоу арцыск. Уиггы «разны дачшәа ззара еихацсоу» цхәызба ссирзак дыткәа длымоуп, иара изы лыблабара «жәбангәашәпхьаран» изыкоуп.

Абар иаахтны илснхөө:

Ба базказаха сгэы арцхашьа,
Уи са схала исзатом хэашьа,
Убри азоуп сгэил ццзара
Изцоу Хаара.
Ашэа зысхэо ба быхьзала
Ас гэткаала.

Шамил Бганба 1939 шықәса, май 12 рзы ииыыз
ажәеинраала «Сыгәтыха мыцхәы сархәыцуеит» аеггы
иаабоит апоет казак еицш ипидыруз, ауабы ионуцкатәи
дунси, игәырҕара-игәырҕара, ицәалашәара, ицсихо-
логиатә момент аарцшра, аилкаара, азышәхәара акырза
шацанакуаз. Избанзар, уабы адҕеи ахшыи идыреиоуи
ракәзар дныкәызго, цхьака дызго, урт зеггы хәаакәызцо,
ауабытәысаратә цәа рхазцо, изырхаауа, изыр-
кәымшәшәуа, иара убасцәкыа иагъзырцьбароу, агәатеи

агәыгърей азтоу, апстазаара ахәштәарамца бзанцы
измырцәоу абзиабара ауп. Ус анакәха, уи азышәахәара,
асахьаркыратә литератураз иактуалтәу тема хаданы
ипхьазоуп жәынгы җангы. Ари дацәымҗашьейт апост
кәыпшгы. Ииашоуп, хых ишысхьахәоу еипш, еихарак 30-
тәи ашықәскәа раан ари атема-ауабы ибзиабара
азышәахәара имодацәамызт, асоциалисттә ргылара
хтәылаҗы имҗацысуа иамаабуазшәа, иапырхагазшәа
иахәапшуан аконфликтдара теориг аидеологцәеи асовет
литература «атеоретикцәакуаки». Хәарада, ус еипш иказ
хыхынтә иаауаз азеипш «чымазара» асахьаркыратә
литература апхаста ду анатон, апшшәахәи агәәтеи
ареицакуан. Абас шакәызгы, Шамил Бганба
иааимоурехуартә еипш, абри анырра инымштит, алирикатә
жәеинраалакәа рапцара, ибаҗхатәра иахьынзалшоз
дакәмцит, ихьысхәимтәит, избанзар, уи апост ибон
алирика-бзиабаратә жәеинраала иаша апост изыгәышьяр,
ишыпхастамхоз, иахьа акә, уацәы акә апхьаҗ дшапшаауаз,
насгы урт ркыпхьра дахыпцакуамызт, нақ-нақ еизганы
алирикатә жәеинраалакәа шәкәыкны атыжьра дашьтан.

Абзиабара иаргѣамцуа арцыс, итагылазаашыа
уадабуц, зны агѣыгра ду имоуп, дгѣыргѣоит, даѣа зных
ицѣалашѣара агѣырѣа баацсы изцѣырнагоит:

Сымала абахчаеы сантѳоу,
Ацша кѳандаза ианасуа,
Амза ырбо ианкачѳо,
Даацѳыркѳоит схѳэпра мцарсуа.

Ускан сгәыргъоит, сxy-сeы ччоит,

Дызбошәа збоит аргама.

Аха абырсаатк еилсыргоит,

Стәы сажъазаап аргама?!

Аиумор ацаданы, настгы ахшыотак збыда агёыланы
июуп /Акёа, 1940ш. май/ ажёеинраала «Ачкёыни азгаби».
Асымта излахнарбо ала автор икалаз /иара дызлахёыз/

хтыск иахихэаит, цацгэыс иамоуп. Аха ажэеинраала аконкреттэ факт ахэаа итыцуеит, зеипш цакы аманы икацоуп.

Асара иахылцуа абзиабара шэатэуп, изатэуп, ахшыюгы ацазароуп, ацэанырра мацара асататэым, ускан ишэартахойт.

Ажэеинраала асиужет абас икоуп: апоет иыыза чкэынак цхэызбак дигэапхейт, уи иара дидыруан, иеала ажэа лницарц иеихэейт, ус иагы каицеит, ларгы знык акара данылба, дылгэапхейт, арцыс дицарц илницаз ажэа дазыразхейт. Убаскан уи иыыза иеихэейт макъана аыыцагы мыццакырц, ибзианы еилибакаарц, аха аыыцагы уи иазымхэыцзеит, «знык ада еибамбазакэа, арт аыыцагы еибагеит». Аха аыхэтэа ееимхейт, еикэымшэейт, еибагеижьтеи хымш аамтыцкэа еицырцит.

Абар уи ашытахь апоет икаицо алкаа:

Уажэшьта гэыбган сара исыртоит,
Лара – сызиутазей лхэойт.

Иара иакэзар, ицсы тих"уейт,
Дышпасутоз хэа сик"уейт.

Шэеибаба хэа дара ианрасхэоз,
Хара-бгъара урт цалон.

Нас сара исыдырцози харас?
Ирхэоз шырхэоз икасцон!

Ари ажэеинраала иахэо апсуа пстазаара зака иазааигэоузеи, зака ииашаны иааирцшуазей! Урт роызцэа азгабцэи ачкэынцэеи иахыагы иаумачхыу. Убри акнытэ аыымта актуалра алоуп. Уи асар агэсаанызаара рнатоит апстазаара аилацараеы еихырго рапхызатэи ашыаеа иршэарц, ирзарц, насыцла итэырц, рыцстазаара зрашо цара лагырзык аламтэарц азын.

Абри аыымта апсуа жэлар рпоезиатэ еапыцтэ хэамта иалоу ахзыртэракэа рмотив ацэаара мацк ианышшуеит, ирхэмарны, ахыччарахь ианышшуа икацоуп. Уи

ажэеинраала еихагы агэтакы аарцшраеы иарцхафыруеит.

Апсадгыл ахьчара, атынчра айкэырхара, айбашьра акамлара ирызкыз аыымтакэа асовет литератураеы ласы- лассы ицэарцуа иалагеит Германия афашистцэа амчра анырга, апшэартара реалла ианыкала нахыс. Абри иактуалтэхаз атематика апсуа литературагы азелымхара азнауит, зеггы рыбжьы ақөдыргеит. Убаскан апсуа литература иаланагалеит, чыдала апоезиаеы апсадгыл ахақөитрей, атынчрей ирызкыз апатриоттэ жэеинраалакэа мачымкэа. Хэарас иатахыузеи, урт зеггы хатабзиарала еикарамызт, ирыгыз, ирыбзас ыкан, еихарак асарацэа, импэыщыз апоетцэа рнапы итыцыз. Аха иааизакны асовет лиетратура зеггы реы атынчрей, апсадгыл ахьчарей, уи азиашарей рзы игоз абжы иакэенатуан апсуа шэкэыооцэа рыбжьы.

Убас иказ апцамтакэа хара иаабоит Шамил Бганба илирикаегы. Иаагап ажэеинраала «Сыыза иахь». Уи аныыз ашықэс арбазам, аха 1940 шықэса иахгамзар калап.

Шамил Бганба ипатриоттэ жэеинраала «Сыыза иахь» аеы иаабоит Апсадгыл ахьчара /ускан айбашьра камлацызт/ ицаз аыыза бзанцы хаштра шикэым, иагъа хара дцазаргы игэы дыштымцэо, уи ишка имоу ибзиабара шыгэгэоу. Аха аыымта айыызара ахэаакэа ирхысуеит. Арра икоу асолдат идыруеит иуал-цшыа закэу, уи насгы иыыза зака диқэгэыц"уа, дизыгэдууа, шэартарак асапхьа дышхьамцуа. Ус икоу абицара дшырхатарнакым.

Апоет иоуеит:

Ага дхақелар уейцамхароуп,
Уи гэеицамкла уицыл.

Хтэыла бзиахэ тэым дтамлароуп,
Игэы апса ацак дынкыл!

Уа угэрагоуп хапсадгыл дуззас,
Гэлеи мчылеи угэгэаз.

Уи хыыз дула ухы ахтнуцарц
Ианакэызаалак ухиаз.

3. Ауабы илахь ахы ақәшәар аәааста, ашәахста шанхало, еицш ацәгъа иургъы инхалоит.

4. Ауабы дызкәмшәо акгъы ыкам, дзыкәшәаша дакәшәаанза ихы ацәихьчалароуп, данакәшәалак ихы анираалароуп. Абар ажәапқақәа, мамзаргъы амаксимқәа.

1. Згәы дуу, зыцсы цкбоу, жәеиекаа цпзала аегәарцхара зцәымгъу рацәоуп.

2. Уабытәысә иахәхьоума ахәынац ацгәы акуа.

3. Амшәгъы атыора итатәаны ирбзоу ашәаргәыца, ахы ныкәнагоит азынра дуза.

4. Аламцгъы ацыхәа иацатәаны иаазоит ахы.

5. Зхы хатыр ақәзцо хатыр уқәицоит уаргъы.

6. Ацсызкы ацсызфбы ихышәшәоит.

7. Амгәа амла ианакы, исшәым, искәным, исхам аздырзом, ухәа убас ицегъгъы.

Арт афилософиатә хшыоцак згәылоу, ажәлар ркәыгара аазырцшуа анцамтақәоуп. Апоетгъы баша зelyмхара рзиуамызт.

• • •

Хыхь ишаххәахьоу еицш, Шамил Бганба иоуан ажәабжьқәа. Амала, иахъазы хнапәы инханы ихамоу акы, рхыцхъазара мачуп, обагъы, ицыццәахақәоуп. Урт инхаз иреиуоуп ажәабжь «Акәты ашыга ашыапхыц итнахуеит». Уи ицит 1943 шыкәсазы. Ацынцтәылатә еибашьра анцоз аамтазы. Ажәабжь ацыццәахафы ицо ахтысқәа моапысуеит Апсны. Абымта персонажкуаны иалоуп Серго Чехьериа, иашьа Сандра, урт раб Григор. Серго Апсны аменшевикцәа анацаха, ианыкәрца, Германиака дцеит. Гитлертә фашизм анхақәла, Кавказынза ага данааи, арахь даарыштит (уанза уа дцәахны дызмаз) адца итаны алемсаа дрыцхраарц. Ус шакуу икказа иаабоит иашьа Сандрей иареи анеикушәа ирыбжьалаз рдиалог алагъы. Аха уанза хәхәацшып ажәабжь шалаго. «Хәлпазын. Ари калеит 1943 шыкәса рзы.

Апсны «Н» аплатформафы адәыцба анаангыла 10-15 ык ракара уи атыпан итыцуаз ауаа дрыцтыцит о-чамаданк зкыз, маха-шьахала даара дыгугуоуп ухәартәы иказ ауабы шәпа-жәпа, ауку, ицацақәа харшаланы, иеацшылары акыр иаамчны, аикуара ааихьоуа. Ишәыз иматәеи инагыла-аагылашьеи рыла иудырратә икан харантәи иаауаз, насгъы иаапсахъаз азәы шиакәыз».

Ари ауао макъана ацхъао диздырам, аха уака машәыршәа икушәаз иашьеи иареи реицәажәара даанарцшит дызустаз: «...Сандра, ишудыруа еицш, абольшевикцәа харт ара ханыкәдмыргыла сцит ахәаа нхытка ицоз аменшевикцәа срыцны Германиака. Уа сахънеиз иахъа уажәраанза анцәа ишихәара сыкан. Убра саннеи аены инаркны сынтәа ииун 15 реынза амац зуан ар реы, чынла смаиоруп. Уажәы ишубо, хара иахъа уажәраанза хайцәырзны хазмаз анцәа ду насыпла хайкәиршәахт. Хафронт еихабыра дцас исытаны саарыштит ирабашьуа ар апырхага дукәа рытаны, уи ала алемсақәа риааира сырманшәаларацы. Иахъак, уацәык ауп, нас даргъы ара икалашт, аха иахъеи уацәи рылагъы аус дукәа еиар калоит. Аиаша уасхәар ауми, фырхацәоуп алемсақәа, абар-абар, Кырттәылагъы шыта рнапәы иааргоит, иахъа ацъабаа абольшевикцәа рымшала иаабозаргъы ацыхәа ццәеит, иааит ашыоура аамта! Цыхъа аменшевикцәа рхаан хшеивагылаз еицш, хайвагыланы иаауп аус уаргъы саргъы. Сандро, сара шәкәыла, быгышәыла, царала ухәа сеикәшәоуп, ажәакала иаххәозар, хнызкыло хәа акымзарак хамазам. Угәы ишпаанаго ихакәсиару ари аус? Сандро иашьа иихәоз, ажәа знык дналганы гәык-цсыкала сшеигәргъаз наиасхәандаз хәа дыцшызшәа, ихуда иеынахайжын, уара уаазгаз ихышыргәыца сакәхпоуп, уара уазааит, уи ус мариоуп, хзышыцылоу ауп ихәеит».

Анаостәи аишыцәа реицәажәарагъы иахнарбоит изакә уаау иахъынеибакәу: «Нас оба-хпа минут ус ымыт, цсымшыа итәан. Сандра ацара иаамтахап хәа игәы ианаанага, Серго, уажәшыта акыр илашыцеит, уао дахәахарым сгәахәуеит,

уаала аоныка хцап ихэан, ичамаданкэа руак аашьтыхны, еиманы реынархеит. Амѳа иахьынзакеыз ицэажэоз Сандра иакэын, Серго акык-ѳбак днаразцауан, нас ихы икэжны, зырѳран дызезаз. Атыхэтэан ус дцааит иара: Саб дышцакоушь, уажэыгы апара азыхэан ицсы цэгьоушь?

- Пыхьа апара азыхэан ауаѳы ишья дацашышы ижэуазаргы гэнахас ицхьазомыт, - уажэыгы еихагы деицэоуп. Дук цуам абра апара рацэаны измаз урыск хэдахэтрак ацыхэала даан, дышыны идара имаз зегы ааимхны, иара цхьбжэон дганы бнак аеы анышэ датаны дицэахит. Уи еипш иагья кайцахьейт...».

Аѳымта инагзаны хнапаеы иказтгы (уи хымпада ихыркэпан, еикэымхейт акэмзар), ускан имѳашьѳ иаабон апсадгыл змакэа иаанхаз, алемсаа зыерызтаз, уаанзагы акыртуа меншевикцэа рымчра иадтылоз, зхы-зыцсы акэзпоз арт аишьцэа «бзиахэка» Сергеи Сандрей закэыпэказ. Автор иажэабжэ ахы апсуа жэапка «Акэты ашьыга ашьапхыц итнахуейт» хэа баша ишаимтаз еилкаауп. Урт еибгала ишзымцоз ибылгы акоюп.

Шамил Бганба аѳбатэи ажэабжэ апхьатэи ахкэа (18 бгыщ агыуп) ыкам акнытэ, аѳымта ахгы хаздырам, амала инханы икоу атекст аинтерес ацоуп, аибашьра ашьтахьтэи асовет жэлар рыцстазаара ауп иаанарцшуа. Иалоуп персонажкэас Миха (уи дцоурам, ауаажэлартэ цстазаараеы иапырхагоу апозиция ааникилоит, зхы-зыцсы азы адэы икэу азэы иоуп), Нуну, Нури (урт ажэлартэ иеипш ус иашьтоу, иазаадсоу иреиуоуп), Есыф, Александр ухэа убас ицеггы. Ажэабжэ «Нури Мрашба» ахьызар каларын хэа агэаанагара канадоит икоу ацыпцэаха. Иуадаѳуп арт ихамоу ажэабжэкэа ахьынзаказ ашьакэргылар, уи ажанр ала цхьакатэи иреиартэ цеипш зеипшрахашаз атэы ахэара. Аха акы уацэымѳашьратэ икоюп абракагы апоет лирик кэмшэышэ иеахэы нагзаны ахэаха инасыцхазтгы дышхэыдамхоз, апсуа литература иалаигалар шалшоз ишьяхэыз апрозатэ ѳымтакэа.

Шамил Бганба итынхейт урыс бызшэала иѳу асахьаркыратэ ѳымтакэа, аихарак ажэеинраалакэа, урт рхыпхьазарагы мацзам, амала, урт ркыпхьра дашьтамызт, иѳуан ихазы мацара, апхьаѳцэа ирзирхиоз апсышэала иапицоз ракеын. Аха уи иаанагомызт урысшэала ииѳуаз асахьаркыратэ ѳымтакэа зынза ицсыеын хэа. Мап, аракагы апоет дбаѳхатэрадамызт. Илшаракэа ыкан.

Апоет урысшэала иапицаз рахьтэ пытк: «Сухумская застольная» (2. XII. 1946 г.), «Оставленной подруге» (7. IV. 1946 г.), «Поверьте Вы» (21. IV. 1946 г.), «Ирине» (28. XI. 1944 г.), «Сладкий сон» (15. VI. 1947 г.), «Пусть я тоскую» (7. XI. 1946 г.), «Мимолетней» (4. IV. 1946 г.), «Весна любви» (21. V. 1946 г.), «Знаю эту муку» (14. VI. 1945 г.), «Шепчут розы» (3. V. 1946 г.), «Мне жаль тебя» (21. XII. 1946 г.), «Семь груш» (21. VIII. 1941 г.), «Первый поцелуй» (25. V. 1941 г.), «Хорошая моя жена» (лирикатэ поемоуп, иѳуп 1946 ш. 25 апрель), «К старым друзьям» (23. IV. 1947 г.).

Арт ажэеинраалакэа еихарак лирикатэ ѳымтакэоуп, иаадырцшуейт аеартэ цстазаара, аеартэ ргэазыхэаракэа, хатала автор ихтынхьаакэаз, ихигахьаз апстазаара налацаны. Уака иубоит ицоуроу, апоет ихэыщракэа, игэазыхэаракэа, Апсны апсабара цпза, аиѳызара. Апоет дырхьехэоит апсуа хэсахэыцкуа. Абарт ииѳуа:

В нем девушки ходят абхазки,
Стройны и красивы, как в сказке,
Шатенки, брюнетки, их глазки —
Источник милой всем ласки.

«Шепчут розы» акны акэзар, апоет ашэа азихэоит ашэткэа ргэыла Апсны:

На синем небесном склоне,
Звезды горят, огни мерцают,

Гуляю, где берег стонет,

Пышных роз в саду лаская.

Аха абарт ашәткәа рыгәтаны илеиҗеиуа арцыс имоуп
агәала, ашәткәагы ирдыруеит уи:

О моем большом страдании

Шепчут розы – шопот слышу.

Арака аилкаара уадаҗам ашәткәа хәытхәытла
еибырхәо, апоет игәала закәу. Уи иҗсадгыл гәакыа Апсны
агәала акәгәышыоуп, Сталин ихатара культ иахылеиааз,
аҗсуа жәлар ртоурых, рбызшәа, адгыл рықәзаара
ашәартара итазыргылаз! Ашәткәагы убри ауп мазала
еибархәытхәытуа апоет иархәогы...

Ажәеинраала «Прощальное» акны апоет иахирбоит
изыгәгәамхаз, ишыпшқарахыз, ихышәашәаз абзиабара. Аха
уи гәыбган аитом, иеаҗишыаауам, избанзар, автор
дызлацәажәо абзиабара аҗсымчхара уаха алымшеит,
икьатеит:

Ну прощай, прощай, подруга,

Коль ты своим путем пошла.

Мы должны понять друг друга,

Желаю счастье чтоб нашла.

Хәарас иатахыузеи, Шамил Бганба урысшәала
иапицаз иажәеинраалакәа, еихарак рапхәтәикәа зегы
хатабзиарала еипшым, уака ирылоуп иҗсыеу, иальбомтәу
ажәеинраалакәагы.

Аха иҗстазаара аҗыхәтәан ашықәсқуа рзы иапицаз
ажәеинраалакәа урт игултәау, наггы атцаареи
акыпхьрей зыхәтоу ракәны икоуп.

Иара убас Шамил Бганба урысшәала иоуан ажәабжь
кыәсқуа, ановеллакәа, анекдоттә казшыа змаз ахәамта
хәычкәа. Убарт иреиуоуп: «Огонь и кипиток» (Иалгам,
инагзаны икам, иоуп 1944 шықәса, 23 август мзасы),
«Дамочка аферистка» (1944 ш.), «Одиннадцать часов после

свадьбы», «Это для меня тайна» (1944 ш.)

Арт ановеллакәа реы еихарак автор иааирпшуеит
ақалакь аетәи аҗстазаара, уака икалаз ахтысқәа, иубоит
абзиабара, атаацәаратә еиқәымшәара, ахыбаара,
аҗоурыхтә зҗаарақәа, апатриотизмра. Аха урт ажәабжькәа
акыпхьразы имыоуазар каларын, наҗ-наҗгы уи
иазимырхиозар акәхарын. Ус шакәу арҗабыргуеит «От
автора» хәа хыс изманы ииоуа астатиагы. Уака хәпхьоит:
«Бзиа избоит, доухалагы, идеиалагы исааиҗуоуп аурыс
литература. Урысшәала ажәабжькәа сзырыоуагы убри
абзиабара ауп.

Цабыргыуп, сара макыана иахынзахәтоу исыздырам,
аурыс бызшәа иамоу абеиарақәа, асахьаркыратә оымтақәа
алапысҗартә акынза изыназом слитературатә бызшәа. Аха
уи абызшәала иапысҗо аоымта сыреиаратә усуразы
пышәарак исаабызоуп. Сара сызлаоуа саҗсуа бызшәа иамоу
алшарақәа раарҗпраеы, сқазара азырхараеы ишсыцхраауа
агәра згоит, абарт урысшәала изыс оымтақуа зынза
ибжьазны ицом. Урт ушыта ахархәара роуеит аҗсышәала
иапысҗо сажәабжькәеи, спиесақәеи реы».¹

Хыхь иазгәастахьеит Шамил Бганба аҗсуа (театр аеы
аус иуанацы, дычмазаоны аоны данышьтазгы, аспекталь
еитагәтәны ажәеинраалакәа ахьалаз иара иакәын еитазгоз.
Уимоу, аҗсуа пиесақәакгы, ажәеинраалакәа, ашәақәа
ахьатахыз убригы иара иоуан. Уи ус шакәу, усқангы
ужәгы азәгы издырзом. Ус зака! Апоет Шамил Бганба
иҗсы антаз икалап урт реиҗшқәа аитагәкәа уиакара хыро
рзимуазтгы. Сыхыз цыара иахәоит хәа дахынхаломызт,
хзырымгарас ишыозар акәхарын, наггы мышкы зны
ркыпхьра сахьзап хәа дахәапшуазаргы ауан. Ус шакәу
агәра унаргоит уи иетагамтақәа почерк бзиала ихылааны
ачалап еиҗп иахытәах"уаз: Аха иара даныцы, иызцәа уи
ицәабаа / здыз аспекталькуа – жәеинраалала

¹ Шамил Бганба ас аниоуаз 19 шықәса дыртымсыцызт. Уи ашытахь урысшәала
иапицаз иажәеинраалакәа агәра хдыргоит уи аурыс бызшәа адырраеы иқазара
зака иазирхаз, уи алагы асахьаркыратә оымтақәа рапшарагы шилшоэ,
дагышафыз.

еикәиршәаз ртәы рхәар акәын, цъара иадырбар акәын, ибжъарзтәымызт. Уи абыза атагылазаашъакәа иман Шәарах Пачалиа (иаххәап, игәалашәарақәа «Актиор имѳа») антыцуаз, убас егыртгы.

Шамил Бганба еитагақәа акыр ыкоуп, тхнасы ицәгъамкуа аспектль иакәшәо, иахәо икацоуп. Урт ирыпхәо дымѳашәо агәра игоит уи апоезиатә ѳымтақәа реитагара шицааиуаз.

Шамил Бганба еитагамтоуп «Аршин-Мал—алан» иалоу ажәеинраалатә текстқәа зегъы. Урт мацзам. Иара убас ауапс драматург М. Шавлохов ипиеса «Апхәысхәаѳы» Иасон Чочуа иеитаигаз иацу ажәеинраалақәа. Хрыпхәап цыцәахақәак апиеса афырпхәыс Минат лашәа акнытә:

Ахьтәы цыпхькуа амра иахылцуа,

Ха ханасыц дырхиоит.

Ацсабара еилагәргъо,

Игәртәыгаха ишәахоит.

Мамзаргы:

Чепи, чепи, чепина,

Улапш иаапашәо цъара

Уамцас қәыцмоушәа уара,

Ишыутахыу игала!

ѳапхъа:

Сдалақъ иалхыуп ачаала,

Цкъа шәпынцәқәа шәыхьчала.

Сахьнеилакгы соызцәа збоит,

Смаашъакәангы рпаца ссоит.

Ацъынцтәылатәи еибашъра ашьтахь апсуа театр икунаргылеит еитаганы акыртуа шәкәыѳы Н.М. Миқава ипиеса «Актриса лыбзиабара» иаанарцшуеит аибашъра ашьтахьтәи асовет уаа рыбзазара. Аѳымта апстазаара

лахеыхрыла иахәапшуеит, илашоуп, уака ирацәоуп аиумори аллахеыхрей».

Абри апиеса иалоу ажәеинраалатә текст рацәоуп. Убарт зегъы Шамил Бганба иоуп апсшәахь еитазгаз. Уантәи иаагап еырпштәкәак:

Ацәымза ишазцо еицш ахьачпыщыр,

Иутахын са сахь упрыр.

Удстазара арматуа ухала,

Иарбан иупшаауаз гәырѳала.

Шьта еилыскаауеит уи зегъ сара,

Уа исызназгаз агәырѳа.

Амца сызблос исыпразшәа

Сгәы зыртәырц иаеыз гәырѳала.

Нас иауазеи изысцәуоз,

Даеазә улапш анылхыуцоз,

Сгәы атынчра зацәугазеи,

Сызх"уркьазеи, икалазеи.

Нас иауазеи изысцәыбзоз

Даеазә былапш анихыбцоз,

Сгәы атынчра зацәыбгазеи

Сызхбыркьазеи, икалазеи.

Абас икоуп Шамил Бганба иеитагақәа рлахьынцагъы.

Абранза исхәахьѳоу еихьшәаалауа, иазгәастарц стахуп лкаакәак икәрахьымзахаз Шамил Бганба иреиамта иазкны. Уи илитературатә тынхы, иага имачазаргы, цара-цара ашәра, агәлтәара рыгзаргы имѳашәо агәра хдыргоит абаѳхатәра змаз апсуа лирик хлитература дшапхаз, уи исахәы нагзаны ахәара илахьынцахазтгы, иахьа ицегъгы иреиаратә хаесахьа лапаза иказаарын, апхьаѳцәагъы уажәы еицп инейлык - ѳейлык, еиха ииашаны иухәозар, алитературатцаѳцәа, акритикцәа рымацара, ракәымкуа,

¹ А.Аргун. История абхазского театра, Акәа – 1983 ш.ад.185.

зегъы деицырдыруазаарын. Ишыкалалкгы, ус илахьын-
 цамхейт, апстазаара ахата гымбыльбарала изныкуейт.
 Уажешьта иухейт хэа акгы узалхуам, атагылазаашьа
 аезапсахзом. Икатиатэу акы запэык ауи (апсуа шэкэысоцэа
 ирыгхаз), иагыхакуи икэрахьымзахаз, Адьынцэтэылатэ
 еибашьра иалахэыз, уи инатаз ахэра баапсы зыпсынцры
 аркьаеыз. Шамил Камшьышь-ица Бганба итынхаз
 иомытакэа (иажэеинраалакэа, ипоема, иажэабжькэа
 ицыпцэахазаргы), урыспэала иоу иажэеинраалакэа,
 аспекталькэа ркнытэ иейтагакуа, исалам шэкэкэа,
 истатиакуа зегъы ааизакны хаз шэкуны ртыжьра. Избан
 акэзар, икультуроуп, ихакуп, апоет кэрахьымза
 игэалашэараакны зегъы ирыцку доухатэ базоуп, насгы
 апсуа сахьаркыратэ литература атоурых иатахуп иара
 иатэышьтраны баохатэрала иаланагалаз аомытакэа акгы
 мырзкэа иагэыцахэхэаны иамазарц иара ачкьамацьяеы.

Шамил Бганба ипоезия иахылцуа ауабоатэыосатэ
 цхара аазойт ааскьатэи абицара еиуоу апсуа поетцэа
 реынзагы. Уи ипсадгыли, ижэлари, ибызшэеи цхьакатэи
 рцейцшхэ бзиазы игэыпхакэеи, ихэыцракэеи,
 игэазыхэаракэеи ирыкэенатусейт иахьатэи хадсуа
 шэкэысоцэа рырейаратэ пстазаараеы изыргэатеиуа амилап
 проблемакэа жэпакы. Ус шакэу хазхэо фактуп,
 еырцшыгоуп абрака иаазго, сышэкэы злахсыркэшо,
 абаохатэра змоу апоет Рауль Зыкэыр-ица Лашэриа иахьа
 уажэраанза акьыцхо зымбац иажэеинраала «Шамил
 Бганба». Уи оуп 1976 шыкэсазы, даеакала иухэозар Шамил
 Бганба ишэкэы «Абзиабара аацын» антыц ашьтахь.

Абар ахатагы:

Ипстазара иапсуара иацын,

Илакшон гэырцас ианхьырхэоз.

Иашэа гэыкеаага зны ибжьарзын,

Аха абар, уажэ еыц уи ахьырхэо.

Иеара-мшкэа – еидара хьынтыцьын,

Ашьхыцэ рейцш урт еилатыруан.

Идынды агэы тынчмызт, ... иагытынчын,
 Уи амтарсцэа шыказгы идыруан.

Ашацэа изеыртит зны дгэатан:

«У-Апсынра азэыхэа уазгыла,

Иуахтоит хзыхзызо ахамта,-

Адоухамч ду-узырцшзо зегьрыла».

Данылт апоет иара имоа,

Дрызхэыцуа итоурыхи идац-пашэи.

Атынчрей аибашьрей рылоа

Мчылацэкьа ирылигейт иашэа.

О, Апсуа-жэа, исахьарку ажэа,

Избойт цэашьцас улашоушэа.

Улагырз цахэцахэкэа мыхьшэашэо

Акэрахьымзакэа рзыхэа икатиэошэа.

Апстазара амшын-цэкэырца далан...

Назатарак дагейт-игэы зхымшэо.

Уи ихьз иоычейт доухала,

Цэкьарас ишьтырхыргы-икыдшэом.

Арасазыхь – Акэа.

1989 ш.

P.S. Абри ашэкэы сара изойт 1989 шыкэсазы. Уи
 аахыс хдстазаараеы акыр еитакра дукэа калейт. Ибгейт,
 еилахайт СССР, Апсны зеахарцаны изкыз, хаеиар хэа
 ишэаны хазхэаеуаз хгэылацэа «хазынакэа» - акыртцэа
 рахра ацыхэа пцэейт, Апсны зхы иакэиту демократиатэ
 хэынцкарраны ишьакэгылейт, ауадабракэа ахтын-
 хьаауазаргы, аизха-зыцъара амоа иануп хцейцэа
 доумыжьхакэа ршьала иааргаз Ахьыпшымрей Ахакеитрей
 тэым мчейкэацэак заламкьакьартэ еицш. Апоема «Лаша»
 збыз автор Шамил Бганба зака даргэыргъарыз иахьа
 дзыегэыхэауаз ипсадгыл Апсны иамоу Ахакеитра

ибазтгы! Ахан ус тилахынцамхеит, хазшаз изалихыз
иуахтала дымасит, ипсата шкэакэахартэ.

Атыхэтэан исхэоит, сышэкэы «Шамил Бганба» 1989
шыкэсазы изыыз саламкысит, ускан Асовет Еидгыла апсы
антаз ишапысцтаз икоуп, избанзар, апоет иыымтакэагы,
урт ирызку сытцаамтагы, иахьатэи хадстазаара
агэеисыбжь ауп ирныруа. Стэы иаанагоит ус шакэу апхьа
ибартахап хэа. Ускан сцабаа лыцшэадамхеит хэа схэар
сылшоит.

27.VI. 2003 ш.

Руслан Капба

«ШАМИЛ БГАНБА»

Ипстазаареи иреиамтеи

Руслан Капба

«ШАМИЛЬ БГАНБА»

Жизнь и творчество

Аредактор: Капба В.Н.
Акорректор: Чокуа Емма

Анбанкөшөарахь ирытоуп 15.07.03. Акыпхьразы анапы апаоуп
05.08.03 Аофсетте кыпхь. Икапэкьюу акыпхь бгыц 7,13.
Атираж 500.экз.

АПСНЫТЭИ АХЭЫНТҚАРАТӨ УНИВЕРСИТЕТ

